

POLÍTIQUES PÚBLIQUES D'INTEGRACIÓ EN PAÏSOS EUROPEUS

Michael Donaldson; Aura Gispert; Roser Solà-Morales

Fundació Jaume Bofill

Gener 2003

Índex

1. Introducció.....	3
2. Marc General de Polítiques i Legislatiu.....	6
3. Estat del Benestar i Polítiques d'Integració d'Immigrants.....	16
4. Polítiques d'Ocupació.....	25
5. Polítiques Educatives.....	47
6. Respostes a la Diversitat Lingüística.....	86
7. Respostes a la Diversitat Cultural.....	108
8. Polítiques d'Habitatge.....	141
9. Participació Pública.....	148
10. Bibliografia.....	152
11. Annex	162

1. Introducció

El present treball pretén fer una primera aproximació a algunes de les polítiques públiques i experiències que s'estan impulsant a alguns països europeus amb l'objectiu final d'assolir la integració dels immigrants en la societat d'acollida. Entenen com a integració aquell procés que ha d'acabar en una situació de ciutadania i normalitat del nouvingut i no entrem en conceptes antropològics sobre el que realment significa la integració.

A fi de situar les experiències en un marc general hem introduït un repàs legislatiu complementat amb les principals característiques de les polítiques d'integració que els països objecte de l'estudi duen a terme.

Tot seguit un breu article escrit per na Gemma Aubarell i en Xavier Aragall que des de un punt de vista general analitzen com els canvis en l'Estat del Benestar tenen relació directa amb la integració dels immigrants. Aquest article ens ajudarà a situar els límits de les polítiques que en els següents capítols estudiem. Alhora, els nous element teòrics que incorporà enriqueix el debat.

Un cop establerts aquests dos marcs introductoris que contextualitzen la resta del treball entrem a descriure les experiències triades. Hem optat per analitzar les polítiques d'integració d'una manera sectorial. Estudiarem, en primer lloc, les polítiques anomenades "dures", és a dir les d'inserció laboral, les polítiques educatives i les polítiques d'habitatge. També hi haurà espai per veure com els Estats responen davant els reptes de la diversitat cultural i religiosa que significa l'arriba del estrangers i entrarem breument en els aspectes de la participació pública dels immigrants i com es tracta la diversitat lingüística.

En l'apartat de les polítiques d'ocupació ens hem vist obligat a fer un repàs exhaustiu dels condicionats i la realitat des de la qual els immigrants han de partir per poder inserir-se laboralment en la societat. Per motius obvis tothom coincideix en assenyalar aquesta inserció com un tema clau pels immigrant ja que és una de les raons principals per la qual la gran majoria d'estrangers van haver de deixar el seu país.

Continuem amb la polítiques educatives, tema sens dubte clau en la integració no

només dels alumnes estrangers o d'origen estranger sinó també pels pares dels alumnes que busquen, com és lògic, l'educació que més oportuna pels seus fills.

Pel que fa al capítol de la diversitat lingüística hem estudiat com els Estats han respost a una necessitat que es planteja nova amb l'arribada dels immigrants com és l'educació i l'aprenentatge en la llengua materna.

En el capítol de diversitat cultural hem volgut trobar quins són els temes que preocupen, tant per la societat receptora com pels ciutadans estrangers i com s'han articulat les demanes i les respostes en un terreny tan delicat al entrar en joc les sensibilitats i identitats personals.

Tractarem la situació de l'habitatge tot constatant que pràcticament no hi ha iniciatives públiques en aquest sector. Ens hem centrat en quin són els problemes que s'haurien d'abordar.

Per acabar, el capítol dedicat a la participació pública es limita a relatar experiències que hagin fomentat la participació en els afers públics dels ciutadans amb origen estranger.

Els països en els que hem centrat l'estudi són principalment Regne Unit, França, Holanda i Itàlia. Els tres primers per què representen tres models diferenciats a l'hora de tractar la integració dels immigrants i Itàlia per què potser, és el país que més similituds presenta amb el cas català i espanyol. No obstant, durant el treball també explicarem experiències d'altres països per haver-les trobat interessants per l'objecte del treball. És a dir, que en tot cas no ens hem capficat en trobar de manera sistemàtica per cada política sectorial estudiada una experiència per cada un dels quatre països sinó que hem mirat de trobar aquelles experiències més interessants, fent, això sí, l'esforç per centrar-nos en els quatre països seleccionats.

Òbviament, hi ha hagut una selecció prèvia de les experiències donat que existeixen moltes altres polítiques que no han estat recollides degut a la impossibilitat d'estudiar-les totes.

La recerca ha estat bàsicament realitzada en base a la bibliografia que tracta els diferents temes estudiats i les diferents normatives d'estrangeria dels diferents països. Això ha estat complementat amb les diverses entrevistes fetes a professors

universitaris i experts ens els àmbits estudiats tant de Catalunya com de l'estranger que ens han ajudat a orientar inicialment la recerca i que més tard ens han resolt els dubtes puntuals.

El fet de treballar bàsicament a partir de bibliografia marca una de les limitacions de la investigació. Aquesta té l'objectiu de exposar i descriure les polítiques i experiències realitzades per assolir la integració dels nouvinguts però no hem pogut fer una avaluació en profunditat de cada un dels casos estudiats. Tot i que les fonts estudiades feien referència a casos concrets, poques vegades hem trobat un visió crítica de l'experiència descrita. En aquest sentit som conscients d'aquesta mancança en l'informe i per tant és difícil establir valoracions i conclusions finals. Però de totes maneres creiem que hem complert l'objectiu del treball que era el de poder estudiar quines són les polítiques que s'impulsen a diferents països d'Europa per assolir la integració dels immigrants i que ens dona una valuosa informació sobre els diferents models i experiències que cada país, tenint en compte la seva pròpia tradició i model de societat ha de tirar endavant per assolir la integració dels immigrants.

2. Marc General de Polítiques i Legislatiu

En aquesta primera part descriurem per tal de situar un primer marc general, quines són les polítiques i normatives que han impulsat alguns dels països europeus en relació a la immigració i l'estrangeria.

No serà objecte d'aquesta primera part fer un estudi a fons de com els països enfoquen aquest fenomen sinó que la nostra pretensió és parlar breument de models, que venen marcats per la normativa i per la pròpia tradició de cada país. Aquesta primera aproximació general servirà per emmarcar les polítiques i experiències que relatem de manera monogràfic més endavant i que constitueixen el gruix de l'estudi.

Tampoc farem excessiva referència a les dades estadístiques ja que les trobarem esmentades al llarg del treball i específicament en l'annex.

Ens centrarem en França, Itàlia, Regne Unit i Holanda, que són els països que com veiem abans hem agafat com a referents per la investigació. Això sens perjudici de fer comentaris sobre altres legislacions sempre que ens puguin semblar interessants per apuntar solucions o reglamentacions distintes a les estudiades.

En referència a les lleis d'estrangeria recollim aquells aspectes que fan referència als drets dels immigrants i aquelles disposicions que puguin estar relacionades amb les polítiques d'integració. En canvi farem esment molt breu a la normativa referent a la regulació del fluxos migratoris, els permisos de treball i de residència, llevat de que sigui interessant el seu estudi per comprendre en quin marc i sota quines circumstàncies s'implementen les polítiques d'integració de cada país. En tot cas l'estudi del sistema de permisos de treball, que es fa imprescindible conèixer per ser la pedra angular de tota política d'immigració, serà desenvolupat en el capítol específic de política d'ocupació.

Tot i que es tindrà en compte, no es farà una discriminació sistemàtica dels drets en funció de la situació de regularitat o irregularitat administrativa de l'estranger.

França

França és un dels pocs països europeus que des de fa molt de temps, més d'un segle, és país d'immigració i no pas d'emigració com ha passat amb la majoria dels altres països d'Europa. Al igual que els altres, amb la crisi del petroli del 73 va tancar fronteres en un model que acabaria en el sistema Schengen, el de tancament de fronteres.

L'augment de l'atur i la exclusió social de molts immigrants que a més, en un gran nombre estan sense papers, com va quedar plasmat en el tancament a la església de Saint Bernard de París, ha creat un augment de la xenofòbia, que ha encapçalat el Front Nacional. No hi ha xifres oficials però es calcula que existeixen 300.000 immigrants indocumentats, la majoria procedents de ex colònies franceses o de països amb tradició migratòria cap a França.

Per fer front a aquesta problemàtica el govern de Jospin va prometre revisar la normativa d'immigració. Es va encarregar un informe, conegut com l'Informe Weil on es recullen les noves línies pel tractament de la immigració i que posteriorment es van plasmar a la reforma de la llei d'immigració.

Apostava per no deixar entrar a immigrants no qualificats donat les taxes tan elevades d'atur. Per combatre la immigració il·legal s'apostava pels controls fronteres. Tot i així reconeixia la impossibilitat de fer impermeables les fronteres. També recollia la importància de coordinar-se amb les polítiques de cooperació. De totes maneres, tot seguint l'ideal republicà, s'intenta aplicar el principi d'igualtat i de lluita contra les discriminacions.

Darrerament s'ha facilitat l'accés a la nacionalitat. Segons estadístiques d'aquest darrers anys, el número d'estrangers ha descendit un 9% a França en els últims 10 anys, degut a l'augment de les nacionalitzacions i també a l'enduriment dels controls fronterers. Al 1999 eren 3.325.000 els estrangers en situació legal i més de 1.700.000 estrangers naturalitzats, el que representava el 9% de la població francesa.

També es posa l'accent en millorar les condicions d'acollida. Així per exemple a nivell de Departaments existeixen les Plataformes d'Acollida on es coordina els actors socials (administració i associacions) per fer efectiva aquesta acollida. Per la seva

banda la idea de coordinar les polítiques d'immigració i desenvolupament impulsades per Sami Naïr, han estat un fracàs.

Pel que fa al tema de l'Islam, trobem que, tot i la quantitat de musulmans que viuen a França, aquests no s'han constituït com un lobby, fet que si ha passat a Regne Unit amb sòlides comunitats liderades per líders forts però si que en canvi, trobem que els joves, tot i la educació laica i plenament francesa que han tingut, experimenten una mena de reislamització al voltant de noves formes de comunitarisme.

La normativa francesa d'estrangeria ha sofert una important evolució. Amb la darrera reforma de 1998 els drets polítics dels estrangers s'amplien. Seran titulars dels mateixos, en igualtat de condicions amb els nacionals, els estrangers que resideixen de manera regular a França. Això no inclou el dret al sufragi però ha quedat superada una etapa on els immigrants es podien associar però no crear les seves pròpies associacions.

Tindran l'accés sanitari, mitjançant la condició d'assegurat social, inclosos els familiars, els estrangers que estiguin treballant regularment a França.

Pel que fa a les prestacions socials preval el principi d'igualtat de tracte i això inclou la jubilació, subsidi de discapacitat, assegurança d'accidents i malalties. L'única condició és tenir un permís de més de tres mesos. Els familiars també se'n beneficien. En cas de pèrdua del permís es perden els drets socials.

Itàlia

Itàlia reproduceix de manera molt semblant algunes característiques del cas de l'Estat espanyol. És un Estat amb una forta tradició d'emigrants i en pocs anys ha vist com això donava la volta i s'ha convertit en país d'acollida d'immigrants extracomunitaris.

També ha blindat les seves fronteres amb l'entrada en el sistema Schengen i encara més ara amb la polèmica llei d'estrangeria coneguda com llei "Finì-Bossi", (els ministres impulsors de la reforma), que ha estat aprovada durant l'any 2002 i contestada durament per la oposició, que la va considerar "racista i inconstitucional", en un procés semblant al de la reforma impulsada pel PP a l'Estat espanyol

L'anterior llei no era tan restrictiva i fins i tot preveia l'entrada dels immigrants sense permís de treball amb un visat que permetia un marge de temps per trobar treball al país.

Però el que la reforma no ha abordat i manca en la política d'immigració, és l'accent en la integració social dels nous vinguts i en l'accés a la ciutadania.

De totes maneres, en l'apart de drets, sigui mitjançant la normativa nacional o bé per efecte dels diferents convenis i tractats internacionals signats per Itàlia, els estrangers, i sobretot els residents tenen reconeguts molts drets polítics entre ells els de sindicació i vaga, restringits però, als treballadors. Es preveu el sufragi a les eleccions municipals gràcies al Conveni sobre Participació dels estrangers en la vida pública a nivell local sempre i quan estigui previst per l'ordenament.

A Itàlia, els estrangers residents que no estiguin afiliats al Servei Sanitari Nacional hauran de pagar per la prestació dels serveis sanitaris. La assistència sanitària als immigrants sense permís de residència està garantida però hauran de obtenir un carnet que els acrediti per tenir les prestacions sanitàries gratuïtament. Aquestes prestacions inclou en la assistència d'urgència, la assistència sanitària base i els medicaments essencials. És important destacar que la utilització d'aquests serveis no suposarà cap denuncia a la policia judicial.

Gràcies a l'aplicació del Conveni de 1975 de l'Organització Internacional del Treball, del qual Itàlia en forma part, tots els treballadors estrangers regulars juntament amb les seves famílies gaudiran de tots els drets laborals en les mateixes condicions que els nacionals italians. Pel que fa als drets d'assistència social també hi haurà amplies prestacions per aquells que tinguin els permisos en regla.

En el tema de la prestació d'ajuda per l'habitatge els immigrants tenen una àmplia gamma de serveis i ajuts per part de l'Estat com la construcció d'habitatge públic, els serveis de mediació de les agències socials per facilitar l'accés al lloguer, facilitats de crèdit,...

Regne Unit

Regne Unit, és l'exemple més clar del model multicultural; que com veurem després, guarda relació amb la seva època colonial, on les comunitats ètniques tenen reconeguts tots o la majoria de drets i estan reconeguts com a ciutadans tot i que no s'han desenvolupat polítiques reals d'integració a nivell de tota la societat. Això s'ha vist reflectit en l'Informe Cantle encarregat pel govern arran de les baralles de l'estiu de 2001 entre bandes i que ha arribat a la conclusió de que les diferents comunitats actuen sobre la base de paràmetres de vides paral·leles. L'Informe recomana l'ampliació del concepte de ciutadania. Això ens ha de servir com a referència per abordar els perills del multiculturalisme britànic que sovint ha caigut en segregació.

Cada comunitat, i sobre tot en l'àmbit privat és lliure de comportar-se com vulgui i posar en pràctica els seus costums culturals i creences religioses. En aquest sentit hi ha una llarga tradició de llibertat personal i de tolerància d'allò que és diferent. Veurem això més endavant en la Llei de relacions racials de 2002. En aquesta línia hi ha hagut una gran lluita en contra de les discriminacions i per la igualtat d'oportunitats. Per posar un exemple al Regne Unit no s'han donat problemes importants pel fet de que les alumnes musulmanes hagin acudit a l'escola amb el vel com sí ha passat a França.

Aquesta llibertat personal es plasma com veurem en l'àmbit escolar on hi ha hagut concessions importants atorgades a les comunitats ètniques que elles mateixes demanaven.

En el terreny de les polítiques d'acollida i ciutadania destaca una de les darreres iniciatives, que recorda vagament al cas d'Holanda i que ara Alemanya i Àustria també estan aplicant. Al febrer de 2002, el Ministeri de l'Interior va anunciar que els immigrants que aspirin a nacionalitzar-se han de passar un examen de llengua anglesa i sobre temes de ciutadania, a més de jurar lleialtat a la Corona.

El sistema de control fronterer és molt dur, tot i que el Regne Unit no estigui dins del sistema Schengen. Amb cada reforma de normativa d'estrangeria s'ha restringit l'accés en el que s'ha conegut com una estratègia de Fortalesa Regne Unit.

Veiem ara alguns aspectes dels drets socials.

En principi tots els estrangers que portin més d'un any, sigui quin sigui el seu status accedirà gratuïtament al Servei Nacional de Sanitat. En canvi aquells irregulars acabats d'arribar hauran de suportar la despesa que comporti el tractament. En tot cas, determinats serveis com les emergències, tractaments per accidents, tractament psiquiàtric,... seran gratuïts.

En quant a les prestacions socials es preveu la figura d'un avalador que garanteixi que els immigrants no siguin cap carrega pel sistema anglès. No obstant aquells estrangers amb permís de residència podran gaudir dels recursos per persones sense recursos.

D'altra banda existeix una llarga tradició d'associacionisme de ciutadans immigrants que faciliten en primer lloc la protecció dels col·lectius i en segon lloc la participació en la vida política.

Holanda

Holanda va ser un dels primers països que va considerar als immigrants que arribaven com a permanents i no com a persones que tornarien al seu país d'origen com pensaven la resta dels països de l'entorn europeu.

En un principi i seguint l'estructura dels pilars, com a forma d'organitzar la vida pública de la societat en torn a les comunitats (catòlics, protestants, i els seculars: els socialistes i liberals), les minories ètniques tenen la pràctica totalitat de tots els drets reconeguts gaudeixen dels drets que respecten les seves pràctiques i creences religioses i la seva diversitat cultural.

Holanda és un dels països que més mecanismes ha desenvolupat per la inserció dels immigrants en la societat. Inicialment es va caracteritzar per desenvolupar el model anglosaxó de política de minories que proclamava el reconeixement públic de les minories ètniques i que tenia l'objectiu de preservar les identitats culturals i oferir igualtat d'oportunitats als immigrants.

Això estava relacionat directament amb el sistema de pilars. Però aquest model ha estat cada cop més qüestionat i l'èmfasi en les polítiques d'immigració es va anar traslladant des del reconeixement de les identitats ètniques cap a polítiques locals per combatre les desigualtats socials, posant menys l'accent en els orígens ètnics i si en

els immigrants en situació de risc d'exclusió social. Aquests dos enfocaments han estat objecte de discussió i revisions al llarg dels anys.

El 1992 la Comissió van Kemande afirma que només la classe social, i no l'origen ètnic, és el principal factor de les desigualtats educatives. Per tant, les polítiques s'han d'adreçar a tots els infants amb desavantatges socials i no només als que pertanyen a minories ètniques. El 1994 el govern holandès va fer públiques les noves línies per al desenvolupament de les anomenades "polítiques d'integració", centrades en la correcció de les desigualtats socials, que van substituir les polítiques de minories. Paral·lelament a aquest canvi es produeix una descentralització territorial, de manera que les polítiques de minories nacionals van ser reemplaçades, a partir de 1998, per les polítiques locals orientades a combatre les desigualtats socials al nivell de la comunitat.

Aquest model ha anat presidit sempre pels principis d'emancipació i autonomia. S'entén dins d'aquesta lògica la facilitat per accedir al dret al sufragi pels estrangers amb cert temps de residència i amb la idea final de que l'immigrant trobi el seu lloc dins la societat. De fet s'han posat en marxa alguns programes per aconseguir aquesta integració tant en l'àmbit social com laboral. Així per exemple la mena de contracte entre l'Estat i l'individu (programes gestionats a través dels municipis), on es donen classes de llengua i cultura holandesa i hi ha un seguiment laboral amb formació continua. Darrerament aquests programes han adquirit un to més obligatori i fins i tot es preveuen sancions (de pèrdues de permisos i econòmiques) en cas de no seguir-los.

La nova legislació holandesa, de l'any 2000, pràcticament no entra en el terreny dels drets dels immigrants. Respecte al immigrants irregulars estableix que no es podran acollir a cap benefici en general i particularment als beneficis del sistema de la seguretat social. Això entra en la lògica del tancament de fronteres, al igual que passa a tots els altres països. Només tindran dret a l'ensenyament i a l'assistència sanitària si fos necessària i a l'assistència judicial.

En canvi, els immigrants amb permís de residència pràcticament equiparen els seus drets amb els drets dels nacionals holandesos. Tot i així cal especificar que l'equiparació total dels estrangers amb els nacionals només es dona quan el permís de residència té cert caràcter d'estabilitat. En canvi altres estrangers que resideixin en

situació de regularitat però amb menys estabilitat veuran que algunes d'aquests beneficis no estan garantits.

També convé destacar que els nacionals del Marroc i Turquia, en base als acords de Cooperació signats amb Holanda, tindran alguns beneficis tot i estar en situació de irregularitat.

Altres països.

Passem ara a estudiar de manera més breu les normatives i aquells aspectes més interessants o rellevant d'altres països europeus.

Comencem pel cas d'**Alemanya** que té una de les taxes d'immigrants més altes d'Europa. El març de 2002 es va aprovar una controvertida llei d'immigració, que va enfrontar al Govern amb la oposició conservadora. La llei permet l'accés selectiu de mà d'obra segons la necessitats i requisits del mercat alemany, sempre que no s'hagin cobert les places amb nacionals o estrangers ja residents. Als nous immigrants se'ls exigeix un major esforç d'integració, com ara la participació obligatòria en cursos de llengua, cultura i història alemanyes.

Tot i que no està reconegut a nivell constitucional els estrangers són titulars dels drets polítics, en igualtat de condicions amb els nacionals alemanys. No està reconegut el dret al sufragi però existeix a nombrosos municipis la figura dels Consells de Participació d'Estrangers on els immigrants residents escullen directament als seus representants. La composició varia de municipi en municipi però en cap cas tenen les seves decisions caràcter vinculant pel ple de l'ajuntament, i només poden opinar respecte a temes relacionats amb la immigració. Això ha suposat moltes crítiques donada la poca implicació que poden tenir aquests consells en els temes generals del municipis que evidentment també els afecten.

Pel que fa al dret a la sanitat, els estrangers residents tindran l'accés en les mateixes condicions que els nacionals. Els irregulars o els sol·licitants d'asil tindran l'accés restringit a les situacions d'urgència. Són destacables algunes iniciatives com el telèfon gratuït d'informació sanitària. A més es preveu la contractació de personal especialitzat en l'atenció a malalties específiques i en l'atenció sociosanitària i en campanyes de sensibilització.

En quant als drets laborals i seguretat social els estrangers titulars d'un permís es veuran en igualtat de condicions respecte als nacionals. Entre d'altres prestacions tindran dret a l'assistència social per nens i joves menors de 27 anys, ajut per l'educació, assistència domiciliaris. La prestació de l'atur servirà per renovar el permís de treball. La situació no és la mateixa pels estrangers sense permís, els quals només gaudiran de les prestacions recollides en la Llei d'assistència social on es preveu ajut en diners per l'alimentació, habitatge,... En canvi aquest sistema de protecció està encara més restringit pels sol·licitants de l'asil i no hi haurà cap prestació per aquells que hagin entrat a Alemanya només per gaudir d'aquestes prestacions.

Cal destacar, en l'àmbit de les polítiques públiques els esforços que es dediquen a la formació i la orientació laboral dels estrangers amb cursos específics per cobrir les seves mancances i en especial pel que fa al tema de la llengua.

Dins de les prestacions, els estrangers gaudiran de les ajudes públiques d'habitatge en les mateixes condicions que els nacionals alemanys i s'inclouen les ajudes pel lloguer. Aquesta situació és la mateixa pels immigrants en situació irregular.

Per finalitzar amb el cas alemany cal destacar que al 2000 va entrar en vigor la nova llei de ciutadania basada en el "ius solis" (principi territorial) en detriment del dret de sang (ius sanguinis), vigent des de 1913. La llei busca la integració d'uns 4 milions de persones, en la seva majoria fills d'estrangers que han residit legalment en el país 8 anys, que es converteixen automàticament en alemanys i tindran fins als 23 anys per a escollir entre la ciutadania dels seus pares o la del seu lloc de naixement. Amb la nova legislació les naturalitzacions van passar de 100.000 a 143.000 en l'últim any, de la que dos terços corresponen a turcs. Aquesta tendència de facilitar l'accés a la nacionalitat es pot observar també a d'altres països.

A **Grècia**, amb una mesura que contenia l'anterior i reformada llei d'estrangeria italiana, els immigrants tenen la possibilitat de restar legalment a Grècia un semestre, temps en el que hauran de trobar una feina legal, cobert per la seguretat social, que els permetrà prolongar el seu permís.

Àustria per la seva part va presentar aquest passat mes de juny de 2002 l'esborrany per la futura llei d'estrangeria amb mesures fortes i polèmiques. D'aquesta manera es preveu la obligatorietat d'aprendre alemany als immigrants que entrin a partir del 1 de gener de 2003 i als residents des de l'1 de gener de 1998. El text, anomenat "Tractat

d'Integració", estipula que aquells que al cap de 4 anys no hagin après la llengua perdran el dret de residència.

La reforma del mes de maig de 2002 de **Dinamarca** entre en la línia de restricció i així per exemple s'amplia amplia de 3 a 7 anys el termini d'estada requerit per concedir el permís de residència permanent. Així mateix, restringeix molt la reagrupació familiar i s'exigeix que ambdós cònjuges siguin majors de 24 anys i hagin contret matrimoni abans de l'arribada del primer d'ells a Dinamarca.

3. Estat del Benestar i Polítiques d'Integració d'Immigrants

Estat del Benestar i immigració

En línies generals la presència de població immigrada en les societats occidentals, planteja un seguit de qüestions al voltant de l'impacte econòmic que aquestes generen en els països d'acollida. Les principals qüestions serien¹:

- quin tipus d'activitat duen a terme els immigrants en l'economia del país d'acollida?
- quin impacte produeix la immigració sobre les oportunitats d'ocupació de la població autòctona?
- Quina política d'immigració és la més beneficiosa per al país d'acollida?

Aquestes qüestions tenen una dimensió política prou significativa, ja que un perfil d'immigrant amb alta productivitat en el seu lloc de treball i amb una fàcil adaptació a les condicions del mercat laboral, contribuirà al creixement econòmic del país, tothora que la població receptora no mostrarà cap tipus de preocupació sobre el grau de despesa social que pugui comportar la presència d'aquesta població immigrada. D'altra banda, però, si la immigració es caracteritza per una baixa formació professional i té dificultats en integrar-se al mercat de treball, l'arribada d'immigració pot ser associada a una retallada de la despesa social per als autòctons que seria desviada cap a aquesta població més necessitada, i també podria fer augmentar l'estratificació salarial a partir d'un criteri ètnic. Per la seva banda, la incidència de la immigració a l'hora de pensar en les oportunitats de trobar un lloc de treball de la població autòctona, pot afectar a un segment de treballadors concret i també pot afectar al nivell de remuneració salarial de la població autòctona.

Finalment aquestes variables poden ser resoltes per una política d'immigració concreta. Així als estats Units, el criteri que permet tenir una resolució favorable a l'admissió d'un immigrant és majoritàriament el reagrupament familiar, en canvi a països com el Canadà o Austràlia s'escull l'immigrant a partir del seu perfil socioeconòmic. Altres polítiques, com el cas d'Alemanya, l'admissió de l'immigrant fou tradicionalment la contractació temporal de ma d'obra (els *Gastarbeiter*), cadascuna

¹ Borjas, G.J., (1994) The Economics of Immigration. Journal of Economic Literature, Vol.XXXII, pp. 1667-1717.

d'aquestes modalitats duu a uns impactes econòmics sobre els factors que abans esmentàvem completament diferents.

En línies generals però, cal tenir present diversos factors a l'hora de mesurar l'impacte econòmic de la immigració, factors com ara les motivacions que tenen les persones per emprendre un trajecte migratori, o bé factors relacionats directament amb l'efecte que tenen les polítiques d'immigració implementades en el país d'acollida. Ara bé, un anàlisi de l'impacte econòmic variarà segons el país i el període temporal en el que es produeixi. És així doncs que es fa necessari una anàlisi concret per al cas europeu, i en concret centrat en la darrer dècada dels noranta.

Un altre aspecte interessant és la vinculació entre els beneficis obtinguts a través del treball de la població immigrada davant el creixent envelliment de les poblacions autòctones. Tanmateix cal tenir present, com a mínim, dos aspectes: d'una banda la immigració pot ajudar però no és la solució per poder resoldre el problema del sistema de pensions. S'ha pogut observar² que només una selecció d'immigrants molt qualificats, durant períodes transitoris i amb unes edats determinades ajudarien a millorar el sistema de pensions, tot i així l'aportació resultaria limitada.

A més, analitzar aquest tema des del punt de vista de l'envelliment demogràfic suposa no tenir en compte que l'envelliment afecta a tothom per igual, a més les transicions demogràfiques en els països emissors tenen una evolució molt ràpida³.

Estat del Benestar i immigració a Europa

Situació del debat:

- Mentre que a la UE les onades migratòries fins als 60 son induïdes per la demanda de mà d'obra, avui en dia els fluxos migratoris arriben malgrat l'elevada taxa de desocupació, fent sorgir la preocupació de sobre la pressió que això pot comportar als sistemes d'Estat del Benestar actual.

² Dolado, J.J., i Fernández-Yusta, C. (2001) *Los nuevos fenómenos migratorios: retos y políticas*. Treball preparat per a la Quarta Jornada del CREI sobre "Noves fronteres de la Política Econòmica" Universitat Pompeu Fabra, Octubre de 2001.

³ Per a més informació: Fargues, P., *La generació del canvi als països àrabs*. Quaderns de la Mediterrània n°4 Barcelona, Icaria (en premsa)

- La breu història de la immigració a Europa, ens mostra com durant el darrer quart del segle XX els països europeus occidentals del centre i del nord es convertiren en societats d'immigració degut a unes condicions econòmiques excepcionals que combinaven la manca de mà d'obra amb un creixement econòmic excepcional. Per primer cop en la història dels corrents migratoris un territori amb una alta concentració de treballadors esdevenia una regió receptora d'immigrants .

- La crisi del petroli farà canviar dràsticament l'escenari i el creixement econòmic extraordinari esdevé creixement ordinari. Aquest canvi farà florir els primers programes sobre immigració ja que l'Estat del Benestar no podia gestionar els costos econòmics i socials de les poblacions immigrades. S'iniciaven així, a mitjans dels 80 les polítiques encaminades a establir mecanismes per limitar l'entrada d'immigrants. Aquest fet coincidirà amb el reconeixement procés de sedenterització definitiva de les poblacions immigrades, originat a partir de l'arribada de treballadors temporals. L'assumpció del no retorn de la població immigrada durà a canviar l'enfocament d les polítiques socials a dur a terme.

- Però els canvis en les estructures demogràfiques europees, i la recuperació del creixement econòmic que s'experimenta durant la segona meitat dels noranta, posa en relleu una manca de mà d'obra que pot ser coberta amb la immigració. És així com s'arriba a un punt on les polítiques d'immigració a Europa han de fer compatible el difícil equilibri entre la necessitat d'admetre un canal obert d'immigració legal per motius de treball i la d'enfocar les polítiques d'integració de la població immigrada ja establerta al continent.

- Així les principals qüestions que genera la presència i arribada d'immigració davant les restriccions de l'Estat de Benestar són:
 - Quina és la balança entre les contribucions a l'Estat per part dels immigrants, i les prestacions i transferències rebudes.
 - Fins a quin punt els immigrants son més dependents dels sistemes d'Estat de Benestar que no pas la població autòctona ?
 - fins a quin punt l'immigrant té en compte la generositat de l'Estat de Benestar quan elegeix un país de destinació?

- A aquestes qüestions cal afegir el fet que els corrents migratoris del tombant de segle, tenen unes característiques determinades que van més enllà de la immigració econòmica. Així ens trobem amb un gran creixement del nombre de refugiats polítics i de demandants d'asil, així com un creixent flux d'immigració il·legal. Aquests fenòmens es donen en ple procés de debat sobre la reestructuració de la despesa social de l'Estat del Benestar⁴, la qual cosa fa sorgir un altre debat, el qual gira al voltant del fet que una creixent immigració pugui o no dificultar el desenvolupament dels programes de polítiques de benestar social, especialment en aquells països que tenen un règim d'Estat del Benestar més desenvolupat.

Alguns casos:

El cas francès

El benestar social francès és únic quan es compara amb els sistemes alemany o britànic, especialment pel que fa als temes d'immigració⁵. Malgrat la creença de Laroque que el sistema anglès era incompatible amb la psicologia francesa, va aconseguir exitosament instaurar el sistema francès de seguretat social, el qual en un principi havia de cobrir a tothom. De tota manera, el sistema francès es diferencia del britànic en quant el primer està basat en la vinculació de la prestació social a través del lloc de treball. Mentre que el britànic insisteix en l'educació, la salut i l'habitatge, el francès està preferentment relacionat amb el treball.

Tanmateix, la integració dels estrangers a la societat francesa és duta a terme a través de l'educació, i la cohesió social es produeix a les escoles més que al lloc de treball. L'Estat té força influència en les polítiques socials, i la seguretat social és vista com un dret que sorgeix del treball. El benestar social relacionat amb la immigració està basat íntegrament en el mercat de treball. L'ajut social, en els seus aspectes tècnics, pot aportar condicions que es neguen a un no-nacional, per la qual cosa ser nacional és un condició per a treure beneficis d'aquests ajuts socials.

Actualment debat sobre el benestar social francès i la immigració està dominat per una doble visió. D'una banda, en el sentit que els immigrants i les seves famílies extreuen

⁴ Zimmermann, K et. al., Managing Migration in the European Welfare State.

beneficis excessius del sistema de benestar, i de l'altra que la filosofia francesa de la protecció social no reconeix una atenció particular de cap grup. En un país on la immigració és un fenomen antic, on el nombre d'immigrants ha estat estable durant els últims deu anys i on el reconeixement de la immigració com part de la seva història social és relativament recent, hi ha una sorprenent absència de debat sobre la relació entre el benestar i la immigració⁵. La sospita, fins i tot el qüestionament obert, del sentit real de lleialtat nacional de població com ara la magribina sembla ser un discurs comú, tot i que aquests immigrants rebin beneficis del sistema social francès.

El cas alemany

A Alemanya, en un primer moment es posarà en dubte la lleialtat del ciutadà immigrant vers a l'Estat que l'acull, com és el cas de la població polonesa a Alemanya a finals del segle XIX. Més tard, amb la construcció de l'Estat del benestar, que posa a disposició de la població un seguit de serveis socials, la qüestió serà si els immigrants poden accedir a aquests serveis. De fet, aquesta pregunta ens remet a qüestionar-nos de quins drets socials pot disposar la població immigrant. Del cas alemany doncs, es desprèn aquesta doble vessant que han comportat històricament els moviments migratoris: la lleialtat a l'Estat d'una banda i la relació amb les prestacions de l'Estat del benestar de l'altra.

Aquesta situació va canviar a finals dels vuitanta amb el començament dels processos de transformació a l'Europa de l'est. El sobtat increment de la immigració dels anomenats *Aussiedler* (població d'origen alemany present a l'antic bloc soviètic, resultat de l'expansió durant l'Imperi alemany) a finals dels vuitanta va agreujar les dificultats del mercat de treball. Les mesures establertes per a la seva integració eren ara públicament percebudes com un privilegi exagerat dels immigrants alemanys comparades a les de la població autòctona. Aquest fet va tenir com a conseqüència una gradual reducció dels principals programes d'integració per a alemanys ètnics i dels seus drets legals en relació amb l'Estat del Benestar. Les mesures de suport per a la subsistència bàsica van ser reduïdes en el context de la introducció d'una llei

⁵ Establert el 1945 per Pierre Laroque, la seguretat social francesa estava inspirada pels escrits de Beveridge, especialment el seu informe, del 1942, sobre l'estat del benestar. William Henry Beveridge, *Pla de Reforma del Benestar Social britànic*, Londres, 1942.

⁶ Withol de Wenden, Ch. (Ed.) (1999) *Post 1945 Migration to France and Modes of Socio-Political Mobilisation*. Dins de Bommes, M., Castles, S. i Withol de Wenden, Ch. (Eds.) *Migration and Social Change in Australia, France and Germany*. IMIS Beiträge, Osnabrück.

especial sobre la integració dels alemanys ètnics⁷. El creixent atur i els conseqüents problemes socials després de la reunificació alemanya van reduir en gran mesura les oportunitats d'integració per a un gran volum d'alemanys ètnics. Les oportunitats de treball van deteriorar-se des de principis dels noranta, i molts d'ells van tenir dificultats perquè les seves qualificacions professionals no corresponien a les que es requerien.

A causa de l'exitosa integració dels expulsats, les seves organitzacions van perdre gradualment les funcions per les quals havien estat originalment creades. En endavant no serien un factor polític important, però van convertir-se en associacions culturals. De tota manera, des dels noranta la situació dels alemanys ètnics s'ha caracteritzat per les difícils condicions en el mercat laboral i la restricció dels beneficis socials i les mesures d'integració. Sota aquestes condicions, és incert si la integració és possible o si la diferent situació contribuirà a la construcció i mobilització d'un grup de risc social.

Un altre factor, a banda dels *Aussiedler*, ha estat la immigració per motius laborals, coneguda a Alemanya per la figura del treballador-hoste (*Gastarbeiter*). En aquest sentit tant els polítics com les administracions públiques, cal tenir en compte que la contractació d'immigrants, la inclusió en les regulacions de les prestacions socials (afiliació a seguretat social) i el fet de renovar periòdicament el premiss de residència i de treball, han anat creant unes relacions legals durant un prolongat període de temps que han adquirit un caràcter de vincle legal. És així que l'Estat del Benestar es veié obligat a ampliar les prestacions socials als treballadors immigrants.

Una de les conseqüències que es deriven d'aquesta relació legal fou, més enllà de la plena integració dels immigrants mitjançant l'Estat del Benestar, l'aparició d'una categoria transitòria entre els ciutadà "citizen" i el treballador immigrant que rebia unes prestacions socials determinades, concepte definit com a habitant "denizen"⁸.

⁷ la pensió d'atur basada en els nivells de salari mig va ser reemplaçat per un "pagament integrat" general i visiblement reduït per part de la EingAnpG, generalment garantit per l'Oficina Federal del Treball pel període d'un any. Posteriorment (1992) aquest va ser reduït encara més substituint-lo per assistència d'integració, finançada pels fons federals. Bommes (Op. Cit)

⁸ El concepte de "denizen" va lligat al fet que les polítiques d'integració alemanyes semblen molt lligades a la pròpia capacitat d'integració del seu estat del benestar, sense que això s'hagi de traduir necessàriament per facilitar la idea de ciutadans, sinó una categoria "transitòria" de residents amb uns certs drets a prestació. Bommes, Michael

El cas holandès

A Holanda, fins a principis dels vuitanta es seguirà una política de potencialment de la pluriculturalitat tot creient que es tracta de migracions de retorn.

L'any 80 marca un canvi de sentit de les polítiques atenent a la situació real de no retorn de la població immigrada. L'Estat canvia d'estratègia i posa en pràctica una política destinada al foment d'actuacions concretes dirigides a unes determinades minories; "polítiques de les minories ètniques". A finals dels vuitanta i principis dels noranta coincideix a Holanda, com a la resta d'Europa, el sorgiment del debat públic sobre la divergència entre els valors forans, sovint lligats amb l'Islam, i els valors occidentals. S'encetava així un debat que s'havia evitat fins aleshores i que plantejava l'oportunitat o no de les polítiques específiques per a les comunitats immigrants. Aquesta política tingué, coneguda com política de minories, va obviar les polítiques d'integració efectiva dels immigrants, tot provocant actuacions tendents a la segregació⁹. El principal argument era que la integració dels immigrants a la societat holandesa estava amenaçada de fallida, ja que s'observava el creixement d'una classe socialment marginada: concentració de comunitats d'immigrants pobres en habitatges degradats, amb coneixements d'holandès insuficient i amb una situació econòmica precària. En aquestes zones hi hagué un preocupant augment de la criminalitat així com de la drogoaddicció.

Una lectura d'aquesta situació la trobem en el propi model de creixement econòmic (*model polder*). Aquest model, lligat a la disminució de la despesa social, sota la creença que el propi progrés econòmic tindria efectes positius en les capes més necessitades va dur a reduir la despesa social; es retallava un model de benestar social prou desenvolupat com l'holandès¹⁰. En conseqüència la cohesió social s'ha vist amenaçada per processos d'exclusió que es donen en diverses dimensions. Els grups més afectats són els que depenien gairebé exclusivament de les polítiques socials: pensionistes d'edat avançada, discapacitats, membres de llars monoparentals i aturats crònics. Aquests grups estan integrats per un alt nombre de dones i per persones pertanyent a minories ètniques. Les principals causes d'aquesta exclusió econòmica i

"Migration, Belonging and National Welfare State" conferència dins Polítiques d'Immigració a Catalunya. Text Inèdit. Barcelona, 3 maig 2001. Institut Català de la Mediterrània.

⁹ Geelhoed Aïdara, Sándra "Émoi aux Pays-Bas" dins « Le Monde des Débats ». Nim 24 abril 2001. pàg.25.

¹⁰ Peu de chômeurs, beaucoup d'invalides. The Economist, dins de Courrier International, n° 603, del 23 al 29 de maig de 2002.

social foren la manca de recursos financers per poder participar plenament en la societat i el decreixent accés al sistema d'ajuts socials¹¹.

Un àmbit de debat interessant: la integració i la presumpta fallida de l'Estat del Benestar.

La capacitat d'integració del sistema d'Estat de Benestar no depèn només del volum de polítiques implementades (directament relacionat amb la despesa pública d'un Estat), altres factors entren també en joc. Així, trobem diverses anàlisi¹² al voltant de la disminució de la capacitat d'integració de la població immigrant per part de l'Estat de Benestar .

- D'una banda la constatació que la població immigrada rep un tractament diferenciat per part dels sistemes de l'Estat de Benestar. És observable com els Estat de Benestar diferencien diversos tipus de migracions i diferents tipus de grups d'immigrants. Així hi ha estats que diferencien els immigrants segons l'ètnia (cas d'Alemanya, Japó, Grècia), les migracions laborals dels anys 60 i 70 ("Gastarbaiter"), el reagrupament familiar admès arran de la legislació internacional, demandants d'asil i refugiats percebuts com una amenaça per la capacitat de l'Estat a l'hora de controlar les fronteres, i finalment els immigrants il· legals.
- També s'observa el declivi que té l'Estat de Benestar com a instrument d'integració. Cada cop més les provisions de l'Estat de Benestar deixen de ser per a l'immigrant el marc central de referència. Per a un número cada cop major d'immigrants l'Estat deixa de ser el punt central de referència per assegurar-se les oportunitats d'inclusió i per a desenvolupar lleialtats. Per a aquests grups de població l'esforç per assolir oportunitats d'inclusió social son cada cop menys orientades vers l'objectiu "d'integració a la societat" entesa com a "societat nacional" i entenent l'Estat de Benestar com la instància on adreçar les seves demandes. Hi ha hagut un gran creixement de xarxes i vincles de lleialtat a través de grups ètnics, regionals o bé familiars que han obert i mostrat oportunitats d'inclusió social alhora que s'estaven transgredint

¹¹ Engbering, G.O. "L'experiència de Rotterdam" Conseller de l'Ajuntament de Ròtterdam, dins el Curs Politiques d'Immigració a Catalunya. Institut Català de la Mediterrània Barcelona març 2001. Text Inèdit.

els esquemes dels estats nació (transnational communities, territoris circulatoris).

- Aquestes modalitats d'immigració (alta mobilitat, referència de grup) i les seves conseqüències s'interpreta com a senyal de l'erosió que pateix la capacitat de l'Estat de Benestar per assolir un compromís amb identitats col·lectives. Es desenvolupa doncs una distinció entre la "*core population*" (població central) i la "*residual population*". La diferenciació política de la "*residual population*" indica l'afebliment de la capacitat de control i provisió de l'Estat de Benestar alhora que mostra una reestructuració del concepte d'integració política al si de l'estat nació: identitats ètniques o col·lectives construïdes *per sota o més enllà* de l'Estat ja no s'articulen de forma automàtica com a resultat d'un acord amb (distinció respecte a) una pertinença nacional vinculada a un Estat de Benestar nacional.
- En aquest sentit sorgeixen noves propostes que plantegen una reformulació de les actuacions: polítiques socials transnacionals¹³ i la seva possible efectivitat. Degut als creixents processos anomenats "*border crossing*" com ara mercat laboral transnacionals, fluxos de capitals internacionals, pol·lució transfronterera i evidentment les migracions, apareix l'interès de les societats més avançades i alhora principals destinàries de les migracions de disminuir l'anomenada "*welfare gap*" (diferencial de benestar) mitjançant polítiques socials destinades a països veïns amb l'objectiu de millorar la situació econòmica i social (estendre el benestar) i allunyar els països d'Estat de Benestar avançats de ser els principals països receptors dels fluxos migratoris.

¹² Bommes, M. (1999) Migration, Belonging And The Shrinking Inclusive Capacity Of The National Welfare State *Universität Osnabrück*

¹³ Pioch, R. (2000) *Migration as a Problem of Transnational Social Policy*. Max Planck Institute for the Study of Societies. Köln. Abril 2000.

4. Polítiques d'Ocupació

En aquest capítol veurem les polítiques d'ocupació que duen a terme alguns països europeus.

L'estudi parteix d'un punt de vista legislatiu per després seguir amb un anàlisi del tracte que donen els diferents països a la ocupació de les persones immigrades, per acabar fent una localització de les experiències més importants dutes a terme a l'hora d'afrontar la ocupació de les persones immigrades en determinats països.

En la primera part fem esment del gruix legislatiu que regeix la política d'ocupació de les persones immigrades en l'àmbit europeu fent èmfasi en la relació que hi ha entre la immigració i el mercat de treball, el paper que juga la immigració regularitzada i la immigració irregular, la influència demogràfica que tindrà la immigració en els països europeus i els drets dels treballadors migrants.

En un segon bloc analitzem les polítiques d'ocupació de les persones immigrades per països, tenint en compte l'accés de nacionals de tercers estats a estats membres de la UE per motius laborals, les diferències a l'hora d'obtenir un permís de treball, els drets que atorguen els estats al treballadors immigrants titulars d'un permís de treball i el tracte que reben la residència i el treball irregular.

En l'últim apartat, fem un repàs de les experiències més significatives en l'àmbit de l'ocupació de les persones immigrades, aprofundint en diferents experiències que s'han dut a terme en alguns països europeus.

Política d'ocupació de persones immigrades en l'àmbit europeu.

A. Immigració i mercat de treball:

Les polítiques d'immigració dels Estats s'han basats en els últims 30 anys en el supòsit de que Europa no necessitava immigració econòmica i laboral, i s'ha fet molt inaccessible l'entrada legal dels immigrants.

Les polítiques restrictives a la entrada d'immigració laboral han anat paral·leles a una demanda real de mà d'obra poc qualificada per part de certs sectors de l'economia (agrícoles, servei domèstic, hostaleria, construcció, certes indústries, càrrega i descàrrega...), demanda que s'ha cobert en bona mesura amb els immigrants que anaven entrant irregularment. Això ha portat a que els fluxos de immigració es canalitzessin per vies irregulars, alimentant el tràfic de éssers humans i de l'explotació dels treballadors indocumentats.

Dos son les causes principals de la immigració laboral: per un costat la falta d'expectatives per a moltes persones en els seus països i per altre, l'existència d'oferta laboral per als immigrants en els països de destí. Per quan aquesta oferta laboral es produeix i segueixen tancats els camins per la immigració legal, s'està afavorint que la immigració sigui irregular.

El factor més important que ha atret a la immigració no comunitària ha estat la existència d'un mercat laboral per a ella. Però el recalable és que ha existit un mercat laboral específic per als immigrants irregulars. Algunes empreses han basat la seva competitivitat en els salaris baixos que paguen als seus treballadors aprofitant la irregularitat i la indefensió en la que es troben.

La ocupació d'immigrants irregulars en condicions d'explotació perjudica alhora a la resta de treballadors que observen un deteriorament de les seves condicions laborals. També l'Estat i el seu sistema social resulten perjudicats per la deducció dels seus ingressos fiscals i les cotitzacions socials.

La *"Comunicació de la Comissió al Consell i al Parlament Europeu sobre una política comunitària de migració"* senyala els motius per els que resulta necessari un nova perspectiva sobre la immigració.

L'element central es situa en el nou context econòmic i demogràfic per el que passa la UE. Per un costat, el mercat de treball està evidenciant, cada vegada més, la importància de la immigració laboral per a cobrir les necessitats de mà d'obra existents i per l'altre les perspectives demogràfiques que més endavant s'apuntaran.

La Comissió ressalta que les necessitats de mà d'obra no es produeixen només en treballs qualificats, tal com noves tecnologies sinó també en els no qualificats.

La proposta central de la Comunicació consisteix en que es reconegui la necessitat d'immigració econòmica i laboral i que es tornin a obrir els canals adequats per a que aquesta transcorri per vies legals. Aquesta serà la millor manera de tenir una immigració controlada i de donar major eficàcia a la lluita contra la immigració il·legal i a la explotació dels immigrants.

La Comissió també manifesta que la col·laboració amb els països d'origen ha de repercutir positivament en el seu desenvolupament econòmic i polític. La política d'immigració europea ha de fer-se en benefici mutu del país d'origen i d'acollida. S'han d'intentar pal·liar els efectes negatius que les migracions tenen per als països d'origen, especialment els que fan referència a la inversió que els Estats fan en formació de qui després desenvoluparà la seva activitat fora del país. Senyala també la necessitat d'ampliar les possibilitats de mobilitat dels migrants entre el país d'origen i el d'acollida a fi d'afavorir les seves activitat i la seva contribució econòmica en el país d'origen.

En un altre àmbit de coses, actualment hi ha una sèrie de propostes legislatives en curs a fi d'harmonitzar les polítiques d'ocupació de les persones immigrades com són les relatives al desplaçament dels treballadors assalariats per a la prestació de serveis transfronterers, l'establiment d'un estatut per als nacionals de tercers països de llarga durada, la regulació de les condicions d'entrada i residència de nacionals de tercers països per raons de treball per compte propi o aliè.

B. Immigració per vies legals:

Una nova política d'immigració, que es plategi la canalització legal d'entrada d'immigrants, ha d'incidir en dues direccions: la primera és combatre l'economia submergida que ofereix treball als immigrants en situació irregular i la segona és replantejar els mecanismes establerts per a que a partir d'ara sigui més accessible l'entrada legal.

Els mecanismes d'entrada d'immigració laboral poden ser dos: el primer, quan es disposi, estant encara al país d'origen d'una oferta de treball per treballar en una estat de la UE, i el segon, obtenint una autorització legal per a venir a buscar feina.

La primera és la única que actualment existeix en els Estats de la UE, mentre que la segona estava contemplada a la legislació italiana però ara només es contempla a la legislació grega. És convenient impulsar aquest segon procediment per a la emigració legal.

La experiència sembla demostrar que la oferta de treball condueix inevitablement a les vies irregulars a bona part de la immigració ja que molts empresaris només contractaran a persones a les que han pogut entrevistar prèviament, i per tant i ha moltes feines a les que només és podrà accedir després de que l'immigrant hagi traspasat les fronteres.

C. Immigració per vies irregulars:

Mentre s'avança en la canalització legal del flux d'immigració, no s'ha de deixar de reconèixer la realitat actual provocada per dècades de polítiques restrictives. Ens referim a l'important número d'immigrants en situació irregular existents en els Estats de la UE. Per a ells s'han de plantejar mesures que tendeixin a regularitzar la seva situació; mesures que no se'n beneficiaran només ells sinó també el conjunt del mercat laboral i l'estat del benestar perquè afloraran sectors de l'economia submergida.

La Comunicació de la Comissió al Consell i al Parlament Europeu sobre una política comunitària de migració menciona l'existència de processos de regularització en alguns països, però no proposa fórmules flexibles per la regularització. La Comissió haurà d'iniciar estudis i investigacions sobre l'impacte social i econòmic que han tingut els processos ja realitzats de regularització, tant en relació amb la societat d'acollida com amb els immigrants. Tots els estudis semblen indicar que els processos de regularització estan essent positius per a la integració social així com per a la recaptació fiscal, les cotitzacions de la Seguretat Social i el funcionament del mercat de treball.

Una regularització gradual de les persones en situació irregular ha de formar part d'un procés que inclogui la obertura de vies per a la immigració legal i l'increment de la lluita contra les organitzacions criminals que trafiquen amb els éssers humans. És necessari explicar a l'opinió pública que, plantejat d'aquesta manera, la regularització no suposarà un increment de la immigració irregular sinó que aquesta és veurà reduïda notablement.

D. La influència demogràfica:

Segons l'últim "*Informe demogràfic de la ONU sobre la UE*" de la Divisió de Població de la ONU, fet públic el febrer del 2001, el futur de l'economia i del benestar d'Europa depèn de la immigració.

En els pròxims 50 anys la població europea passarà dels 729 milions actuals a 628 milions. El vell continent necessitarà 159 milions d'immigrants per garantir la força de treball i pal·liar l'envelliment de la seva població.

Per el que respecta a la UE, al ritme actual d'immigració seria necessari acollir a uns 79 milions d'estrangers en els pròxims 50 anys.

Segons una hipòtesi extrema, consistent en una taxa de immigració "zero", la població de la UE cauria de 372 milions d'habitants el 1995 a 311 milions el 2050.

Pel contrari, per estabilitzar amb immigrants la proporció de treballadors en actiu respecte al jubilats, i mantenir així en peu els sistemes de protecció social, seria necessari a Europa l'arribada de 700 milions d'estrangers en els pròxims 50 anys.

Donada la baixa taxa de natalitat, **Espanya** serà el país en que la mitja de edat serà la més elevada del món en el 2050 si res contraria la seva evolució. **Itàlia**, avui amb 57 milions d'habitants, passarà a tenir 41 milions el 2050. Si és mantenen els seus actuals índexs de fertilitat, necessitarà 300.000 immigrants a l'any fins el 2025.

Per idèntics motius **Alemanya** haurà de donar entrada cada any a 500.000 estrangers fins al 2025. La població d'Alemanya que actualment és de 82 milions, descendirà fins als 73 milions en el 2050.

No obstant, segons dades de "*Perspectivas de la población mundial*" publicades el 1998, **Espanya** anuncia que acollirà oficialment 12.000 immigrants per any fins al 2025, després 6.000, 4.000, 2.000 i cap per als quatre quinquennis següents.

França, que necessitarà segons els experts 23 milions de nous actius a un ritme de 766.000 per any, va anunciar un total de 325.000 per als pròxims 25 anys, 30.000 per any fins al 2005, 20.000 per al següent, després 10.000, 5.000 i en endavant cap.

A **Itàlia**, on viu la població de major edat del món, juntament amb Japó (la edat mitja és de 40.2 anys), només és preveu una aportació exterior de 320.000 immigrants, mentre que l'Informe de la ONU evoca la necessitat de 26 milions.

El document assegura que la immigració és la única sortida per a pal·liar el dràstic envelliment de la població europea.

La relació entre actius i inactius passarà de més del 4 per 1 a l'actualitat a 2 per 1 en els pròxims 50 anys. Farien falta 47 milions d'immigrants tan sols per mantenir l'actual població europea en l'any 2050.

Per la seva banda la Comissió Europea va publicar el maig del 2002 un informe en el que alerta que el progressiu envelliment de la població no podrà solucionar-se només amb la immigració.

Els immigrants no seran suficients per contrarestar els problemes del mercat laboral europeu, fins el punt de que *"tot i doblant les quotes de immigració i simultàniament també les de fertilitat"* no podran fer *"una contribució significativa"* per assegurar la continuïtat dels sistemes de protecció social.

Segons l'estudi *"Informe sobre la situació social"* i amb dades corresponents a l'any 2000, la immigració a la UE va ser de 680.000 persones en aquell any i la taxa de fertilitat mitja és va situar en 1.4 nens per dona.

Ocupació i Serveis Socials de la Comissió Europea mantenen que la immigració ajudarà a cobrir llacunes dels mercats laborals europeus però *"no té l'impacte en el nostre missatge sobre política d'ocupació"* que consisteix en que *"encara és necessiten reformes radicals, centrades en l'increment de la participació laboral de les dones i els treballadors grans"*.

Les dades demostren que és preveu *"una evolució més ràpida i profunda de l'estructura d'edat que de la dimensió de la població"*.

L'anomenada "taxa de dependència de l'envelliment", que és la proporció entre la població de més de 65 anys i la d'entre 15 i 64 anys, és situa actualment en el 0.24, el que significa que fan falta 4 treballadors per finançar la jubilació d'1. Segons la Comissió Europea, encara que s'incrementi la immigració i la taxa de natalitat, aquesta taxa de dependència no variarà de forma considerable en l'any 2050, del que és dedueix que els treballadors procedents de fora de la Unió no són la solució per al futur dels mercats laborals i les pensions.

E. Seguretat social dels treballadors immigrants:

Un dels principis fonamentals del Tractat de Roma és la eliminació de les barreres a la lliure circulació de persones entre els Estats membres. Per a arribar a aquest objectiu resulta necessari adoptar mesures socials orientades a evitar que les persones que treballen i resideixen en un altre Estat membre diferents al del seu Estat membre d'origen o de residència, perdin una part o la totalitat dels seus drets socials quan exerceixen el seu dret a la lliure circulació.

Els reglaments aprovats pel Consell tenen per objectiu coordinar les legislacions dels Estats membres en matèria de seguretat social; en canvi no tenen per objectiu la harmonització de les seves legislacions socials. Això significa que, degut a la diversitat de les reglamentacions socials entre Estats membres, aquests ofereixen una ampla varietat de drets als seus treballadors assalariats. La coordinació de les legislacions dels Estats membres implica la aproximació de les diferents reglamentacions nacionals.

Hi ha una sèrie de principis generals que els Estats han d'aplicar al decidir si els treballadors migrants tenen dret a les prestacions de la seguretat social, que són:

- El principi d'igualtat de tracte: els treballadors assalariats d'altres Estats membres gaudiran dels mateixos drets que els ciutadans del l'Estat competent. Un Estat membre no pot reservar als seus nacionals la possibilitat de beneficiar-se d'una cobertura social.
- Principi d'acumulació: l'Estat membre competent haurà de prendre en consideració els períodes de feina acumulats en el marc de la legislació d'un altre estat membre al decidir si el treballador compleix el requisit relatiu a la durada de la feina.
- Prohibició de dobles prestacions: aquest principi ha d'evitar que una persona obtingui beneficis especials per haver fet ús del dret a la lliure circulació.
- Principi de transferència: les prestacions de la seguretat social poden pagar-se en tot el territori de la Unió. Aquest principi no s'aplica a totes les prestacions socials.

Inicialment s'inclouïa únicament als treballadors però es va ampliar per a incloure també als treballadors independents. També cobreix als membres de la família i als membres de la família supervivents dels treballadors assalariats o independents, així com als apàtrides i refugiats.

Com a norma general, els nacionals de tercers països que treballen en la Unió no poden acollir-se a l'establert en els reglaments. La Comissió va presentar el 1997, arrel de les pressions del Parlament Europeu, una proposta de reglament per emmenar aquesta qüestió i ampliar-ho als nacionals de tercers països (COM(97)561). El Consell encara no a aprovat aquesta proposta.

Les prestacions socials que estan cobertes i per tant, les disposicions que tenen per objecte evitar que els assalariats i treballadors independents migrants pateixin pèrdues com a conseqüència de treballar o haver treballat en un altre o altres Estats membres, son les següents:

- Prestacions per malaltia i de maternitat
- Prestacions d'invalidesa
- Prestacions de vellesa
- Prestacions de supervivència
- Prestacions per accidents laborals i malaltia professional
- Prestacions per desocupació
- Prestacions familiars

Els reglaments que regulen aquesta matèria, han estat modificats en nombroses ocasions per a tenir en compte l'evolució de les polítiques a escala comunitària, els canvis en la legislació a nivell nacional i la interpretació del Tribunal de Justícia.

La Comissió va presentar la seva proposta de reforma fonamental de tot el sistema legislatiu a finals de 1998 (COM(98)779). Els elements principals de la proposta son:

- La normativa proposta s'aplicarà a totes les persones que estan o han estat cobertes per les lleis de seguretat social de qualsevol dels Estats membres. La proposta utilitza el terme persones, el que significa que el sistema revisat cobrirà a persones que no formen part de la població "activa", com els estudiants o els ciutadans de tercers països.
- La proposta s'aplica a totes les branques clàssiques de la seguretat social segon el Conveni 102 del la OIT.
- S'inclouen normes detallades que determinen la legislació del país que ha d'aplicar-se en cada situació.

F. Igualtat de tracte en la ocupació de les persones immigrades:

La lluita contra les discriminacions constitueix un gran repte per a la UE. En efecte, la UE està basada en els principis de llibertat, democràcia, respecte als drets humans i les llibertats fonamentals, així com l'estat de dret, per tant, ha d'adoptar totes les mesures necessàries per a combatre qualsevol classe de discriminació, especialment si te a veure amb l'ocupació i el mercat de treball.

El nou article 13 del Tractat CE, introduït pel Tractat d'Amsterdam, concedeix poders específics a la Comunitat per combatre la discriminació per motius de sexe, origen racial o ètnic, religió o conviccions i la Directiva 2000/78/CE relativa a l'establiment d'un marc general per a l'igualtat de tracte en la vida i la ocupació (D.O.L 303, 2/12/2000, p.16). Aquesta directiva pertany a un grup de mesures per combatre la discriminació desenvolupant aquest article 13.

Els Estats membres ja prohibeixen la discriminació en el mercat de treball, però les seves legislacions són dispars en quan al contingut i la força d'execució. Per tot això, la proposta de directiva pretén establir un marc general mínim.

En quant a l'àmbit d'aplicació d'aquesta directiva, estableix que s'aplicarà a totes les persones en relació amb:

- Les condicions d'accés a la feina, a l'activitat per compte pròpia i a l'exercici professional, inclòs els criteris de selecció i les condicions de contractació i promoció.
- L'accés a totes les classes i nivells d'orientació professional, formació professional superior i reciclatge, inclosa l'experiència laboral pràctica.
- Les condicions de feina i treball, incloses les d'acomiadament i remuneració.
- L'afiliació i participació en una organització de treballadors o d'empresaris.

Tot i això, la directiva no afecta a la diferencia de tracte per motius de nacionalitat i s'entendrà sense perjudici de les disposicions i condicions per les que és regulen l'entrada i residència de nacionals de tercers països i dels apàtrides en el territori dels Estats membres i del tracte que és derivi de la situació jurídica dels nacionals de tercers països i dels apàtrides.

La data prevista d'entrada en vigor de transposició d'aquesta directiva és el 19 de juliol de 2003.

G. Proposta de Directiva relativa a les condicions d'entrada i residència per nacionals de tercers països per raons de treball per compte propi i d'activitats econòmiques per compte aliè:

Aquesta proposta està essent debatuda actualment en el Parlament Europeu.

L'objectiu general és establir un marc jurídic harmonitzat a nivell de la UE pel que fa a les condicions d'entrada i residència dels nacionals de tercers països per raons de treball i activitats econòmiques per compte propi, prenent fórmules ja previstes en els Estats membres, així com els procediments d'expedició per els Estats membres dels permisos corresponents.

És per això que defineix uns criteris comuns per a l'admissió dels nacionals de tercers països per raó de treball i activitats econòmiques per compte pròpia i ofereix diferents formes de provar que reuneixen aquests criteris. Així mateix preveu garanties de transparència i d'ordre procedimental amb la finalitat d'assegurar un nivell elevat de seguretat jurídica i d'informació als implicats, en quant a les regles i a les pràctiques administratives dels Estats membres en matèria d'entrada i de residència.

El sistema pel que és decanta és el d'un contracte de treball vàlid o una oferta en ferm de treball en l'Estat membre respectiu, oferta que no pot ser rebutjada unilateralment amb posterioritat per l'ocupador. També proposa que l'Estat membre pugui procedir a un control previ sistemàtic per garantir que el contracte o l'oferta vinculant de treball compleix amb la legislació nacional.

A més haurà de demostrar-se que no pot cobrir-se a curt termini aquest lloc de treball vacant a l'Estat membre per ciutadans de la Unió, nacionals de tercers països que siguin familiars de ciutadans de la Unió o nacionals de tercers països que ja gaudeixin del total accés al respectiu mercat laboral nacional.

Per el que respecta al *permís de residència-treballador per compte aliè* aquest tindrà una durada màxima de 3 anys i estarà restringit inicialment a activitats o àmbits específics. En aquest permís és permet efectuar canvis d'ocupador però no és permeten el canvis de sector que requereixen una autorització especial.

Aquest *permís de residència - treballador per compte aliè*, atorga la igualtat de tracte respecte als ciutadans de la Unió en relació amb les condicions de treball, l'accés a la

formació professional, reconeixement de títols, seguretat social inclosa l'atenció sanitària, accés a bens i serveis inclosos l'habitatge públic i llibertat d'associació i afiliació.

El termini de transposició de la Directiva que és proposa és el 1 de gener del 2004.

Polítiques d'ocupació de persones immigrades per països.

Tots els Estats membres de la Unió Europea apliquen actualment el principi de que un lloc de treball només pot ser cobert per un treballador d'un tercer país després d'un anàlisi de la situació del mercat de treball nacional.

Els criteris per a l'admissió de nacionals de tercers països per a la realització d'activitats per compte propi o aliè, això és, l'anàlisi de les necessitats econòmiques i l'anàlisi dels efectes beneficiosos, no són comuns a tots els Estats.

Els elements comuns dels països de la Unió Europea són unes polítiques d'estrangeria restrictives que no permeten l'entrada legal d'immigrants però que, per contra, demanden mà d'obra. Això ha creat la mà d'obra irregular: mentre que la economia ho demanda la política ho prohibeix.

És promouen polítiques de promoció d'inserció laboral, com són l'idioma, informació de l'entorn sociolaboral, facilitar la recerca de la primera feina i la lluita contra l'explotació laboral.

A. L'accés de nacionals de tercers Estats a Estats membres de la UE per motius laborals.

Hi ha algunes similituds entre les polítiques dels Estats membres en relació a l'admissió de nacionals de tercers estats per treballar per compte aliè o compte propi.

- Els Estats membres regulen l'admissió de nacionals de tercers Estats al mercat laboral distingint clarament entre treball per compte aliè o compte propi.

- Les legislacions generalment reflecteixen una política restrictiva en matèria de migracions per motius laborals. Tot i això, tots els Estats membres també estableixen previsions que els permetin reaccionar a la flexibilitat del seu mercat laboral, mitjançant treballadors de temporada o personal altament qualificat, que tenen un accés més fàcil al mercat de treball.

Les lleis internacionals de drets humans també es troben reflectides en totes les legislacions al permetre que determinades ocupacions com les de periodista, investigadors o artista estiguin exempts de permís de treball o l'obtinguin més fàcilment que altres professions. Els acords bilaterals entre Estats també permeten altres excepcions per a certs grups

- El permís de residència i el permís de treball existeixen a tots els Estats membres adoptant formes diferents, i oscil·lant des d'un permís temporal a un permís permanent. En quasi tots els Estats membres, el permís de treball i el permís de residència són títols separats, que són concedits per diferents autoritats.
- La residència i el treball sense les autoritzacions requerides són sancionades. En aquest supòsit és possible que es produeixi l'expulsió del nacional del tercer Estat, tot i que es tenen en consideració tots els elements en cada cas, com poden ser la consolidació de la residència o la situació de la família. En el cas del treball sense permís, la majoria dels Estats membres normalment imposen multes a l'empresari o a l'agència i no tant al treballador.

Tot i això, les regulacions dels diferents Estats membres és encara diversa. Les diferències més importants són les següents:

- Àustria, Grècia, Itàlia i Espanya apliquen el sistema de quotes per accedir a un permís de treball.
- Dinamarca, Finlàndia, França, Grècia, Itàlia, Luxemburg, Portugal i el Regne Unit regulen l'admissió de nacionals de tercers Estats per raons de feina en una llei que normalment s'anomena "Acta d'immigració".

Àustria, Bèlgica, Alemanya, Irlanda, Holanda, Espanya i Suècia ho fan en 2 instruments legals, una per les demandes de residència i una altre per a la demanda de feina.

B. Obtenció del permís de treball

Tots els Estats membres obliguen als nacionals de tercers països a obtenir un permís de treball si volen accedir a una feina remunerada. Els requisits que s'exigeixen per la obtenció del permís de treball son considerats com l'instrument principal per controlar la migració laboral.

L'avaluació d'un permís de treball tendeix a ser una decisió discrecional. Les respectives lleis requereixen un procés de consideració de la situació del mercat de treball nacional.

Un nacional d'un tercer Estat només serà admès per motius laborals si no hi ha nacionals o ciutadans de la UE disponibles per aquella ocupació particular. Aquesta regla s'aplica a Àustria, Bèlgica, Dinamarca, França, Alemanya, Irlanda, Luxemburg, Països Baixos, Espanya i Portugal.

És comú a totes les legislacions dels Estats membres que hi hagi disposicions que continguin previsions a fi d'assegurar que els nacionals de tercers Estats son contractats sota les mateixes condicions que els treballadors nacionals. S'asseguren les mateixes condicions laborals, remuneració i seguretat social al obtenir un permís de treball.

Els Estats membres han creat instruments que els permeten respondre a la flexibilitat i a les noves necessitats dels seus mercats de treball.

A fi de dotar a l'economia domestica amb força de treball que no està disponible al país, tenen processos d'accés més fàcil per a certs grups de professions. Aquestes revisions especials son regulades en lleis separades o a les mateixes lleis que regulen l'admissió de nacional de tercers països al mercat nacional.

a) Treballadors de temporada

A tota la Unió Europea hi ha previsions especials per a treballadors de temporada per el turisme o l'agricultura. Per regular el treball de temporada s'utilitzen tractats bilaterals amb determinats països o és remet a la pròpia llei que regula la immigració. Totes les regulacions tenen en comú que l'estada és limitada a una "temporada", no essent possible una prolongació del permís de treball.

b) Contingents

Àustria, Grècia, Itàlia i Espanya tenen un sistema de quotes que regulen l'accés al mercat de treball a través d'un decret anual.

Si el límit de la quota no és sobrepassa, al sol·licitant li serà expedit un permís de treball.

El sistema de quotes d'**Àustria** és un instrument per limitar el nombre de permisos de treball que son d'interès per l'economia nacional. Hi ha tanmateix excepcions per a certs grups. S'aplica una quota especial per als treballadors de temporada.

A **Grècia**, els ministeris d'Assumptes Exteriors, Treball i Ordre Públic decideixen cada any sobre el número de permisos de treball que seran emesos per a cada país d'origen, professió, i zona grega.

A **Itàlia** la quota és fixa en un decret ministerial en base a la situació de l'any anterior. El major número de places dins la quota és reservada per aquells que venen de països que tenen signats acords bilaterals amb Itàlia. Els professors de llengua nadius, els professors universitaris, el personal domèstic, artistes i altres grups no entren en aquest sistema de quotes.

c) Ocupació en els serveis públics i altres ocupacions

La ocupació d'un nacional d'un país tercer a l'administració pública com a treballador està restringit en tots els Estats de la UE als nacionals o els ciutadans de la UE, tot i que està regulat de manera molt diferent a cada Estat.

Les regulacions més obertes són les d'Espanya i Portugal, on els nacionals de tercers Estats són admesos com a treballadors als serveis públics.

A **Itàlia** i **Luxemburg**, la ocupació pública està exclusivament reservada als nacionals o als ciutadans de la UE.

A **França**, on s'aplica una regulació molt estricta, no només no poden treballar a l'Administració pública sinó tampoc a empreses públiques.

C. Drets lligats al permís de treball.

a) Reagrupació familiar

Tot i que les lleis nacionals dels Estats membres són generalment restrictives amb la immigració, el dret a viure en família és un dret protegit internacionalment.

A la majoria de països el dret a la reagrupació familiar està limitat a la família nuclear, consistent en cònjuges i fills menors dependents. L'edat dels menors varia dels 21 anys a Portugal als 16 anys a Alemanya. Àustria ha inclòs l'edat màxima de 14 anys en certs casos. Àustria és l'únic Estat membre que restringeix la reagrupació familiar per quotes.

Els requisits per accedir a la reagrupació familiar inclou que el cap de família posseeixi una residència de llarga durada. Això no significa que la residència hagi de ser permanent, però implica que la reagrupació familiar per residències de curta durada, com la dels treballadors temporers, no està autoritzada. La autorització de residència dels membres de la familiar depèn del període restant del permís de residència del familiar resident.

A Àustria, França, Alemanya, Espanya, Grècia, Irlanda, Itàlia, Luxemburg, Holanda, Portugal i al Regne Unit, el sol·licitant ha de demostrar recursos financers suficient i un allotjament adequat.

A Dinamarca, França, Alemanya, Grècia i Espanya els membres de la família reagrupada se'ls impedeix la realització d'activitats remunerades durant un cert període de temps. L'accés al mercat de treball per als membres de la familiar és permet quan la seva residència està consolidada. Dinamarca atorga als cònjuges d'especialistes l'accés immediat al mercat de treball.

b) Beneficis socials

L'atorgament de drets socials depèn del grau de consolidació de la residència de la persona. Si els nacionals de tercers països estan en dret de residir per un període d'uns quants anys, gaudeixen dels mateixos beneficis socials que els nacionals de la UE. És beneficiaran del sistema de seguretat social si contribueixen durant un cert període de temps.

Els nacionals de tercers països és beneficien del sistema de protecció per desocupació sota les mateixes condicions que els nacionals o els ciutadans de la UE.

A **Holanda** les normes son molt estrictes. Aquells nacionals de tercers països que treballen amb contractes temporals perden el seu permís de residència i hauran

d'abandonar el país si la pèrdua de la feina està causada per culpa seva. Si un nacional d'un país tercer resta en situació de desocupació després de que expiri el seu permís, la residència no serà prolongada i la persona haurà de marxar del país.

Àustria pot expulsar als nacionals de tercers països que hagin estat menys de 8 anys al país i que hagi estan en situació de desocupació durant un any. Els aturats nacionals de tercers països poden veure el seu permís revocat i no només hauran de buscar una feina sinó que també haurà de trobar un espai lliure en la quota d'immigració.

L'accés a beneficis socials és normalment una discrecionalitat de les autoritats. La seva concessió depèn de la durada de l'estada i la durada de l'ocupació del nacional del tercer estat. Els nacionals de tercers Estats arribats recentment amb una residència temporal, al no haver contribuït al sistema de seguretat social durant el temps suficient, només seran titulars dels drets socials bàsics com l'assistència social.

Tots els altres drets, com el dret a l'escolarització o drets sindicals estan garantits indiferentment de la nacionalitat, sempre i quan el nacional del tercer estat posseeixi el permís de residència. A Àustria, els consells de treball i les cambres d'ocupació no estan a l'accés dels nacionals de tercers estats.

D. Residència i treball il·legal.

a) Residència il·legal

Si el permís de residència i/o treball són obtinguts de manera fraudulenta, les lleis d'immigració dels Estats membres permeten o fins i tot obliguen a les autoritats a retirar el permís. En molts casos, les oficines d'immigració poden, sota certes circumstàncies, expedir una ordre d'expulsió.

Els nacionals de tercers Estats estan sempre subjectes a la legislació criminal nacional.

El frau, la falsificació o el tràfic de persones estan cobertes per la legislació nacional, que s'aplica i és sanciona sense tenir en compte la nacionalitat del perpetrador. Sancions similars poden ser aplicades a aquelles persones que ajuden i permeten la immigració per vies il·legals.

Alguns països, com Àustria, Alemanya, Luxemburg i el Regne Unit imposa multes a les agències de transport que han transportat a persones sense els documents d'entrada vàlids.

b) Treball il·legal i sancions

La lluita contra el treball il·legal està encara desenvolupant-se en molts països i les sancions s'extreuen de tots els instruments legals possibles.

Les principals lleis en tots els Estats membres regulen el treball dels estrangers en una "lleï de treball per a estrangers".

Una característica comú a les sancions que s'apliquen pel treball il·legal per part de treballadors estrangers sense permís de treball, és que és penalitza generalment a l'empresari, variant en cada Estat membre el grau de la sanció.

Les sancions son normalment qualificades com a faltes administratives. Tot i això, en casos severs, com la utilització de la immigració no regularitzada com a l'activitat principal i habitual d'un negoci, poden ser considerades com a delictes criminals. Les autoritats poden arribar a tancar negocis involucrats amb el treball il·legal.

A tots els Estats membres, els nacionals de tercers Estats en situació irregular que treballen il·legalment poden ser sancionats amb una ordre d'expulsió. L'execució de la ordre d'expulsió depèn de l'estudi de cada cas individual i també de la durada de la residència.

Només Finlàndia, Irlanda i Luxemburg apliquen sancions administratives als nacionals de tercers països sense permís de treball empleats il·legalment.

De manera esquemàtica definim el tracte que cada Estat membre dóna al treball de nacionals de tercers Estats sense permís:

- Àustria: La legislació que s'utilitza és la Llei de control de fronteres, el Codi Penal, la Llei d'immigració i la Llei de treball per a estrangers.

Les sancions que s'estableixen son:

- pel treballador: expulsió i pèrdua de la residència.
- per a l'empresari: multa o presó i tancament del negoci.

- Bèlgica: La legislació que s'utilitza és la Llei per a treballadors estrangers.

Les sancions que s'imposen a l'empresari poden ser des de un any de presó per sentència ferma o multa i possibilitat de tancament del negoci, depenent del cas. Els tribunals poden imposar sancions als treballadors per compte propi si violen les normes de la seva activitat professional.

- Dinamarca: S'utilitza la legislació general.
Les sancions que s'estableixen son multes.
- Finlàndia: La legislació que s'utilitza és la Llei d'immigració.
Les sancions que s'imposen tant per al treballador com per a l'empresari son: multa o presó com a màxim d'un any.
- França: La legislació que s'utilitza és el Codi de Treball.
Les sancions que s'estableixen son:
 - pel treballador: el treballador estranger no és sancionat per el treball sense permís tot i que la immigració per vies irregulars és sanciona amb la deportació.
 - per a l'empresari: pot ser sancionat amb una multa o presó. Una comissió estipula les sancions contra els contractants, que pot incloure la confiscació de les eines de treball. Aquestes sancions intenten solucionar el principal problema en algunes àrees a França, els tallers il·legals de costura.
- Alemanya: La legislació que s'utilitza és la Llei d'estrangeria, el Codi social i la Llei del "treball negre"
Les sancions que s'estableixen son:
 - pel treballador: expulsió i deportació
 - per a l'empresari: multes i/o fins a 3 anys de presó
- Irlanda: La legislació que s'utilitza és la Llei d'estrangeria
Les sancions que s'estableixen son:
 - pel treballador: possible deportació. Fins a 12 mesos de presó en cas de falsedat en el permís de treball.
 - per a l'empresari: multa o fins a 6 mesos de presó.
- Itàlia: La legislació que s'utilitza és la Llei d'immigració.
Les sancions que s'imposen al treballador son: de 4 a 12 anys de presó i multa per falsedat en la documentació i fins a 3 anys per falsa identitat.

- Luxemburg: La legislació que s'utilitza és el Reglament per l'ocupació dels nacionals de tercers països i el Reglament sobre els procediment que han de seguir els residents de tercers països.

Les sancions que s'estableixen son:

- pel treballador: multa
- per a l'empresari: pena financera i/o presó des de 8 dies a 6 mesos.

- Holanda: La legislació que s'utilitza és la Llei d'estrangeria i la Llei de treball per a estrangers.

Les sancions que s'estableixen son:

- pel treballador: revocació del permís de residència.
- per a l'empresari: multes.

- Espanya: La legislació que s'utilitza és la Llei d'estrangeria i el Codi Penal.

Les sancions que s'estableixen son:

- pel treballador: expulsió.
- per a l'empresari: multa o tancament del negoci.

- Suècia: La legislació que s'utilitza és la Llei d'estrangeria.

Les sancions que s'estableixen son:

- pel treballador: revocació del permís de residència.
- per a l'empresari: multa o presó fins a 1 any.

- Regne Unit: La legislació que s'utilitza és la Llei d'immigració i la Llei d'asil.

Les sancions que s'imposen a l'empresari son: multes.

E. Accés dels nacionals de tercers estats al mercat de treball.

La majoria d'Estats membres son conscients de que sovint els immigrants tenen problemes particulars per accedir al mercat de treball i molts reconeixen que és necessari augmentar els nivells d'ocupació d'aquests grups.

Només un parell d'Estats membres (Dinamarca i Països Baixos) estableixen objectius al respecte en els seus *Plans Nacionals d'Acció contra la pobresa i la exclusió social* (PNA/int).

En alguns PNA/int es mencionen diverses mesures interessants en aquest camp. Per exemple, a Finlàndia, la integració dels immigrants rep el recolzament d'un pla

d'integració elaborat conjuntament pels immigrants, la municipalitat i les autoritats d'ocupació. És un programa pilot de facilitació en el qual les autoritats locals i els serveis d'ocupació presten ajut financer per a la compra de temps de treball d'un empleat a empreses privades.

Localització d'experiències.

A. Holanda: Itinerari d'ocupació per a minories ètniques

El juny de 2000, el Govern neerlandès va negociar amb grans empreses per a que incrementessin els seus esforços en les àmbits de la gestió intercultural, la entrada i la transferència i retenció del membres de minories ètniques. La gestió intercultural és un instrument per desenvolupar la dimensió social de la empresa socialment responsable. Això implica un ús òptim de les possibilitats de diversitat cultural de la mà d'obra (donat el seu caràcter introspectiu) i el reconeixement de la diversitat cultural dels clients (l'entorn en el que opera la empresa). El Govern facilita la reparació i aplicació d'aquest acord marc a través del projecte d'organització "Ruim Baan voor Minderheden" ("itineraris d'ocupació per a minories"). Les tasques d'aquest grup serà la elaboració d'una plataforma per al intercanvi de les millors pràctiques, el desenvolupament de productes, l'aplicació de projectes pilot innovadors i la eliminació dels obstacles burocràtics.

B. Dinamarca: Programa de facilitació per a minories ètniques.

El programa pilot del govern permet a les autoritats locals i als serveis públics d'ocupació aportar ajut financer per comprar temps de treball a un empleat en una empresa privada que permetrà facilitar la integració, o per pagar els honoraris d'un assessor extern en el cas d'empreses petites. Els assessors ajuden a integrar a l'empresa als treballadors d'origen ètnic no danès. Informen al treballador de les normes i els valors de l'empresa i faciliten el diàleg i la interacció social amb els demés treballadors de l'empresa.

Aquest programa es dirigeix als aturats d'origen ètnic no danès beneficiaris d'ajuts socials o del subsidi d'atur. Pot utilitzar-se quan s'ofereix una feina normal a un aturat

o en el cas d'ofertes de formació laboral (individual), reciclatge en la feina, acords laborals flexibles i feines protegides amb salari subvencionat.

Les autoritats locals o els serveis públics d'ocupació poden utilitzar també part dels fons per difondre informació sobre el programa de facilitació a les empreses o per organitzar cursos, crear xarxes, etc.

C. Bèlgica

- **Els compromisos del govern flamenc i dels agents socials en matèria d'ocupació de les persones immigrades:**

El 8 de juny de 1998 es va concloure a Flandes un acord anomenat "*compromisos del govern flamenc i dels agents socials en matèria d'ocupació de les persones immigrades*". El seu objectiu explícit era el de promoure una presència equilibrada dels immigrants en el mercat de treball, tant públic com privat, a tots els nivells i per a totes les funcions. Es va acordar l'aprovació anual d'un pla d'acció concret amb objectius quantificables. Tots els agents socials presents en el mercat de treball de Flandes es van comprometre a subscriure aquests compromisos. Les iniciatives que es van preveure giraven al voltant de tres camps:

1. Eixamplar les possibilitats d'ocupació de les persones immigrades a través dels plans d'acció positius en les empreses i les administracions.
2. L'abolició de les discriminacions gràcies a la formació i l'ensenyament (per exemple, la formació per part de mediadors de la no discriminació).
3. Millora de l'oferta de formació, la guia i les experiències professionals (per exemple la formació de la llengua en el lloc de treball).

Així doncs el primer pla d'acció es va fixar l'objectiu de llançar un pla d'acció positiu a 75 empreses i institucions públiques. Es tractava concretament d'accions i de mesures que milloressin l'accés al mercat de treball i afavorissin l'anomenada mobilitat vertical a certs objectius públics, sense que per això es rebaixessin els criteris de qualificació (per exemple, anàlisis dels procediments de selecció i de reclutament per verificar l'absència de discriminació). No es feien servir, d'aquesta manera, sistemes de discriminació positiva o de quotes obligatòries.

- **L'experiència de la ciutat d'Amberes:**

Les xifres d'atur entre els immigrants que viuen en aquesta ciutat eren més elevades que les de la resta de la població. Eren sobre tot els immigrants joves els que tenien

menys oportunitats de col·locació. El nivell de formació era un factor però també hi influïa la discriminació.

En els darrers anys, la ciutat d'Amberes ha pres diferents mesures per pal·liar el rebuig i promoure la presència de les minories en el mercat laboral.

Amb recursos del *Fons per als Impulsos Socials*, el municipi va contractar el 1998 a dos funcionaris per a tasques de integració i es va fundar, el gener del 2000, el *Servei d'Integració d'Amberes (DIA)* dins de la unitat empresarial d'assumptes civils.

Actualment, la meitat dels seixanta membres del personal de DIA són immigrants. Aquests servei d'Integració coordina diversos projectes municipals d'integració.

La gestió de la diversitat parteix de la idea de que la diversitat afavoreix la competència, els immigrants generen un mercat en expansió i els treballadors que coneixen aquest fet s'estimulen. Per altra banda, es pot aprofitar el talent dels joves immigrants per nodrir les professions neuràlgiques com són els infermers, informàtics, soldadors, etc.

Per ara, el personal de la ciutat encara no és un reflex de la població urbana. El fet és que quasi no treballen immigrants en els serveis públics municipals. Les autoritats municipals volen rectificar aquesta situació. En aquest sentit han format la *Comissió Directiva HRM i Diversitat* amb, entre d'altres, una consultora del departament del personal de la ciutat i representants del Servei d'Integració.

El més pioner a Amberes és la política de personal intercultural a la policia, l'anomenada "policia de diversitat". En cooperació amb la DIA es fa fundar el 2001 la *Cèdula Diversitat* dins el cos de policia.

Des de 1995 ha augmentat el número de policies immigrants de 2 a 30. En un cos de 2000 policies no és gaire espectacular, encara que la progressió és millor que en d'altres organitzacions.

5. Polítiques Educatives

En aquest apartat analitzarem les polítiques educatives d'alguns països europeus dirigides a la integració de l'alumnat d'origen immigrant. Abans que res, intentarem definir el concepte d'educació intercultural, una expressió que no té una interpretació homogènia per al conjunt d'Europa, i marcarem els elements que en el present estudi considerarem més importants en relació a aquest concepte. També farem un breu repàs de les diferents iniciatives que s'han portat terme a nivell europeu, en la mesura que aquestes hagin tingut alguna repercussió en l'àmbit estatal.

Què entenem per educació intercultural?

No és objecte d'aquesta recerca entrar en un debat conceptual sobre què entenem per educació intercultural però sí que volem precisar a què ens referim quan utilitzem aquest i altres termes. A grans trets, i simplificant molt, nosaltres marcarem tres grans tendències o paradigmes¹⁴. Al llarg de diferents períodes històrics, i depenent del context social i polític i dels antecedents històrics de cada país, la resposta de la societat i de l'escola davant la presència d'alumnes d'altres cultures ha estat diferent. A principis dels anys 60 hi va haver un predomini de la perspectiva assimilacionista que pretenia, bàsicament, crear una societat homogènia i que la cultura de l'immigrant fos absorbida per la cultura receptora. La diversitat i la diferència eren considerades problemàtiques.

Com a reacció a aquest enfocament assimilacionista va sorgir una nova tendència a favor del pluralisme cultural, que defensava la preservació de totes les cultures. Segons aquest enfocament, les escoles han d'incorporar en el currículum materials sobre cada una de les cultures representades per garantir que cada grup s'eduqui dins del seu propi estil cultural. Aquesta tendència va ser criticada per portar a una guetització dels diferents grups culturals i per intensificar tensions a través de posar massa l'accent en les diferències.

Ha estat en els darrers anys que s'ha plantejat l'enfocament intercultural segons els qual «els grups culturals evolucionen i es transformen gràcies al contacte mutu,

¹⁴ A l'article de Jordi Garreta (2001) *Models i polítiques d'educació intercultural* veiem dos exemples de classificacions de diferents autors, J. A Banks i Michel Pagé, que arriben a identificar fins a deu i set models respectivament.

gràcies a l'intercanvi entre ells» (A. Sales, 2001). Seguint Auxiliadora Sales, els objectius fonamentals de l'educació intercultural són:

- igualtat d'oportunitats educatives per a tots els grups culturals;
- valoració positiva de la diversitat cultural i adquisició de competències interculturals;
- eliminar prejudicis i discriminació cap als grups minoritaris promovent el respecte als drets humans;
- reforma del sistema educatiu per diversificar els models culturals que transmet;
- potenciació d'estratègies actives que mobilitzin els diferents estils d'aprenentatge dels alumnes.

De tota manera, després d'haver fet aquest anàlisi no exhaustiu de polítiques educatives, hem pogut corroborar el que Auxiliadora Sales (2001) ja apunta en un article sobre programes i estratègies d'educació intercultural i atenció a la diversitat a Europa: que existeix una falta de sistematització de programes en matèria intercultural. No tots els programes es poden considerar d'educació intercultural, sinó que en molts casos són experiències, guies orientatives per al professorat o projectes que no s'arriben a aplicar o que no s'avaluen de manera rigorosa. Normalment, la posada en pràctica dels programes i polítiques revisades és bastant eclèctica i en gairebé tots els programes es detecten elements dels diferents enfocaments.

Educació intercultural a Europa

La política comunitària europea comença a ocupar-se dels temes de l'educació l'any 1971, catorze anys més tard que el Tractat de Roma, i el 1974 els Ministres d'Educació decideixen cooperar en matèria d'educació. Des d'aleshores, la política educativa europea ha tingut una preocupació creixent per aspectes de l'educació relacionats amb la diversitat, com ara el suport a les llengües minoritàries, l'educació dels fills d'immigrants o la lluita contra el fracàs escolar. De tota manera, l'avenç a nivell legal no ha anat acompanyat de la seva aplicació a la pràctica (Etxeverría, 2000).

Les iniciatives que cal destacar son, en primer lloc, la **Directiva del Consell relativa a l'escolarització dels fills dels treballadors immigrants (1977)** a través de la qual es vol atendre els problemes plantejats en l'educació amb diferents cultures dins l'aula i problemes relacionats amb situacions de desavantatge social. Hi ha dues consideracions que val la pena destacar de la directiva. En primer lloc, la voluntat

d'integrar els fills dels immigrants a les escoles, per la qual cosa afirma que és necessari que puguin tenir un ensenyament adequat que inclogui l'aprenentatge de la llengua d'acollida. En segon lloc, per facilitar la seva integració en l'Estat d'origen, es considera que és important la cooperació entre els estats membres d'origen i d'acollida, per promoure l'ensenyament de la llengua materna i de la cultura del país d'origen. L'article 4 de la directiva obliga els Estats a prendre les mesures necessàries per complir la normativa en el termini de quatre anys i que informi de manera regular a la Comissió.

Com a resultat d'aquestes previsions, existeixen dos informes realitzats els anys 1989 i el 1995, on es fa una recopilació de la situació en els diferents estats membres. El balanç de **l'informe de la Comissió de 1989**, que recull un primer anàlisi de 1982, indica que els resultats segueixen essent desiguals entre els països i que alguns, com Itàlia, Grècia i Irlanda presenten serioses deficiències. Una de les principals carències que s'observa té relació amb les classes de llengua i cultura d'origen (LCO) que generalment, quan existeixen, estan organitzades com a classe extraescolar, al marge de l'escolarització normal de l'aula. L'informe alerta sobre la necessitat d'incloure aquest ensenyament en els programes escolars, a ser possible dins l'horari escolar i procurant la cooperació entre el país d'acollida i d'origen.

Pel que fa a **l'informe de 1995** la Comissió arriba a la conclusió que s'han produït importants canvis en matèria d'escolarització dels fills d'immigrants des dels anys setanta. Es constata que els fills de la immigració s'instal·len permanentment en els països d'acollida i això fa necessària una política d'integració a les escoles. També parla que l'orientació actual d'aquest tema va en la línia de l'Educació Intercultural, que progressivament es va imposant en els Estats membres.

Per la seva banda, el Comitè de les Regions va elaborar dos documents importants l'any 1997. El primer, el Dictamen pel qual es declara l'any 1997 **Any Europeu contra el Racisme**, el qual assenyala que l'educació té un paper decisiu per reduir o prevenir les activitats racistes, xenòfobes o antisemitiques. El segon, **el Dictamen sobre "L'Educació Intercultural"** que proposa l'educació intercultural en tots els nivells educatius, des de pre-escolar a l'educació d'adults i que tracta l'educació extraescolar i la formació permanent. També demana als Estats membres que donin el suport necessari per a fer efectiu l'ensenyament de la llengua d'acollida i de la llengua i cultures dels països d'origen. I destaca la necessitat de cooperació a nivell nacional, regional i local i la participació d'interlocutors socials, centres educatius, ONG i altres

organitzacions. Aquest dictamen és el document que analitza amb més profunditat i que dóna les pautes d'actuació més concretes dels documents elaborats fins al moment.

La Unió Europea, a través de les seves institucions, ha produït molts documents a part dels que hem explicat, dels quals destaquem:

Conclusions del Consell de Ministres d'Educació, de 1989, sobre cooperació i política comunitària en matèria d'educació en la perspectiva de 1993. Pretén la consolidació de la Dimensió Europea de l'Educació, del plurilingüisme i del multiculturalisme.

L'article 126 del Tractat de la Unió Europea (1992) i el 149 del Tractat d'Amsterdam (1997) destaquen la importància de l'educació i de la diversitat cultural i lingüística.

El Llibre Verd sobre la Dimensió Europea de l'Educació (1993) inclou també una crida especial al desenvolupament de la diversitat cultural i lingüística.

El programa SOCRATES en el capítol COMENIUS conté l'acció 2 que s'ocupa dels programes d'Educació Intercultural.

La proposta de la Comunitat Europea sobre l'Educació Intercultural a Europa (1995), incloent l'educació amb fills d'immigrants, de gitanos i de persones itinerants i nòmades.

Anàlisi per països

Un cop fet el repàs de les diferents iniciatives que s'han portat a terme a Europa, entrarem a analitzar les polítiques educatives d'alguns dels Estats membres. Ja hem dit que l'expressió "educació intercultural" no té una interpretació única en el conjunt d'Europa. Com veurem, alguns països donen prioritat la protecció de les llengües minoritàries; d'altres la lluita contra el racisme; d'altres l'educació amb gitanos, etc.

En fer l'anàlisi per països exposarem, en primer lloc, alguns dels elements fonamentals que ens situïn en el context del sistema educatiu de cada país: període d'escolarització obligatòria establert, si es tracta d'un sistema educatiu centralitzat o descentralitzat, quins són els antecedents històrics, etc. La segona part tractarà el tema de la

interculturalitat i s'intentaran detectar les estratègies utilitzades per fer front a la diversitat cultural: serveis de suport als alumnes; formació de professorat; modificació del currículum; o sistemes d'educació. Tot i que en podem parlar de passada, deixarem el tema concret derivat de la diversitat religiosa i lingüística per als capítols següents. Finalment, identificarem aquelles experiències concretes que il·lustrin les polítiques, programes o actuacions que s'emmarquen dins dels enfocaments anteriorment exposats.

A. França

L'educació pública francesa es basa en tres principis: educació no confessional, educació obligatòria fins als 16 anys i servei públic gratuït. El sistema educatiu francès es caracteritza també per la centralització gairebé total de les decisions. L'administració a nivell regional és l'acadèmia o rectorat. L'acadèmia està dirigida pel un rector que és un funcionari nomenat pel President de la República per un decret del Consell de Ministres. Te competències en tots els nivells de l'educació: primària, secundària i superior.

Els nens poden començar l'escola a partir dels 2 anys sempre que les places de la guardaria ho permetin. És fa un esforç per assegurar places a les escoles en àrees socialment deprimides i especialment a les zones d'educació prioritària (ZEP), que ja veurem amb més profunditat.

Pel que fa a l'educació intercultural, que analitzarem tot seguit, Erik Bleich (1999) fa un estudi comparatiu sobre els efectes del pluralisme ètnic en les polítiques educatives de França i la Gran Bretanya i afirma que les élits educatives franceses han estat menys obertes a les nocions de multiculturalisme, posant l'èmfasi en les estructures educatives laiques i els valors de la república. Tret d'algun període en el qual hi hagut alguna temptativa de allunyar-se'n, la tendència dominant ha estat l'assimilacionista. Tot i que el seu concepte d'integració permet mantenir les diferències culturals, aquestes s'han relegat a l'esfera privada. De tota manera, Bleich reconeix que malgrat que la direcció política dominant ha estat aquesta, és important fer esment a les contracorrents i contradiccions que han tingut lloc dins l'Estat francès i que matisen l'estereotip del model assimilacionista (Bleich, 1999).

Educació intercultural

L'educació intercultural s'inscriu dins d'un conjunt de mesures que es van prendre a partir dels anys 70 adreçades als fills de treballadors immigrants –des de 1945 fins a principis dels 70 les escoles franceses no diferenciaven els immigrants o les minories ètniques dels altres alumnes i les institucions educatives tenien la funció de convertir els immigrants en “*frenchmen*”¹⁵–. Però la idea d'interculturalitat no acaba d'encaixar amb la concepció francesa de nació i educació, ja que “l'Estat francès s'ha construït «reduint» les llengües i cultures minoritàries i imposant una llengua i cultura comunes” (Garreta, 2001).

Molt breument, i seguint un document de M.G. Phillipp (1997) farem un repàs a l'evolució de la noció d'educació intercultural en l'Estat Francès, per situar-nos en el moment actual. Analitzarem, sobretot, les *Zones d'Education Prioritaires* (ZEP), creades el 1981 i relleuades novament a partir dels anys noranta.

L'autora distingeix tres moments, que corresponen a diferents contextos polítics i que impliquen diferents objectius. El primer, el situa en els anys 70 i és quan s'elaboren les mesures relatives a l'escolarització dels fills de treballadors immigrants. Ella l'anomena «de la pluralitat ètnica a la interculturalitat». La preocupació per a l'ensenyament de la llengua francesa és l'element essencial de la integració escolar i porta a crear estructures específiques per ensenyar el francès com a segona llengua als fills d'estrangers no francòfons –classes d'iniciació a primària, *Classes Expérimentales d'Initiation* (CLIN), i classes d'adaptació a secundària (CLAD)–. El 1975 es prenen unes noves mesures destinades a fomentar l'ensenyament de les llengües i cultures d'origen que suposen una ruptura i que se situen, aparentment, en contradicció amb l'ideal d'igualtat de tracte establert a l'escola. Aquesta consideració de les diferències ha de paliar l'alt índex de fracàs escolar, atribuït a les dificultats lingüístiques, i facilitar la comunicació amb la família. Però darrera hi ha també l'objectiu de preparar-los per a un retorn al país d'origen. L'educació intercultural esdevé una pràctica, però marginal.

A partir de la circular de 25 de juny de 1978 l'orientació intercultural s'introdueix a l'escola a través d'activitats destinades al conjunt de l'alumnat. A la pràctica, però, aquestes activitats molts cops porten a una certa folklorització, ja que presenta elements culturals descontextualitzats i de manera paternalista.

¹⁵ Erik Bleich parafraseja el títol del llibre de Eugen Weber de 1976 *Peasants into Frenchmen*

Destaca, l'any 1981, la creació de les *Zones d'Education Prioritaires* (ZEP), una «disposició que reagrupa els centres escolars de sectors tant urbans com rurals que es caracteritzen per dificultats econòmiques, socials i culturals i té com a objectiu corregir les desigualtats mitjançant l'esforç selectiu i concertat de l'educació educativa, i mitjançant el desenvolupament de la interrelació escola-barri amb la finalitat de reduir la distància entre l'escola i el medi» (M-G. Philipp, 1997). D'aquesta manera, el fracàs escolar dels nens immigrants torna a situar-se amb relació als infants de medis desafavorits, el que, segons M. G. Philipp, permet la «desmarginació d'allò intercultural» (1997). Durant els anys vuitanta s'estableixen dues tendències contradictòries, per una banda, el foment d'activitats interculturals (en el marc del Projectes d'Acció Educativa, PAE), i per l'altra, la posada en guàrdia davant la revalorització de les diferències en detriment de les semblances.

Un segon moment, que Philipp situa entre 1984-1992, és el que anomena «allò intercultural en la integració». Els plantejament es poden trobar en *l'informe Berque* (1985) en el qual les cultures d'origen es consideren com a «cultures d'aportació» a la cultura nacional de referència comuna. Les llengües i la cultura seran objecte d'un ensenyament disciplinar, d'activitats interculturals i de Projectes d'Acció Educativa (PAE) per als alumnes de primer cicle. En el segon cicle es farà una política de diversificació de llengües. Però aquestes mesures no es tindran en compte i el terme intercultural és substituït per l'educació al desenvolupament i pels Drets de l'Home. Segons Philipp, l'educació intercultural va tendint a la lluita contra l'etnocentrisme i el racisme. El 1990, amb una disposició sobre política d'integració escolar, s'afirma que només hi poden haver "especificitats" temporals durant el temps d'acollida i d'adaptació al context escolar francès (a través de les classes CLIN i CLAD) i que el rol de l'escola és el d'integrar, donant a tots l'oportunitat «d'escollir o no la ciutadania francesa».

D'aquesta manera ens situem en el tercer moment, que Philipp anomena el del «debat dels anys noranta» i que es caracteritza pel relllençament de les ZEP. El nivell local (residència, zona i barri) es converteix en la unitat de tractament de les dificultats socials i escolars i d'elaboració de projectes educatius específics, en relació contractuals amb altres actors socials, i es deixa una gran autonomia als protagonistes. La majoria estan situades en zones urbanes, on es concentra la població procedent de la immigració, i la seva aposta és la lluita per la integració social i la lluita contra l'exclusió.

En aquest intent de definir l'educació intercultural en l'Estat francès hem de tenir en compte les limitacions i obstacles que es troba per desenvolupar-se. Jordi Garreta (2001) diferencia entre les d'ordre institucional i les de terreny. De les del primer grup, l'autor destaca bàsicament la falta de voluntat política: l'educació intercultural no està generalitzada, es desenvolupa sobretot a les ZEP i en centres urbans amb població pluriètnica; etnocentrisme dels continguts de l'ensenyament, en el professorat i en la institució; l'aproximació intercultural en la formació inicial gairebé no existeix –reduint-se a algunes hores que imparteixen els formadors dels CEFISEM (*Centres de Formation et Information pour la Scolarisation des Enfants de Migrants*) i especialistes, però és obligatòria o optativa segons cada Institut de *Formation des Maitres*. Pel que fa a les de terreny enumera: la posada en marxa del partenariat troba dificultats pels objectius, les lògiques institucionals divergents i una laxa definició de les competències i compromisos de les parts; la inexistència de temps de concertació i d'hores suplementàries pels docents implicats en les accions fa que s'hagi de confiar en la bona voluntat i en la militància, amb els inconvenients i avantatges que això suposa; la mobilitat del personal de les zones «difícils» dificulta la creació d'un projecte de llarga durada; etc. (Garreta, 2001).

Les ZEP: de la zona a la xarxa

Com ja hem vist en el repàs històric, les ZEP tenen més de 20 anys d'existència, amb els seus alts i baixos. La primera vegada que apareix el terme ZEP és el 1969 i va ser conseqüència de diversos factors, dels quals en destaquen dos. D'una banda, el coneixement de la *Economic Opportunity Act*, una llei americana de 1964 per lluitar contra la pobresa i, de l'altre i sobretot, l'informe Plowden (Anglaterra) sobre la *Educational Priority Area*.

El 1965 apareix una nova noció de la infància inadaptada com a "*les handicapés sociaux*", una definició ambigua que es vincula a una consideració individual. Poc a poc aquest concepte evoluciona cap a una definició que té més en compte tota la població d'una zona geogràfica. Es tractava de tenir en compte l'entorn en l'èxit escolar d'un alumne i aportar solucions eficaces per al problema de la desigualtat a l'escola. L'escola republicana es proposava corregir les desigualtats a través d'una distribució desigual dels mitjans (l'eslògan era «*donner plus à ceux qui ont le moins*».) La noció d'equitat substituïa, doncs, la noció d'igualtat. Les ZEP apareixen com la resposta de

barris de desenvolupament social (DSQ), perquè havien sorgit tensions entre les dues instàncies per un tema de recursos.

Aquesta noció de territorialització continua evolucionant per desembocar en el principi de la política contractual, que esdevindrà ràpidament el fonament de la política local i de 1983 a 1988 es creen nombroses institucions: el CNV (*Conseil National des Villes*), el CIV (*Comité Interministériel pour les villes*) i la DIV (*Délégation interministérielle à la ville*).

El primer relançament de les ZEP

«Novament, el dispositiu ZEP ha d'assumir les seves contradiccions. Fonamentat en la voluntat i la implicació de cadascú, molt lligat a un compromís ministerial, no podia desenvolupar-se de cap altre manera que caòticament» (Vollkringer, 2002). El ritme d'aparició dels textos legals referents a les ZEP (al BOEN) és la prova d'aquest desenvolupament caòtic. Cal esperar fins el febrer de 1990 perquè es publiqui una circular en relació al funcionament de les ZEP. Preveia un treball per un període de temps (3 anys) i estava centrat en l'èxit escolar. El dispositiu s'estructurava de la manera següent: cada zona es dotava d'un responsable i d'un coordinador i el projecte de zona havia de ser aplicat per un consell de zona. El 1990 funcionaven 558 ZEP. La circular Rocard de desembre de 1990 va reforçar la intervenció dels serveis públics a les ZEP i introduïa la noció de parternariat dins del dispositiu. Una nova circular de 1992 completava la Rocard. Ampliava l'avaluació del inspectors i per primer cop es van tractar temes com la millora dels resultats escolars, l'organització de la formació que s'oferia als alumnes, un reforçament del *pilotage*, la millora de la situació del personal i de la seva formació, la seguretat, la salut, l'ensenyament artístic, etc.

El segon relançament

De 1992 a 1997 no es va publicar cap text oficial important per les ZEP. És necessari esperar al discurs d'investidura d'un nou primer ministre per sentir a parlar novament des d'organismes oficials de les ZEP. El text, publicat el novembre de 1997 s'adreçava als rectors acadèmics i redefinia els grans objectius de les ZEP. Apuntava tres grans línies: una consulta nacional per tornar a mobilitzar els actors de les ZEP, l'aplicació de les REP (*Réseaux d'éducation prioritaire*) i dels *contrats de réussite* (contractes d'èxit), i la preparació de decisions relatives als *partenaires* de les ZEP. Les xarxes

d'educació nacional a la segregació que existeix localment. D'aquesta manera apareix una contradicció entre la discriminació positiva («*donner plus à ceux qui ont le moins*»), la noció de segregació (passar de la igualtat a l'equitat) i l'ideal republicà (Claude Vollkringer, 2002).

El naixement de les ZEP

No és fins el 1976 que el partit socialista s'interessa per la qüestió, i finalment adopta la idea de l'escola no-igualitària el 1978. El juliol de 1981, després de l'elecció de François Mitterrand, el ministre Alain Savary signa la primera circular instituint les zones prioritàries. Aquesta primera circular definia les ZEP en termes molt generals però no tractava aspectes problemàtics com els criteris de determinació de les ZEP. Així doncs, la primera veritable circular sobre les ZEP és de desembre de 1981, molt més concreta i en la qual es desenvolupen els criteris per definir les zones que es poden beneficiar dels dispositius ZEP. Cada una d'aquestes zones haurà de definir un projecte de concertació amb els actors locals. El projecte, conegut com a projecte de zona és bastant semblant als PAE (*Projets d'action éducative*).

La decisió final de classificar un barri o una ciutat com a ZEP recau en els rectors, i aquests es decideixen en base a un projecte. Es defineixen tres nivells de responsabilitat: l'acadèmia (rector), el departament (l'inspector d'acadèmia) i l'àmbit local (equip d'animació). Les escoles se situen en el centre de tot aquest dispositiu.

El 1982 es defineixen unes 350 ZEP. A falta de directives pedagògiques precises, els projectes de zona prenen la forma de catàlegs de reivindicacions i de descripcions destinades a justificar els mitjans suplementaris. Comencen a aparèixer algunes dificultats a l'hora d'aplicar una gestió administrativa i financera desconcentrada. El ministeri d'Educació nacional és conscient ben aviat dels problemes i de la contradicció que existia, en general, entre l'escàs interès a nivell rectoral i els dels professors, ja que les dotacions suplementàries depenien de la riquesa relativa de cada escola però també de la voluntat dels rectors.

Una altra dificultat va ser l'obligació del ministeri d'Educació de treballar conjuntament amb altres ministeris. Es crea un grup de *pilotage* a nivell administratiu i polític per coordinar els contactes amb la *Commission nationale de développement social des quartiers* (CND SQ). Es tractava de posar coherència entre les zones prioritàries i els

d'educació prioritària fa que totes les combinacions a nivell local siguin possibles. Des d'aquest moment, els centres escolars no són considerats dins les ZEP o fora d'aquestes, sinó que poden estar fora de les ZEP però dins la xarxa, o a l'inrevés.

Així doncs, les ZEP estan subjectes al control governamental a través de dos mecanismes: per una banda, per la seva posició dins de l'estructura administrativa educativa, i per l'altra, a través de contractes específics. N'hi ha de tres tipus:

- els *contrats de réussite* (CR), que són accions per millorar l'educació
- els contractes locals d'acompanyament escolar (CLAS), accions per complementar l'educació escolar
- contractes educatius locals (CEL), accions per proporcionar un marc educatiu favorable pel desenvolupament global de l'infant (Hatcher and Leblond, 2002).

L'instrument clau és el **contrat de réussite** entre la ZEP i l'acadèmia. Cada contracte és específic per a cada zona, limitat en el temps i avaluat a nivell de progressos en els resultats acadèmics, a través d'un test nacional. Les «Deu orientacions prioritàries pel *contrat de réussite*, publicat al BOEN el 1999, marca les orientacions prioritàries en les quals s'han de basar les ZEP. El document inclou aquests tres aspectes (Hatcher and Leblond, 2002):

1. Enfortir els lligams entre l'escola i els pares: donar als pares més confiança en l'escola i implicar-los en el desenvolupament dels projectes, en les activitats de l'escola i en el progrés dels seus fills.
2. Obrir les escoles a la població per crear les condicions per a un partenariat efectiu: mobilitzar els serveis locals al voltant del projecte educatiu i establir els "contractes educatius locals" per organitzar activitats fora de l'horari escolar per les administracions locals i les associacions de la comunitat.
3. Millorar l'ajuda als professors i crear condicions per a un lideratge més efectiu: incloure reunions regulars de les xarxes locals que comprenen les escoles i els seus socis (pares i organitzacions locals).

Tal com explica Alain Bourgairel (1998), la vida caòtica de les ZEP (llançament el 1981, abandonament el 1984, relançament el 1990, abandonament el 1993 i relançament el

1997) fa difícil trobar una definició rigorosa d'aquest dispositiu. Alain Bourgarel intenta definir les ZEP aclarint, abans que res, el que no són. Desmenteix l'afirmació que les ZEP són zones on els recursos educatius són més importants que en altres. Matisa que, si bé es pot dir que es fa un esforç suplementari real, sempre com a conseqüència de l'aplicació de projectes de zona, les ZEP no es poden definir pels seus mitjans suplementaris ni per tractar-se de zones de riquesa.

Què són doncs les ZEP? Segons Bourgarel (1998) «les ZEP es defineixen com els territoris on l'Educació nacional, en coordinació amb els seus *partenaires*, ha establert un projecte de zona *interdegrés* adaptat a les responsabilitats particulars d'aquesta àrea, per a l'èxit escolar de tots els alumnes».

Localització d'experiències: Collège Camille Claudel, Villepinte

Aquesta experiència es basa en l'article d'Hélène Chelzen aparegut a *Les cahiers pédagogiques* l'octubre del 2002 amb el títol *Un bilan de 4 anys passés en ZEP au collège Camille Claudel à Villepinte*. El que destaca l'autora és la col·laboració entre l'equip de treball a través de diferents modalitats: treball interdisciplinari, treball en partenariat i el treball de medicació. A continuació desenvoluparem cada un d'aquests aspectes.

Treball interdisciplinari. S'imparteix una hora setmanal conjunta de geografia i història i francès, cosa que permet treballar, ja sigui amb mig grup o amb tota la classe, amb la intervenció de dos professors. Això afavoreix també el trajectes diversificats i creuats. Alguns exemples són:

A 6è el professor de francès ha seguit, en la mesura del possible, el programa de geografia i història, tant en l'hora conjunta com fora d'aquesta. Els alumnes han llegit i treballat sobre els mites de l'antic Egipte, extractes de la Bíblia i articles de premsa. A més s'han fet cursos de gramàtica i vocabulari en geografia.

A 5è els alumnes preparen una exposició sobre un tema tret del programa d'història (Edat Mitjana). Fan la recerca i presenten el seu treball oralment davant d'altres alumnes. D'aquesta manera, són avaluats de les dues disciplines: d'expressió oral i presentació, per una banda, i de contingut, per l'altra.

A més, aquesta hora conjunta permet un treball més proper i individualitzat amb els alumnes.

Treball en partenariat. Permet la intervenció de persones exterior a l'establiment educatiu i ofereix una dinàmica nova per la classe, incloent-hi les classes "difícils". La classe s'involucra en un projecte a iniciativa dels professors. Els *partenaires* (en aquest cas l'associació *Citoyenneté Jeunesse* i la *Mission archéologique de la Seine-Saint-Denis*) proposen sortides gratuïtes i es fan càrrec del lloguer d'autobusos i de les reserves. Segons Chelzen, aquí és important tenir en compte tant l'entorn social de l'alumne com el fet que alguns sovint posen mala cara davant d'allò desconegut. Tal com prescriuen les darreres directives, les sortides són obligatòries. D'aquesta manera, s'han pogut portar els alumnes al teatre, al cinema, a exposicions, a arxius del departament, etc. És una forma de conèixer les estructures culturals del departament. Es pot fer coincidir el treball de partenariat amb el programa o bé fer coses fora del programa.

Treball de mediació. S'han posat en funcionament diferents dispositius orientats als alumnes "més difícils". S'actua en una classe que anomenen SAS i una classe d'expressió. A les classes SAS els alumnes deixen la seva classe d'origen durant sis o vuit setmanes i fan un treball individualitzat i fonamentat en les competències escolars. A les classes d'expressió els alumnes hi assisteixen mig dia a la setmana durant tot un any. Un dels objectius és evitar l'exclusió o auto-exclusió de l'alumne, fer que canviï la imatge que el jove té d'ell mateix –normalment negativa– i de l'escola. Es tracta de trobar solucions conjuntament. Aquestes instàncies mediadores permeten al professor no haver de trobar sol les solucions i per als alumnes suposen un moment de "descompressió" fora de la classe tradicional. L'alumne reflexiona sobre les seves dificultats i sobre els seus punts forts i intenta trobar possibles sortides professionals. És un treball, doncs, on els resultats no són immediats.

B. El Regne Unit

L'administració en l'àmbit educatiu al Regne Unit es fa a dos nivells, nacional i local. El Regne Unit està integrat per Gran Bretanya (és a dir, Anglaterra, Gal·les i Escòcia) i Irlanda del Nord¹⁶. Existeix una legislació separada per Anglaterra i Gal·les, per una

¹⁶ Dos dels autors consultats (Grant, 1997 i Gundara, 1998) parlen del problema que comporta la confusió, fins i tot per part dels anglesos, dels termes Gran Bretanya, Anglaterra i Regne Unit, ja que neguen la diversitat nacional, lingüística i cultural d'aquest estat. Segons Gundara, la confusió entre els termes *briton*, britànics i anglès ignora l'existència no només de la nacionalitat dels gal·lesos, escocesos i irlandesos dins del context del Regne Unit, sinó també els grups britànics no territorials com els afro-

banda, per Escòcia, per l'altra, i per Irlanda del Nord, per l'altra. En el cas del present estudi i pel que fa a l'educació, ens referirem bàsicament a Anglaterra i Gal·les, tret dels casos en què s'especifiqui.

A Anglaterra, el govern central té poders i responsabilitats per determinar les polítiques nacionals i planificar el sistema educatiu. Les autoritats locals (LEA) són les que implementen i administren les polítiques. Les disposicions legislatives que sorgeixen del parlament afecten tant Gal·les com Anglaterra. Tot i que l'Assemblea Nacional de Gal·les (establerta en 1998), no té poders per promulgar legislació primària, sí que en té per la legislació secundària. Això vol dir que a la pràctica, per exemple, l'Assemblea és responsable d'implementar el currículum nacional per a Gal·les.

L'administració i gestió de l'educació a nivell local recau, tant a Gal·les com a Anglaterra, sobre les Local Education Authorities (LEAs). La *School Standards and Framework Act 1998* va preveure, temporalment, un nou tipus d'organització a nivell local que es coneix amb el nom d'*Education Action Zones* (EAZs). Tot i que ho desenvoluparem més endavant, a grans trets, les EAZs consisteixen en una agrupació d'escoles locals de primària i secundària en zones desfavorides. Cada EAZ està dirigida per un *Education Action Forum*, un organisme corporatiu integrat per diferents institucions locals. El principal objectiu de les EAZs és la millora dels nivells de participació a les escoles i dels rendiments escolars dels alumnes.

El 1999 el Govern va anunciar la seva intenció d'integrar les EAZs en *les Excellence in Cities Initiative*. Actualment ja no se'n creen més. No hi ha EAZs ni a Gal·les ni a Irlanda del Nord.

L'educació obligatòria a Anglaterra i Gal·les és dels 5 als 16 anys.

Abans d'entrar a fer un anàlisi més a fons de les Education Action Zones farem un repàs del que s'ha fet específicament en educació intercultural en aquest país.

Educació Intercultural

caribenys. Aquesta és identificada com una de les principals contradiccions en relació a l'educació multicultural a Gran Bretanya.

El terme educació intercultural rarament s'utilitza al Regne Unit i ha estat objecte de debat i controvèrsies entre les diferents perspectives. Més utilitzats han estat els termes "educació multicultural", "educació antiracista" i "igualtat d'oportunitats".

Al Regne Unit sempre hi ha hagut presència de minories ètniques, la majoria procedents de les antigues colònies com l'Índia, la zona del Carib i Hong Kong. Però no va ser fins que hi va aparèixer una concentració d'alumnes d'origen immigrant¹⁷ a les escoles de les àrees urbanes entre els anys 50 i 60, la majoria dels quals no parlava l'anglès com a primera llengua, que va forçar el sistema educatiu a reconèixer la seva presència com una prioritat. Les primeres respostes a la presència d'alumnes d'origen immigrant estaven basades en l'assumpció que calia buscar polítiques educatives cap als immigrants com a procés per fer front al "problema" d'integrar els nousvinguts en la societat d'acollida (S. Ward, 1998). En algunes àrees urbanes es van posar en funcionament les polítiques "del bus" per dispersar les minories ètniques i evitar la concentració d'alumnes d'origen immigrant a les escoles. «Centres de recepció, escoles de llengua i altres institucions van ser creades per "processar" els alumnes immigrants per tal de capacitar-los per unir-se als alumnes "blancs"» (S. Ward, 1998).

La percepció de la necessitat d'ensenyar la llengua anglesa va fer que els desenvolupament educatius tendissin a especialitzar-se en centres d'ensenyament de llengua i en la "re-culturització" dels alumnes per assimilar-los a les normes urbanes d'Anglaterra i Gal·les. Aquest model assimilacionista va ser molt criticat pel seu fracàs en reconèixer les identitats culturals i els drets dels alumnes de minories ètniques. A partir dels anys 70 el sistema educatiu britànic es va començar a moure cap al multiculturalisme o pluralisme cultural i les necessitats culturals dels alumnes van ser reconegudes i incorporades a les escoles a través dels uniformes i els menús. Pel que fa al currículum, es van introduir estudis d'altres cultures –història de l'Índia i el Carib o de les religions–, que en alguns casos es va ampliar als *cultural pluralist black studies*, moviment dels EEUU. Aquest multiculturalisme dels anys 70 i 80 va ser molt criticat pels escriptors d'origen immigrant per la manera com marginaven els alumnes de minories, "atrapant-los en un currículum exòtic". Aquest desenvolupament va tenir lloc a nivell de les Local Education Authorities (LEAs), que eren les que tenien les responsabilitats educatives.

¹⁷ En els documents consultats en relació a l'educació antiracista al Regne Unit normalment s'utilitza el terme «black» que nosaltres hem traduït per «d'origen immigrant» o «de minoria ètnica».

A principis dels anys 80, però, la situació va canviar dramàticament. A l'abril de 1980 es va produir una explosió de disturbis racials a diferents àrees urbanes d'Anglaterra, amb el rerefons d'un elevat índex d'atur entre la població d'origen immigrant i episodis d'assetjament racial per part de la policia. El conflicte racial va començar a emergir en l'àmbit educatiu i es va fer evident que no n'hi havia prou amb què els alumnes immigrants aprenguessin la història de l'Índia, sinó que calia que els alumnes autòctons aprenguessin sobre la naturalesa de la societat en la qual vivien i que les escoles es mobilitzessin per eradicar el racisme de les seves estructures i pràctiques (S. Ward, 1998). Simultàniament, es va publicar un informe que el govern havia encarregat, Rampton 1981, sobre l'educació de les minories ètniques. Les conclusions de l'informe apuntaven que el baix rendiment dels alumnes d'origen immigrant era degut a les estructures i les pràctiques racistes de les escoles. La prioritat per als professors de les àrees urbanes va esdevenir l'educació per a la igualtat racial. Algunes LEAs urbanes, com la *Inner London Education Authority* (ILEA) van treballar amb determinació en aquest sentit. Els diners assignats a l'educació per a les minories ètniques es van destinar cursos antiracistes per al professorat.

Aquest període, doncs, es va caracteritzar per la «racialització» de la política educativa de les LEA i les associacions de professors van elaborar directrius per combatre el racisme a les escoles. De tota manera, aquest fenomen va ser viscut amb recel per algunes escoles i professors i als anys 80 es va produir una batalla ideològica entre aquells que defensaven l'educació multicultural i els que creien que l'eradicació del racisme era una qüestió més prioritària a les escoles. El govern conservador també va prendre part en aquest debat, demostrant una «tolerància rancorosa cap al pluralisme cultural i gran animositat cap a les aproximacions antiracistes considerades ideològicament marxistes» (Stephen Ward, 1998). Així doncs, el nou govern de dretes es va oposar fermament a l'aproximació antiracista, que veia com una amenaça a l'ordre social, i això va fer que s'entrés en conflicte directe amb algunes LEAs governades pels laboristes. D'aquesta manera, el govern va reduir els diners destinats a l'educació antiracista a les LEAs i va portar a terme algunes reformes legislatives a nivell nacional.

La *Education Reform Act* de 1988 va suposar un fre important al desenvolupament de l'educació antiracista amb la introducció del currículum nacional a les escoles i amb un canvi en la gestió –que va significar el retorn dels pressupostos de les LEAs a les escoles individuals. Pel que fa a la introducció del currículum nacional, va suposar un atac a l'educació antiracista no només perquè el seu contingut era fortament

nacionalista, sinó també per la introducció de nous continguts amb un escrupolós sistema d'avaluació del seu compliment. En aquesta mateixa línia, el 1992 el govern va abolir la ILEA que, com ja s'ha dit, havia fet esforços molt importants en la política antiracista a nivell local. Malgrat tots aquests esforços, la pròpia agència d'inspecció governamental, la *Office for Standards in Education* (OFSTED) va publicar un informe el 1996 el qual tornava a posar de manifest que el racisme continuava essent un dels principals problemes que afectaven les oportunitats dels alumnes de minories ètniques.

Pel que fa al govern Laborista, tot i que disposem de documents oficials, encara no tenim prou criteris per avaluar la seva actuació. Sembla però que hi ha un interès en tornar a posar l'educació antiracista en l'agenda política, ja que «l'harmonia racial» va ser introduïda com un dels principals objectius de l'educació en el *White Paper* publicat el 1999.

De tota manera, informacions aparegudes a principis de 1999 (BBC, 1999) arran de la mort de l'adolescent d'origen immigrant Stephen Lawrence, al Sud de Londres quan sortia de l'escola, demostren que el racisme a les escoles està més viu que mai. Després de l'incident, el sindicat de professors va elaborar una moció d'emergència demanant que la qüestió del racisme i la diversitat cultural fos introduïda al Curriculum Nacional. El febrer d'aquest mateix any va aparèixer un informe, *Stephen Lawrence inquiry report*, basat en una investigació de 15 escoles de secundària a East Anglia, en el qual es demanava una major consciència de la diversitat ètnica a les escoles. Al mateix temps, un equip de recerca del *Children's Legal Centre charity* de la Universitat d'Essex denunciava que els professors estaven fallant en no reconèixer l'extensió del racisme a les escoles. Les conclusions d'aquest estudi afirmaven que «les escoles no preparaven adequadament els alumnes per viure en una societat multicultural» i feien una crida perquè els professors rebessin unes «directrius i un suport» per combatre el racisme a les escoles. També es reclamava una formació multicultural per als professors, una inspecció per part de la *Office for Standards in Education* sobre les polítiques antiracistes a les escoles i més implicació dels representants de les minories ètniques. Arran de tots aquests fets, el Departament d'Educació es va comprometre a trobar maneres de reflectir la diversitat ètnica i d'introduir un codi de valors antiracistes en el currículum. En aquell moment es va parlar de seguir l'exemple de les escoles d'Irlanda del Nord en les quals, des de 1989, s'ensenyava l'assignatura d' «educació per a la comprensió mútua», que va ser explícitament dissenyat per combatre el sectarisme.

La *Commission for Racial Equality*, un òrgan governamental, ha elaborat recentment diversos documents per a les escoles donant guies per promoure la igualtat racial i per combatre la discriminació: *Code on practice on the duty to promote race equality*, un codi d'actuació per promoure la igualtat racial que és de compliment obligatori i la *Guide for Schools*.

Education Action Zones

Malgrat que les Educational Action Zones no es van crear amb l'objectiu de fomentar l'educació intercultural, hem cregut interessant estudiar-les en aquest apartat, en tant que van ser concebudes per millorar el rendiment en zones deprimides i amb concentració de població immigrada. El 1998 el govern Laborista va crear les primeres 25 Education Action Zones (EAZs), una nova iniciativa política que tenia com a objectiu aconseguir nivells alts de rendiment en escoles en àrees socialment desfavorides. El 1999 es va aprovar un segon grup de 48 zones i actualment n'hi ha 73. Normalment, cada una d'aquestes zones comprèn dues escoles de secundària i les escoles de primària associades, formant grups d'entre 12 i 20 escoles. De tota manera, hem de dir que el novembre del 2001 el Govern va decidir aturar aquesta iniciativa, després d'una inspecció desfavorable per part de l'OFSTED (Office for the Standards in Education). El 2000 es van crear 14 petites EAZs però com a part del programa *Excellence in Cities* i el mes de setembre del 2001 n'hi havia 80 pendants d'aprovació.

Com ja hem vist més amunt, la creació de les EAZs coincideix amb el relançament de les ZEP per part del Partit Socialista francès que en aquell moment estava al govern. En les línies següents exposarem les principals característiques de les EAZs intentant marcar les semblances i diferències amb les ZEPs franceses.

L'objectiu de les EAZs era similar al de les ZEP. David Blunkett, el Secretari d'Estat per a l'educació ja va dir en el primer document polític del govern laborista sobre educació, *Excellence in Schools* 1997, que un dels principals objectius del govern era «eliminar, sense excuses, el fracàs en les àrees més deprimides del país». La diferència respecte a les ZEP és que els objectius i resultats es van marcar en termes d'aconseguir nivells alts de rendiments, però no es parla en termes de reduir desigualtats.

Les EAZs, igual que les ZEP, combinen dues estratègies per fer front als desavantatges escolars: destinar diners suplementaris a les zones més desafavorides i mobilitzar l'acció local.

Les EAZs reben un finançament de base de 750.000 lliures a l'any del Departament d'Educació i Treball, a més del que reben de l'autoritat local educativa (LEA), i una subvenció addicional de 250.000 lliures del sector privat. Aquesta manera de finançar-se és un dels trets més diferenciats respecte a les ZEP franceses, en les quals no intervé el sector privat. Pel que fa a les EAZs més petites que es van crear posteriorment, reben una quantitat de 250.000 lliures del govern i n'han d'aconseguir 50.000 més a través de patrocinadors. Igual que en les ZEP, però, no es pot simplificar dient que les EAZ són zones amb més recursos ja que s'ha de matisar que, degut a les diferències de finançament entre les LEAs, així com a les donacions de les famílies, el promig de despesa per alumne en algunes EAZs és inferior al d'algunes escoles que estan fora de les EAZs.

Els tres elements claus de la nova gestió pública de les Zones Educatives són, segons Richard Hatcher (Hatcher & Leblond, 2002): la descentralització a nivell local, la contractualització i el partenariat. Seguint aquest autor analitzarem cada un dels diferents punts.

Territorialització

La combinació política de destinar recursos suplementaris a zones geogràfiques i fomentar la participació dels actors locals és comuna tant a les ZEP com a les EAZs, però la diferència dels contextos nacionals fa que la descentralització tingui un significat molt diferent en cada un dels dos països. Com ja hem vist, a França aquest tipus de polítiques suposen un trencament radical en la tradició republicana de l'educació francesa. En el context britànic aquest aspecte de la discriminació positiva per fer front a desavantatges educatius i el partenariat no va crear cap controvèrsia. Contràriament, formava part de la tradició britànica en educació, exemplificada ja amb l'informe Plowden de 1967. De tota manera, com ja s'ha explicat, el poder de les autoritats locals en matèria d'educació s'ha vist erosionat en els darrers anys amb la introducció del currículum nacional, la creació de nous mecanismes d'inspecció i finançament i amb l'obligació de delegar el poder a les escoles (Local Management of Schools). Tot i això, les LEAs encara tenen responsabilitats importants.

Les EAZs, a diferència de les ZEP, no formen part de l'administració estatal, però si que estan controlades també a través de contractes. En el cas de les EAZs el primer que es fa és presentar una proposta de zona al Departament d'Educació i Treball (DFEE) i, si aquest és aprovat, aleshores s'ha d'elaborar un Pla d'Acció anual detallat, amb les propostes d'actuacions i les previsions de costos i resultats, així com informes financers. El DFEE estipula que la proposta ha d'incloure «els principals plans per a la millora del rendiment, destacant especialment estratègies innovadores» i que ha de detallar «objectius mesurables» (Hatcher i Leblond, 2002). Per entendre a què ens referim quan parlem d'objectius mesurables podeu consultar l'exemple de l'EAZ Salford and Trafford, que apareix més avall.

Les escoles i la pròpia zona, en les EAZ, estan subjectes a inspeccions regulars per part del OFSTED. Les escoles que no assoleixen els seus objectius són sancionades i fins i tot poden ser tancades, i les zones que no assoleixen els objectius corren el risc de perdre el finançament. Un altra mesura de pressió per als professors –i el principal raó per l'oposició del sindicat de professors, la *Nation Union of Teachers*, a les EAZs– és que les Zones poden deixar d'aplicar el salari estipulat a nivell nacional i els convenis amb l'objectiu d'establir «més flexibilitat». Tot i que el govern anima a portar-ho a la pràctica, l'oposició del sindicat ha dissuadit qualsevol intent de fer-ho. (Hatcher i Leblond, 2002).

Partenariat

Les EAZs estan dirigides per un òrgan, que és formalment independent del govern i de les autoritats educatives locals, anomenat *Action Forum*. La seva composició ha de seguir les directrius del DFEE i ha de ser aprovada pel Secretari d'Estat. Per veure la seva composició ho farem a través d'un exemple, l'*Action Forum* de la Salford i Trafford, que té entre 48 i 49 membres i es reuneix sis cops a l'any (vegeu localització d'experiències més avall).

Tal com destaca Hatcher, el bloc més important està format per la direcció de les escoles i d'agències governamentals i de les 48-49 places només dues estan ocupades per representants dels pares. Pel que fa als professors de les escoles no tenen representació si no és a través dels sindicats. A la pràctica, però, els processos de presa de decisions no es prenen en el Fòrum sinó en una mena d'òrgan executiu amb una composició més reduïda. Continuant amb l'exemple de l'EAZ de Salford i Trafford, l'òrgan executiu, que es reuneix mensualment, està compost per: 4 directors

4 representants locals (LEA); 1 Manchester TEC; 2 Sector privat; 1 Autoritat sanitària i 1 Further Education (estudis post-escolars no universitaris). De les 13 places, no n'hi cap ocupada per representants dels pares, de la comunitat local o dels professors. La composició dels òrgans de decisió, doncs, reflecteixen relacions de poder en les quals alguns grups estan privilegiats i d'altres marginats. «Aquells que són a la pràctica el centre del partenariat educatiu per a l'èxit de l'alumne –professors, pares i els propis estudiants– són en gran part o totalment exclosos dels òrgans de presa de decisions» (Hatcher i Leblond, 2002).

Existeixen diferents mecanismes de control de les EAZs, per tal d'assegurar-se que compleix amb els objectius del govern. En primer lloc, a través dels contractes basats en objectius quantificables. En segon lloc, el DFEE té una representació en els *Action Forum* amb dret a vet sobre les decisions. I en tercer lloc, exerceix la seva influència a través del Codi de Conducta per als *Action Forum*. A més, la composició del Fòrum s'ha de fer d'acord amb les directrius marcades pel departament.

Business

Una de les característiques de les EAZs, que constitueix la diferència més important en relació als partners respecte a les ZEP, és que han de tenir socis del món dels negocis. Entre aquests socis hi ha algunes de les companyies internacionals més importants com ICI, Barclays Bank, Colgate Palmolive, John Laing Construction, Kellogs, Tesco, McDonalds, Shell, American Express o Rolls Royce.

Les EAZs assigna diferents funcions al sector dels negocis. En primer lloc, de proveïdor de diners i recursos (250.000 lliures, sovint en espècies com ordinadors o cursos). Les raons que hi ha darrera d'aquesta iniciativa són diverses: reduir la despesa de l'estat en educació; fomentar que les escoles siguin emprenadores buscant-se el seus propis fons; i unir les escoles i el món dels negocis.

En segon lloc, el món dels negocis pren part en la gestió de les zones. De fet, la intenció inicial del govern va ser que algunes zones fossin gestionades pel companyies privades, cosa que no ha succeït.

En quart lloc, influenciar en el contingut de l'educació, amb l'objectiu de fer les escoles més responsables de l'agenda dels negocis i a desenvolupar habilitats que poden ser

atractives per als empresaris. Finalment, aplicar els mètodes i l'experiència empresarials en la gestió de les escoles.

La reflexió de molts autors davant de les Zones Educatives tant a França com a Anglaterra és l'ambivalència d'aquest procés en què els governs socialdemòcrates traslladen el model neo-liberal de gestió del sector públic en els contextos nacionals. Les qüestions que es plantegen en relació a les zones educatives són: representen el reforç del sistema educatiu com a servei públic o la seva amenaça? Representen l'autèntica extensió cap a la democràcia participativa local o la retòrica del partenariat amaga una nova configuració d'interessos? En tot cas, i seguint Hatcher (Hatcher i Leblond, 2002) «en tots dos països les experiències en zones educatives posen en primer pla la qüestió de la participació democràtica genuïna a nivell local en els sistemes educatius».

Localització d'experiències: Salford and Trafford EAZ

A continuació apuntarem cada un dels elements que hem explicat per una EAZ de la zona de Manchester, Salford and Trafford (Department for Education and Skills, 2002).

La llista d'escoles és la següent:

Gorse Hill Primary School, King's Road Primary School, Langworthy Road Primary School, Lark Hill Community Primary School, Old Trafford Community School, Radclyffe Community Primary School, Seymour Park Community Primary School, St Alphonsus RC Primary School, St Clement's Egerton CofE Primary School, St Hilda's CofE Primary School, St Paul's CofE Primary School, St Philip's CofE Primary School, St Teresa's RC Primary School, Stretford High School.

La composició de l'Action Forum:

- 18 representants dels òrgans de govern escolars (un per a cada escola)
- 1-2 representant(s) del Secretari d'Estat
- 2 Ajuntament de Salford
- 2 Trafford MBC
- 4 Sector privat (executius/directius)
- 2 Manchester TEC
- 1 Careers Partnership
- 2 Representants dels pares de les escoles de Salford i Trafford

- 2 Representants d'associacions de professors
- 3 Sector comunitari i voluntariat
- 1 Salford University
- 2 Partners educatius i empresarials
- 1 Autoritat Sanitària de Salford and Trafford Health Authority
- 2 Sector de Formació Professional
- 1 Diòcesi Catòlica Romana de Salford
- 1 Església de la Diòcesi d'Anglaterra de Manchester
- 1 Greater Manchester Probation Service
- 1 First Organisation
- 1 Manchester Council for Community Relations

Objectius generals de l'EAZ: «Aconseguir els nivells, canviant les vides»

- Augmentar el rendiment escolar en totes les escoles de la Zona
- Promoure la inclusió social i aconseguir les aspiracions d'alumnes i famílies
- Aprofitar l'energia i el compromís de les escoles i socis

Barreres que cal superar:

Una **alta mobilitat** de l'alumnat pels motius següents: famílies sense sostre; creixement del nombre de refugiats i sol·licitants d'asil; nombre elevat d'alumnes que passa períodes llargs de temps fora.

Reclutament per llocs permanents i retenció del personal.

Nivells molt alts **absentisme** entre el personal, degut a l'estrès, malalties, etc.

Aspectes **sanitaris** en algunes àrees específiques de la zona (*Health Action* atenció de l'alumnat i implicació dels pares)

Objectius específics

Es descriuen dos tipus d'objectiu, quantitatiu i qualitatiu, per a cada una dels diferents nivells.

Categoria dels objectius	Nivell 1	Nivell 2	Nivell 3	Nivell 4	Adults, pares i membres de la comunitat
--------------------------	----------	----------	----------	----------	---

OBJECTIUS QUANTITATIUS (resultats i qualificacions)	Objectius 2002 Lectura: 78% Escriptura: 78% Ortografia: 67% Parla escotat: 79% Matemàt.: 84% Objectius 2003 Lectura: 81% Escriptura: 82% Ortografia: 73% Parla escotat: 81% Matemàt.: 89%	Objectius 2002 Anglès: 74% Matemàt.: 70% Objectius 2003 Anglès: 70% Matemàt.: 76%	Objectius 2002 Anglès (L5+): 68% Anglès (L6+): 29% Matem. (L5+): 70% Matem. (L6+): 34% Objectius 2003 Anglès (L5+): 72% Anglès (L6+): 31% Matem. (L5+): 67% Matem. (L6+): 35%	Objectius 2002 5+ A* - C: 30% 1+ A* - G: 99% APS: 34 pts Objectius 2003 5+ A* - C: 34% 1+ A* - G: 99% APS: 37 pts	
ALTRES OBJECTIUS QUANTITATIUS (generals)	Millorar la qualitat de l'ensenyament en totes les escoles de la zona d'una inspecció a l'altra. Que el 20% dels alumnes de totes les zones accedeixin a les activitats de suport a l'estudi el 2003. Reduir el nombre d'exclusions per trimestre i permanents a només de 5 per primària i 2 per secundària el 2003. Augmentar el promig d'assistències a la Zona almenys en un 0.5% el 2003 a primària i un 1% a secundària. Reduir significativament (almenys un 50%) el nombre d'alumnes que arriben tard. Millorar les taxes de permanència després del 16 en un 10% el 2003.				Tenir la totalitat dels <i>governers</i> co-optats per les escoles el 2002-2003 + 300 pares per reforçar les seves habilitats i confiança per ajudar a l'educació dels seus fills (2003)

Categoria dels objectius	Nivell 1	Nivell 2	Nivell 3	Nivell 4	Adults, pares i membres de la comunitat
OBJECTIUS QUALITATIUS (millora en les actituds, la motivació i en les mesures preses)		Que els professors es familiaritzin amb les disposicions marcades i les expectatives dels alumnes	Pla de millora dels rendiments de Stretford High School: estendre les ICT en l'ensenyament d'anglès, matem., ciència, tecnologia i llengües	Objectius d'Excel·lència: augmentar el percentatge de joves que van a l'educació superior (80% dels alumnes) Que el 90% dels alumnes se sentin informats i capacitats per prendre decisions sobre la formació professional i l'ensenyament superior	

DESENVOLUP AMETN DELS OBJECTIUS	Que almenys un 50% dels professors es beneficiïn del suport d'especialistes	240 alumnes a l'any assisteixin a escoles d'estiu i aspirin a anar a la universitat Que almenys un 50% dels professors es beneficiïn del suport d'especialistes	Disposicions clares sobre les ICT en els programes de treball	+ 80 alumnes identificats anualment a les escoles (10/11 anys) + 40 alumnes identificats en la formació professional 90% de la cohort que accedeixi al suport per l'estudi 50% de cohort que accedeixi a les classes addicionals de l'EAZ 100% d'alumnes d'11 anys tinguin accés a un tutor	Assessorament i material en 5 escoles Millorar les habilitats dels pares en les ICT
--	---	--	---	---	--

Finalment, es preveu una consultoria independent per fer el control i l'avaluació dels objectius i els resultats obtinguts.

La EAZ rep una subvenció de 750.000 lliures a l'any per part del govern i de com a mínim 250.000 de les empreses. Actualment, el principal soci empresarial de Salford i Trafford és la Kellogg's. Altres empreses que han donat el seu suport a l'EAZ són BT, McDonald's, AMEC, tec.

C. Holanda

Holanda és un país que ja porta molts anys de moviments migratoris que han afectat profundament la seva societat. La composició del grup immigrant és molt complexa i variada, d'aquí la dificultat d'elaborar una política migratòria que faci justícia a aquesta complexitat.

El sistema escolar holandès

Una de les característiques del sistema educatiu holandès, garantit en l'article 23 de la Constitució, és la llibertat d'educació, és a dir, la llibertat de fundar una escola, d'organitzar-ne l'ensenyament i determinar els principis sobre els quals es basarà. Això

vol dir que diferents grups socials tenen el dret de fundar escoles sobre la base de les seves creences religioses, ideològiques o educatives. El resultat d'aquest dret constitucional és que les escoles a Holanda difereixen unes de les altres pel que fa a la seva confessionalitat i ideologia.

Hi ha dues categories d'escoles, les públiques i les privades, malgrat que totes estan finançades per l'Estat. Les públiques són no confessionals i estan obertes a tots els alumnes, sense distinció de religions. Les privades es poden dividir en dos grans grups: confessionals –bàsicament catòliques i protestants– i no confessionals.

Com vèiem abans, el sistema holandès és un sistema pilaritzat i això es tradueix també en el sistema educatiu. Així, per exemple, el 1995 el 32% de les escoles holandeses de primària eren públiques, 28% protestants, 34% catòliques i, el 7% restants, privades de diferents confessions. Com ja hem apuntat, totes les escoles estan subvencionades pel govern Holandès. Els pares són lliures d'escollir qualsevol escola pels seus fills i les escoles privades, a la vegada, poden rebutjar estudiants si ho consideren necessari per protegir la seva identitat religiosa. A la pràctica les escoles públiques són les que accepten la majoria dels estudiants d'origen immigrant, tot i que les escoles privades tenen polítiques d'admissió molt diferents i les escoles on només hi ha alumnes autòctons són ja molt excepcionals (K. Phaet, 2001).

L'educació a temps complert és obligatòria fins als 16 anys o bé s'han d'haver completat 12 anys escolars.

Les línies d'actuació pel que fa a l'educació i a la immigració venen donades pel Ministeri d'Integració i Afers Socials i pel Ministeri d'Educació. Tot i això, l'autoritat local és la que estableix les prioritats en la interpretació i aplicació de la política que estableixen els ministeris centrals.

Educació intercultural

Tot i que Holanda ha rebut immigrants al llarg de la seva història, l'arribada més important es va produir després de la segona guerra mundial. Va començar amb la presència de persones procedents de les antigues colònies, principalment per motius polítics i educatius, però sobretot a partir dels seixanta, l'arribada d'immigrants està motivada per raons de treball. Inicialment venien de l'Europa mediterrània i actualment els països d'origen més importants són el Marroc i Turquia. Aproximadament 1 milió

d'habitants d'Holanda, que correspon al 7% de la població total, està considerada com a grup de minories ètniques. Aquests reben el nom de població alòctona. Aquest terme no només implica l'origen estranger de la població –que es remunta fins als avis– sinó també una condició de desavantatge o de privació. Així, per exemple, els alemanys, belgues, americans i altres estrangers occidentals normalment no entren en la categoria d'"alòctons". El 1998, el nombre aproximat d'alòctons era el següent: 292.182 del Surinam, 290.023 de Turquia, 98.912 de les Antilles i 61.074 de l'antiga Iugoslàvia (Hermans, 2002). El 1994 uns 37.000 moluquesos vivien a Holanda. La població d'origen immigrant és molt més jove que l'autòctona i sol estar concentrada a les grans ciutats.

Com ja hem vist en la part introductòria del present estudi, en aquest país s'ha produït una transformació des del model anglosaxó de política de minories ètniques, basat en la preservació de les identitats culturals, cap a una política local destinada a combatre les desigualtats socials. El 1994 el govern holandès va fer públiques les noves línies per al desenvolupament de les anomenades **polítiques d'integració**, centrades en la correcció de les desigualtats socials, que van substituir les polítiques de minories. Paral·lelament a aquest canvi es produeix una descentralització territorial, de manera que les polítiques de minories nacionals van ser reemplaçades, a partir de 1998, per les **polítiques locals** orientades a combatre les desigualtats socials al nivell de la comunitat.

El canvi en les polítiques generals cap a les minories va influenciar, evidentment, en el desenvolupament de les **polítiques educatives**. Així doncs, les *educational priority policies* encaixen amb aquest nou component social de la política d'integració holandesa. Amb l'objectiu de corregir els desavantatges educatius de les minories ètniques, una de les accions més importants que es posen en marxa és el fet que les escoles amb alumnes de minories ètniques o situades en zones menys afavorides tenen dret a un subsidi suplementari. És a dir, les escoles reben un finançament extra d'acord amb el percentatge d'alumnes alòctons que hi estudien. A Holanda, doncs, la política d'integració és **compensatòria**, és a dir, que té l'objectiu de compensar les diferències socials i culturals de la població immigrada.

La política cap a les minories a Holanda també té un component cultural. D'aquesta manera, sorgeixen polítiques interculturals adreçades a tractar la diversitat cultural a escoles multètniques. D'acord amb la *Primary Education Act* de 1985, totes les escoles de primària estan obligades a oferir educació intercultural a tots els alumnes, tant si hi

ha presència de grups minoritaris a l'escola com si no. A més, les autoritats educatives i les organitzacions van arribar al consens que l'educació intercultural s'havia d'integrar en el currículum com una matèria més. Això havia de tenir implicacions en la composició ètnica de l'equip directiu i del personal, així com en la política educativa.

A la pràctica, però, existeix una gran diferència entre la política i el discurs ideològic i l'experiència diària a les escoles. Segons el Comitè per a l'Avaluació de l'Educació Primària el 1994 només el 20% de les escoles havien integrat l'educació intercultural en els seus currículums. A més, es va constatar que l'educació intercultural depenia més de la iniciativa individual d'algun professor que no d'una política escolar. El govern, doncs, va adonar-se que l'obligació d'organitzar educació intercultural no es realitzava a la majoria d'escoles i, per això, va constituir un Comitè el 1994 per fomentar l'educació intercultural. La seva funció era trobar nous mètodes per integrar l'educació intercultural a la política d'educació general. Aquest projecte ha incentivat la creació d'algunes xarxes tot i que els seu impacte encara no ha estat avaluat.

Un informe del Govern Holandès de 1996 sobre les actuacions interculturals reconeixia que aquestes es portaven a terme únicament en escoles amb una proporció molt elevada d'alumnes de minories ètniques i que solia estar relegat als "experts culturals" –treballadors socials i professors de llengua i religió que actuaven com a intermediaris entre l'escola i les famílies–. A més, constatava que els professors no tenien el recolzament necessari i que tendien a enviar els estudiants "difícils" a personal de suport especial, de manera que deixaven literalment el problema fora de les aules. L'informe conclou, un altre cop, que els ambiciosos objectius de les polítiques interculturals estan lluny de ser una realitat a la majoria d'escoles holandeses.

Localització d'experiències: L'educació intercultural en dos cursos de formació de professorat al nord d'Holanda

A continuació examinarem la implementació de l'educació intercultural en dos cursos de formació de professorat al nord d'Holanda. Per fer-ho seguirem un article de Philip Hermans (2002) el qual examina el paper de l'educació intercultural en el currículum formal i la valoració que en fan tant els professors com els alumnes dels cursos. Tots dos col·lectius opinen que els continguts interculturals dels programes s'han de millorar, que no són tractats com a tema prioritari i que es formulen en termes molt

abstractes. Tot i això, s'han trobat alguns indicadors que els instituts estan treballant en la dimensió intercultural.

Metodologia

L'estudi es basa en tres tipus diferents de dades: els documents polítics de cada centre i el currículum formal; qüestionaris a professors i alumnes; i entrevistes. La recerca es va portar a terme durant la primera meitat de l'any 2000.

Característiques dels instituts i el seu currículum intercultural

Les característiques dels dos instituts, d'acord amb els seus documents, són les següents. El **col·legi professional A** es defineix com una escola cristiana i té com a objectiu el diàleg i el pluralisme ideològic i religiós. Té 4.700 estudiants. Desenvolupa una visió intercultural de l'educació des de 1996. Disposa d'un document intern titulat «*Interculturalism as an Investment*», en el qual es relaciona la necessitat d'interculturalisme a la missió de l'institut. Els quatre objectius que persegueix són:

crear una comunitat educativa pluriforme; proporcionar formació ocupacional innovadora; centrar-se en els estudiants; veure la internacionalització com una eina estratègica. Aquests objectius s'han traduït en la manera següent: representació proporcional de la diversitat social dins de l'organització; preparació per funcionar en una societat multicultural; donar una atenció especial als al·lots i estudiants estrangers; interculturalisme com a condició dins de l'organització. Cada secció de l'institut té un coordinador que ha de controlar com s'implementen aquests principis. Fins el moment de l'estudi, no s'havien formulat objectius concrets.

El curs té dos components que parlen de l'educació intercultural de manera explícita: un mòdul d'educació cultural social el primer any i un mòdul d'educació multiètnica el quart any. El primer mòdul és un curs orientatiu que consisteix en conferències, seminaris, treball personal i presentacions. Els estudiants han d'analitzar la documentació assignada individualment i per grups, i s'han de confrontar a les seves pròpies opinions, prejudicis i actituds respecte a la societat multicultural. També han d'entrevistar a dues persones rellevants. L'èmfasi d'aquest mòdul es posa en la reflexió. L'examen es basa en un informe de l'estudiant que recull tota l'activitat realitzada individualment. Aquest mòdul correspon a un 0,6% del total del paquet d'estudis.

En l'últim any els estudiants escullen tres mòduls de 18, entre els quals hi ha l'educació multiètnica. Aquest mòdul es basa en un llibre d'educació intercultural de E.

Dumasy que porta el títol *Colourful Education*. A partir de la documentació, vídeos i les seves pròpies experiències els alumnes han de completar diversos exercicis i treballs. També han de realitzar diferents tasques durant el seu període de pràctiques. Aquest mòdul correspon a un 3,6% del total del paquet. Tots els estudiants tenen la oportunitat de completar les seves pràctiques en una *black school*¹⁸ a Rotterdam. Aquesta escola de Rotterdam proporciona als estudiants l'oportunitat d'adquirir experiència docent amb alumnes d'altres cultures. Si s'escull una altra escola per fer les pràctiques, aquesta ha de tenir com a mínim un 20% d'alumnes al·loctons.

Un informe realitzat per una comissió externa el 1996 va concloure que l'educació intercultural, així com l'ensenyament de l'holandès com a segona llengua, no estava suficientment desenvolupat ni integrat en totes les matèries.

El segon programa, referit també a un curs de formació per a professors de primària, es va treure d'una escola estatal d'educació superior, que anomenarem **col·legi professional B**. Té 16.000 estudiants, que provenen de diferents parts d'Holanda i de l'estranger, malgrat que als cursos per a professors hi assisteixen bàsicament alumnes locals. En el seu pla institucional per al 2002-2003 indicava que la internacionalització de l'educació seguiria essent un dels objectius bàsics de l'institut, a causa de la globalització, el desenvolupament de la UE i l'augment de la dimensió intercultural en les societats occidentals. Internacionalització, d'acord amb l'institut, implica desenvolupar les habilitats necessàries per tractar amb altres cultures.

En el curs hi ha tres components que parlen explícitament de l'educació intercultural: un setmana sobre educació intercultural en el primer any; un mòdul obligatori d'educació intercultural en el tercer any; i un mòdul opcional d'educació intercultural i holandès com a segona llengua en el quart any.

La setmana temàtica tracta el tema de l'educació intercultural de manera festiva. La participació dels estudiants és avaluada, i reben un crèdit per a la seva realització, que correspon al 0,6% del total del paquet d'estudis. El mòdul d'educació intercultural és un projecte que integra les matèries d'holandès, geografia i història. Els alumnes van a seminaris i conferències i fan presentacions. Els exàmens es basen en una presentació i un test escrit i equival a dos crèdits (un 1,2 % del total del curs).

¹⁸ A Holanda, les escoles amb una proporció elevada d'alumnes al·loctons s'anomenen *black schools*.

En el quart any, els estudiants poden escollir entre diferents mòduls, entre els quals hi ha el d'educació intercultural i ensenyament d'holandès com a segona llengua. Es posa l'èmfasi en el desenvolupament d'habilitats i actituds en relació a l'expressió oral, vocabulari, lectura, així com el contacte amb els pares i la política lingüística. L'examen consisteix en un informe i representa cinc crèdits, un 3% del total del programa del curs.

Un fet important és que l'institut ha adoptat un mètode (*weaving method*) pel qual l'holandès com a segona llengua i l'educació intercultural estan integrades en blocs que anomenen «educació multidisciplinar orientada als problemes». Aquest bloc s'introdueix en els 2 primers anys d'estudi, i posteriorment, l'holandès com a segona llengua s'ensenyava de manera separada.

En un informe d'una comissió externa de 1996 es va fer una valoració positiva de les oportunitats que els estudiants tenien per centrar-se en l'educació intercultural. Però afegia que l'educació intercultural havia de ser introduïda al programa com a assignatura obligatòria i des dels primers anys. La comissió també valorava positivament la política de l'institut en relació a la pràctica de l'ensenyament, però ja que creia que tots els estudiants havien d'estar preparats per funcionar en una societat multicultural, va apuntar que tots haurien de realitzar unes pràctiques en escoles amb un percentatge elevat d'alumnes al·loctons.

Les entrevistes i el qüestionari

Es van fer entrevistes tant a professors responsables de l'educació intercultural dels dos centres educatius com a alumnes del darrer curs. Pel que fa al centre A, el professor responsable, que ensenyava història, va explicar que els obstacles més importants per desenvolupar l'educació intercultural en departament eren la falta de temps i el fet que no era considerat com una matèria important per a la majoria dels professors. Ja que hi ha menys immigració al nord que a l'oest, no es considera necessària l'educació intercultural, malgrat que molts estudiants acaben ensenyant en escoles de l'oest del país. Tampoc existeix cap política especial per atreure estudiants al·loctons ni internacionals.

Quant al responsable de l'educació intercultural al col·legi professional B, professor d'holandès, va admetre que la institució no havia desenvolupat explícitament cap visió en relació a l'educació intercultural. Això no vol dir que no s'hagi posat atenció en aquest aspecte. Igual que en l'altre cas, l'obstacle més important per al

desenvolupament d'una educació intercultural és la falta de temps. A més, els cursos que s'ofereixen estan massa fragmentats i el compromís dels professors amb els cursos tendeix a ser baix. Tampoc hi ha una política especial per atreure estudiants autòctons i pràcticament no hi ha estudiants internacionals als cursos.

També es van passar uns qüestionaris als professors i als estudiants per conèixer com valoraven la implementació de l'educació intercultural a les seves respectives institucions. La taxa de resposta va ser baixa (d'un 21%), un fet que ja demostra l'escàs interès que desperta aquest aspecte entre alumnes i professors. Els resultats mostren que la situació existent és rarament la desitjada pels enquestats. Tant alumnes com professors tendeixen a trobar que no es fa suficient en l'àrea de l'educació intercultural.

Conclusions

Com es veu en els dos casos, l'educació intercultural ha trobat un espai en els programes de formació de professorat. Alguns dels cursos estan explícitament destinats a aquesta matèria, malgrat que només representin el 4-5% del total del paquet. Però el desenvolupament de l'educació intercultural s'està produint de manera marginal, com a mínim en els dos centres estudiats. En la descripció dels currículums, l'educació intercultural està tractada a un nivell molt abstracte i en termes molt vagues. A més, es deixa a mans de no especialistes. Finalment, tot i que es té en compte el principi que la diversitat de la societat ha d'estar proporcionalment representada en les organitzacions, no hi ha polítiques específiques per atraure estudiants al·loctons.

D. Itàlia

La legislació italiana es fonamenta en els principis bàsics recollits a la Constitució d'aquest Estat republicà. Bàsicament, la llibertat d'educació, l'obligació de l'estat a proporcionar una xarxa de centres educatius de diferents tipus i nivells oberta a qualsevol sense discriminació de cap tipus; el dret que els individus particulars puguin establir escoles i centres educatius sense cap cost per a l'Estat i l'obligació i dret dels pares de procurar per a l'educació dels seus fills.

Una llei de 1997 i les regulacions posteriors per a la seva aplicació, de 1999, van desmantellar el vell sistema escolar centralitzat, garantint a les escoles un elevat grau

d'autonomia per ensenyar, administrar i desenvolupar activitats per a la recerca i l'experimentació. Aquesta autonomia també permet a l'escola modificar el temps d'ensenyament curricular definit a nivell nacional, augmentar l'oferta educativa amb matèries opcionals i amb activitats que tinguin en compte la cultura local o requeriments econòmics i socials específics. Així mateix, permet a les escoles promoure una «xarxa d'acords» en relació a les activitats didàctiques i de recerca; adquirir béns i serveis i fer intercanvis temporals de professorat. A més, les escoles, individualment o a través de les xarxes, poden firmar acords amb universitats públiques o privades o altres organitzacions o agències que actuen en el territori o establir acords amb associacions voluntàries o organitzacions del sector privat.

Aquesta autonomia, però, es concedeix, des del setembre del 2000, només a les escoles amb un cert nombre d'alumnes per assegurar un equilibri entre les sol·licituds de matrícula i l'organització de l'oferta educativa. El nombre òptim se situa entre el 500 i els 900 alumnes; en les illes petites, zones muntanyoses o àrees geogràfiques amb particularitats lingüístiques, el nombre d'alumnes disminueix fins als 300.

El Ministeri d'Educació imposa un marc general dins el qual l'autonomia de les escoles s'ha de regir, per assegurar la uniformitat del sistema educatiu italià. El Ministeri d'Educació estableix: els objectius generals del procés educatiu; els objectius específics d'aprenentatge relacionats amb les coneixements dels alumnes; les matèries del currículum nacional mínim i les hores anuals de classe; el programa obligatori anual del currículum; nivells relatius a la qualitat del servei; criteris generals per a l'avaluació de l'alumne; criteris generals per l'organització de trajectes per l'educació d'adults.

Cada escola ha de preparar el Piano dell'Offerta Formativa (POF), un document fonamental de la cultura i la identitat de l'escola, que ha de ser conseqüent amb objectius generals i educatius establerts a nivell nacionals i que ha de reflectir els requeriments socials, culturals i econòmics de la realitat local.

Pel que fa a l'educació obligatòria, una llei de 1999 allarga l'edat fins als 18 anys (abans era fins als 16).

Educació intercultural

Itàlia, com el nostre, és un país que s'ha transformat fa relativament pocs anys d'emissor d'emigrants a receptor d'immigrants. A més, s'ha produït un canvi també en aquest tipus d'immigració que al principi estava constituïda per adults, bàsicament homes, que arribaven sols a buscar treball i que amb el temps ha anat derivant en l'arribada i instal·lació de famílies.

Jonathan Chaloffes (1999) caracteritza el fenomen de la immigració a Itàlia com a atípic dins d'Europa per diverses raons. En primer lloc, per la gran heterogeneïtat de població immigrada que parla una gran varietat de llengües i dialectes. En segon lloc, Itàlia és un país molt divers amb diferències importants a nivell local i regional que es tradueixen en contextos i respostes molt variades davant l'arribada d'immigrants. Finalment, el fet que el fenomen de la immigració sigui relativament nou fa que moltes de les lleis hagin estat només escrites i aprovades. Les fonts consultades revelen una gran distància entre la normativa desenvolupada i la seva aplicació a la pràctica.

Les primeres referències a l'educació intercultural a Itàlia són de 1979 i van destinades només a l'escola secundària. Serà a partir de 1985 que l'escola primària disposarà d'aquestes referències, amb l'objectiu de comprendre les altres cultures i prevenir la formació d'estereotips.

El 1989 el Ministeri de la Instrucció Pública va constituir un grup de treball interdisciplinari per a la integració dels alumnes estrangers que va elaborar el text de dues circulars ministerials: la primera, de 1989, sobre la inserció dels estrangers en l'escola obligatòria; la segona, de 1990, engloba la circular anterior i aprofundeix en alguns aspectes. En la circular s'afirma que «els alumnes estrangers són, abans que res, alumnes» i que l'educació intercultural havia de ser considerada com «una condició estructural de la societat multicultural». A la circular també s'apunta que la «diversitat cultural ha de ser considerada com una font de riquesa».

Per la seva banda, el Consell Nacional de la Instrucció Pública (CNPI) va manifestar la seva posició el 1992 en un document difós pel Ministeri que portava el títol «L'educació

intercultural a l'escola» (23 d'abril de 1992). S'afirmava que, des del punt de vista intercultural, les cultures no han de ser enteses com unes cuirasses que impedeixen el desenvolupament ni venerades com uns santuaris intocables, perquè no són res més que un producte humà. «Són els valors, en darrer terme, el valor universal de la persona, els fonaments transculturals de la cultura del respecte, el diàleg i el compromís que fan possible pensar i viure l'interculturalitat com una perspectiva educativa per a tots» –continuava–. També apuntava que era necessari evitar la rigidesa mental i els fantasmes d'origen. L'any següent es van difondre dues posicions més: «El racisme i l'antisemitisme avui: el paper de l'escola» i «La tutela de la minoria lingüística».

Posteriorment, el grup de treball va elaborar dos documents de gran impacte: el primer, difós com a circular ministerial 73 de 1994 sobre «El diàleg intercultural i la convivència democràtica» i el segon, presentat el 26 d'octubre de 1995 sobre «L'educació intercultural en el programa escolar». Aquest segon document proposa una lectura en clau intercultural del programa escolar. Pel que fa a la circular ministerial de 1994, s'afirmava que la interculturalitat constituïa la millor resposta, i la més global, al racisme. Finalment, la llei de 6 de març de 1998, *Disciplina dell'immigrazione e norme sulla condizione degli stranieri* va portar a nivell de normativa primària el tema de l'educació de l'alumne extracomuntari.

Analitzant els documents elaborats en els darrers anys es pot veure com el concepte d'interculturalitat ha anat evolucionant i ha anat adquirint significats més complexes. Amato Luciano (1999) estableix l'evolució següent:

1. Davant del fenomen migratori, l'educació intercultural es proposa, inicialment, com una resposta al problema de l'alumne estranger i, en particular, de l'immigrant: acollida, adaptació al programa, ensenyament de l'italià com a segona llengua, valoració de la llengua i cultura d'origen.
2. S'afirma el principi d'implicació de l'alumne italià en una relació interactiva amb l'alumne estranger/immigrant, per a l'enriquiment mutu, i es configura la presència estrangera com a recurs.
3. El discurs relatiu a la "nova minoria" immigrant ve lligat amb el de la minoria històrica del ciutadà.

4. Es presenta l'educació intercultural com la millor forma de prevenció del racisme i qualsevol altra forma d'intolerància.
5. Es presenta Europa, en avançat procés d'integració política i econòmica, com una societat multicultural i es col·loca la dimensió europea de l'ensenyament en el marc de l'educació intercultural.
6. Es presenta el món, quant a societat humana que interactua, com una societat multicultural i es col·loca la dimensió mundial de l'ensenyament en el marc de l'educació intercultural.
7. Es proposa una educació cívica ampliada i renovada, així com la dimensió intercultural i internacional de l'educació.

L'autor parla d'una educació intercultural en sentit *stretto*, que correspondria a la presència a l'escola de l'estranger o del que pertany a una minoria (punts 1,2 i 3), i d'una educació en sentit *latto*, que prescindiria d'aquesta presència (punts 4, 5, 6 i 7).

Localització d'experiències: Projecte d'acció sobre el bilingüisme i l'educació intercultural a Torí¹⁹

Pel que fa als projectes d'integració de fills d'immigrants, aquests existeixen des del curs 1991-1992 i els esforços se centren, sobretot, en la qüestió de les llengües. Els professors es troben que han de buscar solucions per als alumnes de parla no italiana de les seves classes i, per aquest motiu, els esforços se centren en l'adquisició d'habilitats lingüístiques perquè aquests alumnes puguin participar del currículum normal.

El que us presentem a continuació, es tracta d'un projecte d'acció sobre el bilingüisme i l'educació intercultural que està dirigit per la municipalitat de Torí i supervisat i coordinat pel Ministeri d'Educació Italià. Abans d'entrar a descriure el projecte, hem de dir que la ciutat de Torí disposa d'un Centre Intercultural, des de l'octubre de 1996, que organitza, entre altres, formació intercultural per a professionals, dissenya i promou material divers (per exemple, calendaris multireligiosos), edita la publicació *Identità/Differenza*, ofereix un servei de biblioteca i hemeroteca i elabora diferents

¹⁹ Estudi de cas extret de *Comité des Regions*, 1999

projectes en relació a la interculturalitat a l'escola. Alguns d'aquests projectes es poden consultar a la pàgina web.

Objectius

Té tres objectius: (1) l'ensenyament de llengües, (2) l'educació intercultural i (3) la promoció de la col·laboració administrativa.

1. Permetre l'obtenció de dades sobre l'aprenentatge d'italià per als alumnes bilingües amb la finalitat de millorar l'ensenyament de l'italià com a segona llengua.
2. Utilitzar el material per alimentar el debat amb tots els alumnes en relació a les qüestions interculturals.
3. Promoure l'establiment de llaços de col·laboració entre tots els serveis administratius relacionades amb la comunitat i les escoles multiculturals a Torí.

Les activitats desenvolupades són les següents:

- **Adquisició d'una segona llengua i educació intercultural.** La primera tasca del projecte és recollir dades per millorar la comprensió dels processos d'adquisició d'una segona llengua a l'escola per part dels alumnes bilingües. En segon lloc, s'experimenten a classe les tècniques d'aprenentatge en col·laboració amb els alumnes i els professors. Finalment, la diversitat d'usos de la llengua en l'entorn familiar i escolar es fa servir per desenvolupar la consciència intercultural.
- **Enquesta sobre l'ús de la llengua en l'entorn familiar.** Està pensada per conèixer les llengües i l'ús que en fan, així com la vida dels col·lectius immigrants en el país d'origen. També es vol saber quines són les ambicions escolars entre els grups d'origen estranger més representatius.
- **Enquesta sobre l'ús de la llengua dels infants.** Té l'objectiu d'estudiar les estructures típiques dels bilingüisme i de l'ús de la llengua en les famílies dels infants que pertanyen a diferents grups d'origen per poder obtenir una descripció de les etapes i dels recursos dels processos d'adquisició d'una segona llengua.
- **Treball sobre el terreny per a la formació dels professors.** L'equip de personal que va fer el treball de camp del projecte estava format per professors de les escoles que es van oferir a aportar la seva experiència com a professors de llengua dins les escoles multiculturals. La seva funció va ser la de fer enquestes als adults i conceptualitzar els perfils lingüístics dels infants.
- **Entrevistes pels pares i jocs lingüístics pels infants.** Aquests instruments de recerca han servit per a l'obtenció de dades i per comparar les tradicions culturals,

els hàbits socials, la vida i l'ensenyament propis a tots els diferents grups representats a l'escola. Els diferents models van ser objecte de debat a les classes multiculturals i les diferències que van fer aparèixer les comparacions van ser utilitzades per incentivar el debat i per elaborar el material pedagògic en vista a promoure la interacció i la consciència multicultural entre tots els alumnes.

Resultats

1. **Establir lligams entre la família i l'escola.** La consulta als pares sobre qüestions de l'educació dels seus fills va ser molt útil per l'establiment de bones relacions entre la família i l'escola. Les entrevistes han aportat informació, principalment, relativa a l'educació, però també sobre altres qüestions que afecten al col·lectiu immigrant. Es va posar especial atenció a l'ensenyament de la llengua materna i va servir per conèixer les ambicions dels pares pel manteniment de la llengua i cultura d'origen.
2. **Consciència lingüística de tots els alumnes.** Un dels resultats més positius dels jocs lingüístics pels alumnes bilingües va ser que va estimular l'interès de tots els alumnes de l'escola. Aquest interès va contribuir a què els infants interaccionessin sobre qüestions relatives a la llengua i la cultura. Els resultats obtinguts van fer pensar que, en un futur, les enquestes sobre la diversitat de la llengua s'haurien de dirigir a tots els alumnes i només únicament als d'origen estranger.
3. **Nou material pedagògic pels programes de formació dels professors.** Les dades i materials obtinguts van servir, sobretot, per proporcionar informació sobre tres àmbits: la descripció de la diversitat lingüística en els països d'origen, els diferents models ús de la llengua a casa i a l'escola i l'elaboració dels perfils bilingües dels infants estrangers. L'objectiu principal era el de millorar la comprensió entre els professors de llengua sobre l'adquisició d'una segona.
4. **Possibilitat de repensar l'ensenyament de les llengües.** Els projecte va servir per repensar la metodologia per a l'ensenyament de llengües en funció dels diferents processos d'adquisició viscuts pels alumnes provinents de diferents entorns lingüístics. Va reforçar el sentiment que és necessària una formació especialitzada i material adequat per als professors de segona llengua o de llengua estrangera.
5. **Col·laboració entre organismes.** La col·laboració ha estat en dues direccions. Per una banda, entre les escoles anomenades "experimentals" que el ministeri va posar a disposició per provar els plans innovadors dins dels programes escolars.

Per l'altra, una col·laboració entre els diferents organismes públics que operen a l'àmbit local.

Per a més informació sobre altres experiències en l'àmbit de l'educació intercultural i la llengua a Itàlia veure el CD-Rom que adjuntem amb l'estudi.

6. Respostes a la Diversitat Lingüística

Tot i que alguns aspectes relatius a la diversitat lingüística ja han estat tractats en l'apartat sobre l'educació intercultural, en aquesta secció intentarem sintetitzar els elements principals en relació a l'ensenyament de la llengua d'origen i d'acollida.

Alguns dels elements que pensem que és important tenir en compte abans d'entrar a fer l'anàlisi per països són els que exposem a continuació.

En primer lloc, en relació a l'*ensenyament llengua d'origen*, es considera que constitueix una contribució essencial de la identitat cultural i lingüística dels infants immigrants i afavoreix la construcció d'una imatge positiva d'ells mateixos. També hi ha estudis que apunten que l'ensenyament de la llengua d'origen afavoreix l'aprenentatge de la llengua del país d'acollida.

A grans trets, els diferents models són:

- *ensenyament integrat*, coordinat quant a mètode i contingut amb l'ensenyament normal i realitzat durant l'horari escolar;
- *ensenyament diferenciat*, coordinat quant a mètode i contingut amb l'ensenyament normal i realitzat abans o després de l'horari escolar;
- *ensenyament de la llengua materna en tant que llengua estrangera*, per tant, com a matèria obligatòria o opcional dins del programa normal de l'ensenyament secundari;
- *ensenyament extraescolar*, realitzat fora de l'horari escolar i de les autoritats escolars del país d'acollida.

Pel que fa a la *llengua d'acollida*, es considera un instrument clau per a la integració i la lluita contra el fracàs escolar dels infants d'origen immigrant. Tot i que s'organitza de diferents maneres en cada país, es pot parlar de cinc tipologies fonamentals (Parlament Europeu, 1998):

- *immersió lingüística*, els infants assisteixen a les classes normals del seu curs però almenys un cop al dia reben classes intensives de la llengua d'acollida;
- *classes d'acollida mixta*, els infants de nacionalitats diferents assisteixen durant un o dos anys a classes especials on reben un ensenyament intensiu de la llengua d'acollida;

- *classes d'acollida nacionals*, els infants d'un mateix origen assisteixen a una classe especial per a un o dos anys; reben classes intensives de la llengua d'acollida i un ensenyament general en la seva llengua d'origen;
- *classes nacionals bilingües*, els infants d'un mateix origen reben durant 4 o 6 anys un ensenyament repartit en a llengua d'origen i la d'acollida;
- *suport lingüístic*, ensenyament compensatori d'alumnes estrangers integrats en la classe normal per millorar el seu coneixement de la llengua d'acollida.

Política educativa europea i bilingüisme

En el marc de la Unió Europea, són temes centrals de l'educació tant la llengua i la cultural d'origen dels col·lectius d'immigrants, com les llengües i cultures regionals o minoritàries, així com l'aprenentatge d'altres llengües europees. En aquest estudi ens centrarem en el que s'ha fet en l'àmbit de les llengües d'origen immigrant, fent abans un breu repàs de les llengües minoritàries i/o regionals.

Llengües regionals o minoritàries

Fins els anys setanta les institucions europees havien mostrat poca sensibilitat cap a les llengües minoritàries. A partir de 1975 les tres màximes institucions europees van redactar més de cinquanta declaracions relacionades amb les llengües i les minories lingüístiques. Tot i que els documents elaborats anteriorment a 1992 destacaven la importància de tenir en compte les llengües regionals o minoritàries, tots ells tenen molt poca implicació pràctica i tenen ben poc valor des del punt de vista de compromís.

És a partir de 1992 que les declaracions sorgides de les tres institucions comencen a constituir un cos doctrinal sòlid i vinculant per als Estats. Les diferències sorgiran en el grau de compromís que assumeix cada Estat. Els principals textos són (Etxeberria, 2000): la Carta Europea de les llengües regionals o minoritàries (Consell d'Europa, 1992); el Conveni-marc per a la protecció de les minories nacionals (Consell d'Europa, 1994); l'informe Killilea (Parlament Europeu, 1994), que destaca l'existència de 40 milions d'europeus que parlen una llengua diferent les 9 llengües oficials de la comunitats; Programa Sòcrates (1994) ; l'Euromosaic (1996); Declaració Universal

dels Drets Lingüístics (Barcelona, 1996); Seminari de Luxemburg sobre llengües menys esteses, formació de professors i cultura de pau (1996).

El 1998 va entrar en vigor la Carta Europea de les llengües regionals. El seu objectiu és fomentar les llengües regionals i minoritàries i funciona com a instrument internacional de comparació de les mesures legals i d'altres mitjans de la política que apliquen els països comunitaris en aquest àmbit.

El balanç global és que, si bé s'ha avançat força en el terreny normatiu, existeix un cert bloqueig ja que, ni s'apliquen les dues convencions sobre llengües minoritàries i ni tampoc es veuen perspectives per reordenar l'ús de les llengües oficials.

La llengua dels immigrants

Per alguns autors (Extra, 2001), aquestes iniciatives no han tingut el seu equivalent en l'àmbit de la política de llengües minoritàries d'immigrants. «És paradoxal el fet que l'ensenyament de llengües minoritàries regionals o autòctones sovint es justifiqui automàticament per motius de diversitat cultural, mentre que aquest argument es fa servir ben poc per a defensar l'ensenyament de llengües minoritàries d'immigrants», assenyala Extra. Tal com hem vist, a nivell comunitari existeix la resolució sobre diversitat cultural dels fills de treballadors immigrants de la Comunitat. Només volem apuntar que, en relació a aquesta qüestió, el Parlament Europeu considera que és necessari que la *Directiva del Consell 77/486, relativa a l'escolarització dels fills dels treballadors emigrants* (dels Estats membres) s'apliqui també als fills dels ciutadans del països tercers. D'aquesta manera, el Parlament Europeu pretén promoure l'ensenyament de la llengua materna dels immigrants, sense deixar de banda la llengua del país d'acollida, amb la finalitat d'afavorir la seva integració. A la vegada, es reconeix la impossibilitat de l'aprenentatge de totes les llengües dels immigrants i demana als Estats membres que d'acord amb les circumstàncies nacionals i sistemes legals ofereixin una formació integrada en els plans d'estudi de la llengua del país d'origen i que atengui les iniciatives d'aquests estrangers per a fomentar l'aprenentatge de la seva llengua materna.

Altres iniciatives en aquest sentit són les que ja hem esmentat en l'apartat sobre educació intercultural: els dos informes de la Comissió de les Comunitats Europees, de 1989 i de 1995 sobre l'aplicació de la Directiva 77/486, la contribució del Fons Social

Europeu, els programes Programes Sòcrates i Comenius i el Dictamen del Comitè de les Regions sobre educació intercultural (1997). Aquest Dictamen es torna a recomanar el mateix que va fer el Parlament Europeu, destacant la necessitat de l'aprenentatge de la llengua materna en cas que l'immigrant decidís tornar al seu país d'origen.

Per la seva banda, l'Estatut Jurídic del Treballador Migrant (Consell d'Europa, 1997) considera l'ensenyament de la llengua materna del treballador migrant com un deure dels poders públics "organitzar, en la mesura del possible, cursos especials per als fills dels treballadors immigrants, destinats a ensenyar-los la llengua materna per facilitar, entre altres coses, el retorn al seu estat d'origen" (art. 15) i la Convenció sobre els drets del nen de 1989 estableix que s'haurà d'infundar el respecte per a la llengua de l'infant.

Anàlisi per països

Ja hem parlat en altres apartats del present estudi de les tendències demogràfiques d'Europa occidental en els darrers anys, però tornarem a apuntar quatre aspectes per fer-nos una idea de la diversitat lingüística que aquests processos migratoris han comportat. El primer model migratori data dels anys seixanta i setanta, i responia principalment a qüestions econòmiques. A mesura que el temps d'estada d'aquests immigrants s'anava allargant, va aparèixer el nou model d'immigració social, bàsicament fonamentat en la reunificació familiar. I malgrat la política cada vegada més restrictiva dels països de la UE, es preveu que la població d'origen immigrant continuarà augmentant, com a conseqüència de la situació econòmica i política de molts països de l'Europa central i de l'est, així com d'altres regions del món, i el creixent nombre de refugiats polítics.

El nombre més gran de grups de minories immigrants s'ha pogut observar a França, Alemanya i Regne Unit²⁰. Existeixen nombroses diferències pel que fa a la grandària i composició dels grups de minories immigrants, en funció del mercat laboral, els vincles

²⁰ Guus Extra (2001) afirma que "la recopilació d'informació fiable sobre la composició dels grups de minories immigrants residents als països comunitaris és una de les tasques més desafidores a les quals s'enfronten actualment els demògrafs (...) donat que els criteris de nacionalitat o de país de naixement són cada vegada menys rellevants". Proposa altres criteris alternatius o complementaris de recopilació de dades censals sobre grups de població multicultural, que ja s'han utilitzat en altres països amb més

històrics, etc. A grans trets, els grups de minories immigrants més gran de la UE són els integrats per residents turcs i magribins, aquests darrers procedents del Marroc, Algèria o Tunísia.

A continuació analitzarem el tractament i l'estatus de les llengües de minories immigrants a tres països de la UE: Holanda, Regne Unit i França. Quant a les experiències descrites, dues es refereixen a programes per a l'ensenyament de la llengua d'acollida com a segona llengua –el cas de Rotterdam, on s'utilitza la llengua materna dels nens immigrants com a trampolí per a l'aprenentatge de l'holandès, i Greenwich, enfortint la presència de professors bilingües a les escoles– i un altres es refereix a l'ensenyament de la cultura i la llengua d'origen que, en el cas de Nîmes és l'àrab.

A. Holanda

L'ensenyament d'idiomes de minories d'immigrants a l'educació primària és una tasca complexa per a les escoles per diferents motius. En primer lloc, per la composició multicultural i plurilingüe de moltes classes de primària; en segon lloc, per la gran varietat de nivells i tipus de bilingüisme entre els nens de minories immigrants; i finalment, perquè en els casos en què la demanda és molt reduïda la seva viabilitat es posa en dubte.

L'ensenyament d'idiomes de minories d'immigrants a Holanda es va començar a aplicar l'any 1974. La seva evolució està relacionada amb la política que s'ha anat aplicant a Holanda en relació als fills de minories immigrants. És a dir, una política aplicada en base a criteris socioeconòmics i de dèficits en la segona llengua més que no pas en base a diferències etnoculturals (Extra, 2001). A principis dels setanta el Ministeri d'Educació va decidir que les escoles que tenien molts alumnes d'una extracció sociocultural baixa rebrien subvencions per poder contractar professorat addicional.

El 1992 un informe de caràcter consultiu elaborat pel Ministeri d'Educació (CALO) proposava un canvi en la política educativa en relació als fills de minories d'immigrants. Afirmava que s'havia de deixar de considerar l'ensenyament de llengües

tradició migratòria, com l'autocategorització ("a quin grup ètnic considera vostè que pertany?") o l'ús de la llengua materna.

minoritàries com a un dèficit per passar a una perspectiva més cultural. D'aquesta manera, la proposta del CALO era que no es tinguessin en compte ni el criteri d'extracció social ni el criteri de país d'origen dels pares, i proposava que l'ajut estructural anés destinat a alumnes amb una llengua materna diferent de l'holandès.

El CALO també advocava per donar més importància als objectius intrínsecs de l'ensenyament de les llengües de minories immigrants –fomentar la competència lingüística de la primera llengua– que no als auxiliars –fer de pont entre l'entorn familiar i l'escola, fomentar l'aprenentatge d'una segona llengua i l'èxit escolar–.

L'elecció del conjunt de llengües de destí per a l'ensenyament a les escoles havia provocat problemes en alguns casos en què els fills de minories d'immigrants parlaven a casa una llengua molt diferent a l'estàndard del país d'origen. El CALO va proposar que el pares dels alumnes d'educació primària i dels més joves de secundària tinguessin el dret d'escollir. En aquests moments, els únics grups que reben classes de llengua no estàndard són els nens moluquesos (que poden escollir la llengua malaia moluquesa en lloc de l'indonesi estàndard) i els siris-ortodoxos (que poden escollir l'arameu en comptes del turc).

Com ja hem vist, la política educativa recent d'Holanda es caracteritza per a la descentralització. Les responsabilitats i tasques del Ministeri d'Educació, dels ajuntaments i de les escoles s'estan redistribuint. En aquest context i com a resposta a l'informe CALO el Ministeri d'Educació va obtenir suport parlamentari el 1998 per modificar la llei sobre l'ensenyament d'idiomes de minories d'immigrants a les escoles de primària. La nova llei pretén combinar les perspectives de dèficit i les de cultura i que els nens més petits tinguin accés als objectius auxiliars i els més grans puguin assolir els objectius intrínsecs en hores extraescolars.

Educació secundària

En contraposició amb l'escola primària i de manera semblant a altres països europeus, els programes d'educació secundària solen incloure més d'una llengua d'aprenentatge. L'educació secundària a Holanda està organitzada segons els diferents nivells: VBO (formació tècnica professional); MAVO (educació general bàsica); HAVO (educació general superior) i VWO (ensenyament d'orientació universitària).

Les llengües minoritàries poden ser o bé assignatures opcionals o bé addicionals i poden ser subvencionades pel govern si hi ha, com a mínim, quatre alumnes durant almenys dues hores a la setmana. Les escoles poden col·laborar entre elles en aquest tipus d'educació formant grups compartits. Les llengües turc i àrab són les que s'escullen amb més freqüència i per aquest motiu el Ministeri d'Educació es va centrar en els darrers anys a desenvolupar més mitjans per l'aprenentatge d'aquestes llengües. Els més importants són:

- el 1984 es van crear programes de formació de professorat de turc i àrab a Rotterdam i Amsterdam respectivament;
- des de 1987 el turc i l'àrab s'ofereixen com assignatures opcionals o addicionals de l'educació secundària;
- des de 1991 i 1993 s'han actualitzat els requisits de domini de la llengua en els nivells VBO/MAVO i HAVO/VWO;
- el 1995 i el 1996 es van crear els primers certificats per a les llengües turca i àrab al nivell HAVO i el nivell VWO.

Aquests fets van anar acompanyats d'altres avenços en termes de plans d'estudis, material didàctic; diccionaris i test d'idiomes per turc i àrab a secundària. Però tot i que les assignatures d'àrab i turc són disponibles *de iure* per a tots els alumnes d'educació secundària, *de facto* aquestes assignatures són poc escollides pels alumnes que no tenen orígens turcs o àrabs. A més, tot i que el Ministeri d'Educació ha posat a disposició alguns mitjans per a la implantació del turc i l'àrab com a assignatures de secundària, no totes les escoles susceptibles a rebre aquestes ajudes estan disposades a incloure-les. Així doncs, el turc i l'àrab encara no han arribat a assolir un estatus equivalent al d'altres assignatures d'educació secundària.

Localització d'experiències. El cas de Rotterdam

Abans d'entrar en la política d'integració, farem un breu repàs al tipus d'immigració. Un dels grups d'immigrants són els estrangers que provenen de països europeus, els quals entren dins la política de lliure circulació i que, juntament amb els procedents d'altres països occidentals, no alteren el panorama sociològic holandès. La majoria hi arriba per voluntat pròpia i té estudis. L'altre gran grup són els immigrants de països no occidentals que, en aquest moment, representen el 9% de la població holandesa. Provenen principalment d'Afganistan, Iran, Iraq i les ex-repúbliques soviètiques –la majoria d'aquests són refugiats polítics i cauen dins del grup de “novinguts”– i de

Turquia i el Magrib. Pel que fa a aquests dos últims col·lectius, s'ha detectat un fenomen que Eugènia Codina anomena de "formació familiar" (Codina, 2002). És a dir, que els fills dels immigrants dels anys 70 procedents del Marroc i de Turquia es casen actualment amb gent jove d'aquests dos països i, a través de la llei de reunificació familiar, entren a Holanda per formar una família. Actualment aquest grup constitueix la meitat dels immigrants que arriben de Turquia i Marroc. La conseqüència d'aquest fenomen és que a les escoles de primària holandeses segueixen arribant alumnes fills d'immigrants que no parlen l'holandès i que, per tant, inicien la carrera escolar amb 1.500 paraules de retard en comparació amb els alumnes de 4 anys que tenen l'holandès com a llengua materna.

Quant al seu repartiment, la immigració a Holanda es concentra a les grans ciutats com Rotterdam, Amsterdam, Utrecht i la Haia. El casc antic d'aquestes ciutats són les zones on es concentra un major nombre de població immigrada. A Rotterdam, per exemple, en una quarta part de les escoles de primària del casc antic el 90% dels alumnes són d'origen estranger (en el total de la ciutat l'alumnat d'origen estranger correspon al 58%). De les 187 escoles de primària de la ciutat, 73 tenen més del 75% d'alumnes estrangers. Aquestes escoles reben un finançament extraordinari per compensar els desavantatges en l'aprenentatge, sobretot pel que fa al tema de la llengua. D'aquesta manera, les escoles amb un alt percentatge d'alumnes de "risc" té mitjans per fer front a la situació. En aquestes escoles és on es desenvolupen les actuacions educatives més innovadores. Un exemple és el de l'escola *De Sleutel*, de la qual parlarem amb detall més endavant.

L'ajuntament de Rotterdam va posar en funcionament un ambiciós programa de 10 anys de durada anomenat Deltaplus, que té com a objectiu millorar l'ensenyament compensatori. L'escola firma un contracte amb el CED (Centre de Serveis Educatius²¹) comproment-se a seguir exclusivament les innovacions didàctiques de Deltaplus. Aleshores, els assessors del CED fan un diagnòstic de la situació de l'escola i elaboren un pla indicant els objectius als quals hauria d'arribar l'escola. A partir d'aleshores reben el nou material, cursos de reciclatge per fer-lo servir i assessorament del CED. Els mètodes inclosos dins del programa Deltaplus són: aula Prisma, 010 i Trias.

²¹ Inicialment, el CED (Centrum Educatieve Dienstverlening) era un centre que depenia de l'Ajuntament de Rotterdam, però des de l'any 2002 forma part d'un conglomerat de serveis educatius del sud d'Holanda, tot i que l'Ajuntament de Rotterdam segueix essent el principal client.

Els programes estan adreçats als següents col·lectius: nouvinguts –majors de 16 anys i menors de 16 anys – i fills d'immigrants –a partir dels 0 anys. Ja veurem que el principal objectiu d'aquests programes és que els alumnes aprenguin l'holandès perquè puguin seguir les classes i desenvolupar la seva independència. Durant l'ensenyament infantil i pàrvuls la llengua materna s'utilitza a l'escola per fer de pont entre la llengua que es parla a casa i la llengua de l'aula. Després dels 4 anys la presència de la llengua materna disminueix i es desplaça a horaris extraescolars.

Nouvinguts

Majors de 16 anys

L'autoritat local ofereix un trajecte "d'orientació a la societat". Es tracta d'un programa de 600 hores fet a mida per a la persona en qüestió. Es donen classes de llengua i d'orientació professional i educativa. És gratuït i, en cas d'absentisme, l'ajuntament pot optar per algun tipus de multa.

Menors de 16 anys

L'escolarització és obligatòria i l'ajuntament aconsella als nouvinguts el tipus d'escola a qual haurien d'assistir. En cas que no hagin estat escolaritzats anteriorment, van un test d'intel·ligència no verbal i amb els resultats s'estima el nivell escolar al qual pot incorporar-se en menys d'un any.

Entre 12 i 16 anys

Van a la classe internacional durant un any aproximadament. Allà aprenen la llengua durant uns mesos i, segons els avenços fets, s'integren a la classe que els toca per edat. La majoria acaba en algun tipus de formació professional.

El CED ofereix a les escoles cursos de reciclatge de professors d'ensenyament de segones llengües a analfabets, ensenyament de la llengua a partir del contingut (s'aprèn l'assignatura i la llengua a la vegada) i elabora materials a la mesura de les escoles.

Entre 5 i 12 anys

Per als alumnes d'aquesta edat existeix el projecte **Prisma**, que ja fa 10 anys que s'implanta a diferents escoles de Rotterdam. És un programa que té una durada d'un any, durant el qual els alumnes segueixen el curs Prisma al matí i van a la classe que els hi toca per la seva edat a la tarda.

El programa Prisma té 3 components: materials per als alumnes, cursos de reciclatge per als professors i assessorament dels psicopedagogs del CED.

Una classe Prisma té un màxim de 12 alumnes. El material té diferents paquets: un mètode d'aprenentatge del llenguatge oral; un mètode per aprendre a llegir; un mètode de llenguatge escolar; un mètode d'estudi autònom i un mètode pels alumnes amb dificultat d'aprenentatge. També té un test en 25 llengües per saber si un alumne pot llegir en la seva llengua materna.

El programa Prisma té 4 cursos de 10 setmanes cada un i els cursos són temàtics – escola, oci i treball, habitatge, cos, natura–. El sistema és modular perquè l'alumne es pugui incorporar o sortir en qualsevol moment. El paper del CED en el programa és : oferir cursos de reciclatge, assessorar l'escola i desenvolupar el currículum.

A Rotterdam hi ha 5 escoles que tenen la seva pròpia classe Prisma i 17 Neón –on assisteixen els nouvinguts d'altres escoles– i el total d'escoles participants és de 125. La mitjana de nouvinguts a l'any és de 300.

Alumnes de 9 a 12 anys

A 5è és on el retard dels alumnes acabats d'arribar es comença a fer més patent, perquè han de començar a treballar assignatures de contingut com geografia, història o matemàtiques. Els programes per compensar aquest retard se centren en l'adquisició de vocabulari i en "aprendre a aprendre". Les estratègies d'aprenentatge consisteixen en adquirir tècniques de memorització, de fer resums, buscar paraules. Aquest projecte rep el nom de **010**.

Alumnes de 4 a 8 anys

Per als alumnes de primària (a partir dels 4 anys) hi ha dos enfocaments: el primer, aprenentatge d'holandès com a segona llengua utilitzant una metodologia especial, i el segon, fer ús de la llengua materna dels alumnes perquè tinguin el suport de la seva pròpia llengua en els primers quatre anys de bàsica. Per organitzar un ensenyament coordinat de llengua 1 i llengua 2 és necessari que hi hagi una concentració d'alumnes que parlin una mateixa llengua. En el cas de Rotterdam, el grup turc, magribí i antillà reben un hora i mitja de classe durant la setmana repartides en sessions de mitja hora. Les lliçons en L1 són temàticament iguals que les de L2 però fan servir una metodologia diferent. La metodologia per ensenyar L1 consisteix en què en lloc de

partir del fet que els alumnes tenen una carència de 1.500 paraules de vocabulari, parteixen de les 1.500 paraules que coneixen en la seva llengua materna. El temari en llengua materna és el mateix que el d'holandès: per exemple, si els alumnes reben primer una lliçó sobre els animals en turc, seguidament reben la mateixa lliçó en holandès. Aquest mètode s'anomena **Trias**.

Alumnes de 0 a 3 anys

A partir d'aquest curs ha començat a funcionar l'ensenyament pre-escolar des dels dos anys i mig. Els nens van tres cops per setmana a la guarderia instal·lada en una escola de primària.

L'escola *De Sleutel* (la clau), de Rotterdam²²

L'escola *De Sleutel*, de Rotterdam, és un centre molt actiu que forma part dels programes Deltaplus, tenen una aula Prisma, utilitzen el mètode Trias i 010 i aquest any estan començant en el nivell de pre-escolar. Com que els programes ja han estat explicats, farem un retrat de l'escola (professors i altre personal que hi treballa, origen de l'alumnat, etc.), exposarem els principals problemes a què ha de fer front el professorat i les estratègies per fer-ho.

A l'escola hi ha 45 persones treballant en 30 tipus de feines diferents. Algunes d'aquestes són: el director, responsable de l'organització, la qualitat i el desenvolupament dels plans; 15 professors, responsables de l'educació dels alumnes; 4 professionals especialitzats, 1 professor anomenat *sleutelgroup*, 1 professor *prismagroup*, 2 professors per assistència interna d'alumnes amb necessitats especials.

Pel que fa l'ensenyament de llengües, hi ha 4 professors a temps parcial que ensenyen el turc i 1 professor d'àrab. Hi ha també personal per a diferent tipus de suport: 1 per als infants; 1 per al treball amb grups petits; 4 per estimular la implicació dels pares amb l'escola; 1 treballador social (durant 10 hores). Finalment, hi ha 2 persones per a les tasques de porteria.

²² Experiència extreta de la presentació de Gerrit Barendtch, director de l'escola *De Sleutel*, en un Congrés sobre Educació Intercultural a Valladolid (2002)

Quant al nombre d'alumnes els pares dels quals han nascut fora d'Holanda, al proporció en els darrers anys ha estat la següent:

Data	Nombre total d'alumnes	Alumnes amb pares nascuts a fora	%
2000	281	274	97
1998	247	235	95
1996	274	256	93
1994	281	261	93
1992	233	219	94
1990	220	187	85
1988	216	170	79

La població de l'escola segons el país d'origen és la següent: 142 de Turquia, 56 del Marroc, 29 de Surinam, 10 de les Antilles Holandeses, 14 del Pakistan, 6 de Portugal, 3 de l'ex-Iugoslàvia, 2 de la República Dominicana, 2 de Bòsnia, 2 de l'Índia, 1 de la Unió Soviètica, 1 de l'Iran, 1 de l'Àfrica i 1 de Brasil. En percentatges, la relació és la següent: 51% de Turquia, 20% del Marroc, 14% de Surinam i les Antilles, 5% del Pakistan, 7% de la resta i 3% d'Holanda.

Els principals **problemes** als quals l'escola ha de fer front són:

- problemes relacionats amb la llengua, ja que tenen un vocabulari limitat en el llenguatge de casa i a vegades cap coneixement d'holandès quan arriben a l'escola;
- problemes emocionals;
- un *background* educatiu dels pares molt pobre;
- situacions d'atur;
- problemes de comunicació i de falta de concentració;
- diferències culturals entre casa i l'escola.

Les **estratègies** per afrontar aquests problemes són:

- millora de l'organització (donar suport als professors amb més personal assistent; gestió sobre el terreny; reunions regulars de l'equip parlant sobre tot tipus de matèries relacionades amb l'educació a les classes)
- Ús de mètodes i material apropiat i modern (algunes vegades s'utilitzen materials o llibres escrits especialment per als alumnes de l'escola que estan en situació privació)
- Cooperació de tot el personal, especialment els professors de turc, marroquí i holandès: parlar la llengua d'origen perquè els alumnes se sentin segurs; aprenen paraules i conceptes en les dues llengües.
- Anàlisis regulars dels resultats dels alumnes (disposen d'un sistema per avaluar en tots els anys el nivell de rendiment dels alumnes).
- Ajuda addicional individualitzada o en grups petits fora de les classes per part de professors qualificats.
- Estimular els pares a la participació (els assistents escolars conviden els pares a anar a l'escola per explicar-los què es fa a les classes i informar-los de tots els serveis i activitats que es fan, com per exemple l'ús de la biblioteca, etc.).

Prismagrup

Aquest programa, com ja hem explicat, està especialment pensat per alumnes que acaben d'arribar, entre els 7 i els 11 anys. A les classes es parla berber, turc, marroquí i urdú. Tenen un currículum especial, durant un any, que se centra en la lectura, la comprensió, l'escriptura i la parla de l'holandès.

Es basa en mòduls i en una estructura molt sòlida. Els alumnes assisteixen a aquesta classe durant cada matí els cinc dies de la setmana. Les altres hores assisteixen a les classes "normals" (educació física, música, dibuix, etc.). A l'escola *De Sleutel* assisteixen també alumnes d'altres escoles del barri. Aquestes escoles signen un contracte amb *De Sleutel* per un any.

B. Regne Unit

La informació acurada sobre la diversitat lingüística i ètnica és fonamental per a l'elaboració de polítiques educatives, socials o econòmiques. La recopilació de dades ha estat un aspecte problemàtic al Regne Unit, com en altres països, per les característiques de les preguntes del cens²³ i d'altres instruments d'obtenció de dades. Fins fa ben poc –gràcies a l'aplicació de noves tècniques de recopilació²⁴– no ha estat possible saber el nombre de llengües que es parlen al Regne Unit ni la grandària de les diferents comunitats lingüístiques.

En qualsevol cas, sembla que hi ha un acord entre els estudiosos que els immigrants procedents del subcontinent Indi –concretament els que parlen Panjabi, Urdu, Guajirati i Bengali– constitueix la minoria lingüística ètnica més important tant a Londres com a fora de la capital. Fora de Londres les àrees més importants són West Midlands i ciutats del nord com Leeds i Bradford. Els xinesos són un altre grup numèricament important al Regne Unit, tot i que els seus models d'assentament són molt diferents que els de les comunitats del sud d'Àsia i estan molt més dispersos. La majoria parla el cantonès, que serveix de *llengua franca* pels que parlen altres llengües (com el Hakka i el Hokkien).

Des de finals dels setanta que col·lectius religiosos i altres òrgans de la comunitat immigrada han organitzat cursos formals de llengües d'origen. Segons el *Directory of Mother Tongue Teaching* (LMP, 1985)²⁵, en només tres Local Education Authorities (LEAs) de nuclis urbans deprimits es feien classes de fins a 18 llengües diferents a uns 8500 alumnes. Aquestes classes continuen funcionant, en molts casos malgrat la situació d'escassetat crònica de finançament, material i professorat (Edwards, 2001). La manca de finançament ha estat una de les qüestions recurrents al llarg dels anys. De tota manera, les pressions per part de la UE així com la publicació de l'Informe Swann (1985) van fer que milloressin les ajudes que les LEAs donaven a

²³ Les deu categories del cens pel que fa a ètnia (*White, Black Caribbean, Black African, Black Other, Indian, Pakistani, Bangladeshi, Chinese, Other Asian, Other*) són un indicador dèbil de la diversitat de la població del Regne Unit i, donat que no s'inclou cap pregunta sobre la llengua (tret del gal·lès), no és possible extrapolar de les dades del cens el nombre o la grandària de les comunitats lingüístiques (Edwards, 2001).

²⁴ *The Languages of London Project* formava part d'un programa de recerca més ampli, *Logosphere*, per desenvolupar nous mètodes de conèixer l'ús de les llengües a través del *Geographical Information System* (GIS) (Edwards, 2001).

²⁵ *Linguistic Minorities Project* (1985) constitueix un dels estudis més importants en relació a l'ensenyament de la llengua materna i bilingüisme, fet a partir de dades obtingudes en tres principals centres, Bradford, Coventry i Londres.

organitzacions de persones immigrades per a la realització dels cursos, malgrat que aquestes sempre van ser molt minses..

Ensenyament de les llengües minoritàries a les escoles

Malgrat que la major part de les classes de llengües d'origen immigrant es donen a les comunitats d'immigrants, les escoles també s'hi han implicat a diferents nivells al llarg dels anys.

El 1976 l'esborrany de la Directiva comunitària sobre l'educació dels fills dels treballadors immigrants va ser rebut amb una gran resistència al Regne Unit. Per una banda, les organitzacions de mestres opinaven que era inacceptable afavorir l'expansió en aquest àmbit en un moment de retallada pressupostària, i per l'altra, el Govern va preveure problemes en relació als costos, a la dificultat de trobar professorat i la incapacitat del sistema educatiu descentralitzat per aplicar la directiva. La versió revisada de la Directiva, que va ser publicada el 1977, feia una crida als estats membres a promoure l'ensenyament de les llengües d'origen immigrant d'acord amb les seves circumstàncies nacionals i sistemes legals. Un informe de la Comissió de 1984 sobre la implementació de la directiva posava en evidència la falta d'interès per part del govern de portar a terme els objectius: només un 2% dels infants de minories lingüístiques al Regne Unit tenia accés a l'ensenyament de la llengua materna, mentre que a Holanda el 80% dels infants tenen accés a aquestes provisions de l'Estat (Edwards, 2001).

Tot i això, la publicació de la Directiva va servir per posar a l'agenda política l'ensenyament de les llengües minoritàries a les escoles. Les LEAs van començar a proporcionar recursos i material divers durant aquest període i l'ensenyament de les llengües minoritàries es va integrar en el currículum en algunes escoles. Però la publicació de l'informe Swann (1985) va suposar un revés considerable. S'afirmava que les llengües minoritàries eren, en darrer terme, responsabilitat de la comunitat immigrant i que les LEAs havien de limitar-se a proporcionar material didàctic, allotjament, beques per llibres i assessorament.

Dos esdeveniments van suposar un impacte important en l'ensenyament de les llengües minoritàries. En primer lloc, la implementació el 1988 de currículum nacional que, com ja hem explicat en l'apartat d'Educació Intercultural, va suposar deixar de banda els aspectes relatius a la diversitat cultural i lingüística. El segon aspecte va ser un canvi en les regulacions del finançament addicional per a les escoles amb un

nombre important d'alumnes originaris de la New Commonwealth. Amb el canvi de regulació, aquest finançament, que tradicionalment s'havia destinat a l'ensenyament de l'anglès com a segona llengua, l'educació antiracista i l'ensenyament de llengües minoritàries, s'havia de dedicar exclusivament a l'ensenyament de l'anglès. Això va suposar una erosió important de l'ensenyament de les llengües minoritàries a les escoles. A secundària les llengües minoritàries segueixen són com a assignatures. A nivell primari, molt poques LEAs promouen el bilingüisme.

Localització d'experiències: Programa «Language and Progress» (LAP), al districte de Greenwich, a Londres²⁶

El 25% dels alumnes de les escoles de Greenwich procedeixen de minories ètniques. Per fer front a aquesta situació, les autoritats locals del districte van adoptar una gestió pluridimensional, la idea principal de la qual era considerar la diversitat cultural i lingüística com un patrimoni. Van reconèixer de manera explícita que la discriminació i els prejudicis afecten les minories racials i es van comprometre a desenvolupar una política que assegurés a tots els seus residents el mateix accés als serveis.

Dins del servei d'ensenyament existeix un departament d'igualtat d'oportunitats que coordina i controla tots els plans d'acció establerts en aquesta matèria pels altres departaments. Treballa amb les escoles per millorar el concepte d'igualtat d'oportunitats i per afavorir les accions en aquest sentit, per exemple, per la contractació d'un nombre més elevat de professors pertanyents a una minoria ètnica o per l'ensenyament d'aspectes relacionats amb qüestions racials, proporcionant material, organitzant actes i formant a professors.

El **programa LAP** suposa una ajuda directa als nens de minories ètniques per facilitar-los l'accés al curs escolar nacional. L'any 1999 el programa finançava unes seixanta places de professors d'anglès auxiliars, repartits en diferents escoles en funció de la proporció d'alumnes que tenien l'anglès com a segona llengua i del seu nivell en aquesta matèria. El programa també compta amb un nombre similar d'assistents pedagògics de la mateixa comunitat lingüística que els alumnes de minories ètniques, que proporcionen una ajuda bilingüe a les escoles per a la comunicació amb els alumnes nouvinguts no anglòfons i els seus pares, i acompanyen els alumnes en el seu aprenentatge en les classes. Un equip d'unessis persones fan de pont entre la

²⁶ Estudi de cas extret de *Comité des Regions*, 1999

família i l'escola, contribuint a establir relacions positives entre l'escola i la comunitat. Tant els professors auxiliars com els assistents bilingües treballen en col·laboració amb els professors titulars en la planificació i formació del programa.

C. França

Com en els cas del Regne Unit, a França tampoc existeixen dades oficials en relació a la llengua, ja que no hi ha un cens sobre llengües maternes. Les dades aproximades apunten que el 1994 hi havia a França un total de 1.393.165 habitants d'origen magrebí: 572.652 marroquins, 614.207 algerians, 206.336 de Tunis. A aquests, cal afegir les persones que tenen nacionalitat francesa. De tota manera, amb aquestes dades és impossible saber si parlen àrab o bereber. A més, no es pot parlar de la llengua àrab sense especificar si es tracta d'àrab clàssic, àrab estàndard, àrab col·loquial, àrab del Marroc, etc. En aquest sentit, Dominique Caubet (2001) examina la noció d'àrab magribí i analitza la seva situació en relació a l'àrab estàndard modern a les escoles i universitats franceses.

L'ensenyament de l'àrab a les escoles a França

França té una llarga tradició en ensenyar àrab clàssic i col·loquial –ens hem de remuntar al segle XVI en el *Collège des Lecteurs Royaux*. A l'educació secundària, l'àrab es va introduir el 1700, quan va començar a ser ensenyat pels jesuïtes en el que havia de ser el prestigiós *Lycée Louis le Grand*. Pel que fa a l'àrab del nord d'Àfrica, es va introduir durant el període de la colonització d'Algèria.

Educació primària

A les escoles d'educació s'ha ensenyat àrab en dos contextos diferents: en primer lloc, l'ELCO (*éducation de langue et culture d'origine*) i, en segon lloc, de manera més limitada, com a assignatura de llengua estrangera. L'ELCO es va introduir als anys setanta en base a acords bilaterals amb els països d'origen (Tunísia 1974, Marroc 1975 i Algèria 1981). Els professors eren reclutats i pagats pels països d'origen. Inicialment aquests programes estaven vinculats a la idea del retorn dels immigrants als seus països. Però quan es va començar a veure que no hi hauria retorn, o que aquest era mínim, va sorgir el debat sobre si no s'hauria d'ensenyar la llengua materna en lloc de l'àrab estàndard modern. Les autoritats dels països d'origen van mostrar la seva oposició.

El 1985 es va produir un canvi a través d'un informe al Ministeri d'Educació, Informe Berque, on es recomanava introduir *langue et cultura d'apport* en lloc d'*origin*. El canvi important és que aquest ensenyament havia d'anar dirigit a tots els alumnes de l'escola i no només als alumnes originaris de països del nord d'Àfrica. Aquesta idea va ser tan revolucionària que en aquell moment no es va prendre en consideració. Va ser uns anys més tard que es va tornar a parlar del tema, argumentant «la igualtat de tots els ciutadans francesos, sigui quin sigui el seu origen», i «que tots els alumnes haurien de rebre el mateix tractament a l'escola i tenir les mateixes assignatures» (Caubet, 2001).

El 1995 es van portar a terme algunes experiències a escoles primàries amb la introducció de les llengües estrangeres. La majoria d'escoles van escollir l'anglès, però la llista oficial incloïa sis llengües: anglès, alemany, espanyol, italià, portuguès i àrab. *L'inspection d'arabe* va escollir l'àrab col·loquial per aquest programa, tot i que en dues ciutats –Montpellier i Mantes-la-Jolie– van escollir l'àrab marroquí. En tots dos casos els professors de secundària van col·laborar en el projecte, fent una tasca important de convèncer els pares. L'experiència va ser valorada molt positivament, ja que els alumnes d'origen nord-africà es van sentir orgullosos que la seva cultura tingués un lloc a l'escola.

El debat entorn de l'ELCO, actualment, és si hauria de mantenir-se o no. Sembla clar que la majoria de magrebins es quedaran a França i, per tant, l'ELCO ja no els serveix. Segons Caubet (2001), l'experiència de Montpellier i Mantes s'hauria d'estendre a tot el país.

Educació secundària

Des de 1962 fins fa ben poc l'únic àrab que s'ensenyava a secundària a França és *l'Arabe littéral* (estàndard). S'ensenyava només als millors *lycées* de París o a les capitals de província del sud de França. L'arribada de la població immigrant va canviar completament aquesta situació en dos sentits: primer, per un augment significatiu del nombre d'alumnes i, en segon lloc, perquè va suposar el desplaçament de l'ensenyament d'àrab als suburbis. A més, l'anglès va començar a aparèixer com la llengua de promoció social i els pares feien pressió perquè els fills escollissin l'anglès en lloc de l'àrab. D'aquesta manera, es comença a donar una situació en què només els alumnes d'origen nord-africà escullen l'àrab com a llengua estrangera i, per tant, es

comença a qüestionar la seva rendibilitat. Entre 1990 i 1994 el nombre d'alumnes d'àrab va disminuir un 50%.

L'Inspection d'arabe, responsable de l'educació secundària, tendeix a defensar que l'àrab s'hauria d'ensenyar a l'educació secundària en la seva totalitat, és a dir, que també l'hauria d'ensenyar l'àrab col·loquial. Tot i aquestes declaracions, de moment no s'han fet esforços en aquest sentit.

A manera de resum, si consultem la web del Ministeri d'Educació Francès, veurem totes les possibilitats que ofereix l'ensenyament nacional en relació a l'escolarització dels infants estrangers o d'origen immigrant en cada un dels diferents nivells. A l'escola elemental, segons el nivell de francès, l'alumne accedirà o bé en una classe ordinària realitzant, eventualment, classes de repàs, o bé en una classe d'iniciació al francès (CLIN) a temps complet durant tres, sis o nou mesos, o a temps parcial.

De vuit a dotze anys, si l'alumne està en una classe CE2, CM1, CM2 i té dificultats escolars, pot seguir un cicle d'animació educativa preescolar. Els cicles s'organitzen en moltes localitats per part d'associacions amb la col·laboració dels professors.

L'estudi de la llengua d'origen a l'escola elemental és possible en determinades escoles i, com ja hem explicat, els professors són reclutats a través d'acords de cooperació bilateral amb els països d'origen. Sinó, l'ensenyament s'ofereix fora de l'horari escolar a través d'un conveni amb els consuls.

A nivell d'educació secundària, l'alumne pot accedir en una classe ordinària amb la possibilitat d'un suport en llengua francesa o bé en una classe d'acollida per a no francòfons. Pel que fa a la llengua d'origen, es pot fer de la manera següent: com a primera llengua a 6è, com una segona llengua a 5è o com a tercera llengua a 2on. Quan això no és possible, el Ministeri d'Educació considera la possibilitat d'establir, fora de l'horari escolar, cursos de llengua i cultura d'origen. Això és possible gràcies a que els països interessats, a través d'acords bilaterals, proporcionen el professorat.

L'experiència que exposarem s'inscriu dins d'aquest darrer apartat.

Localització d'experiències: Projecte de constitució d'un pol d'excel·lència a partir de la llengua i la cultura àrabs en una escola de Nîmes

Aquesta experiència, a diferència de les dues anteriors, es basa en un projecte d'ensenyament de la llengua i la cultura d'origen, en aquest cas l'àrab, destinat a alumnes d'educació secundària. L'experiència ha estat extreta de l'apartat de de Llengua Àrab de la web l'Academie de Montpellier,

Objectius:

1. Desenvolupar a casa les famílies dels alumnes del barri Valdegour el coneixement de la llengua i la cultura àrabs
2. Facilitar la relació amb els altres joves de països de llengua àrab (amb una escola de Meknes, al Marroc, anomenada Moulay H'fid)
3. Sensibilitzar i fomentar els intercanvis culturals i econòmics entre un país àrab i França, en vista permetre una eventual orientació cap a les activitats comercials (perspectives d'estudis cap a un BTS o un batxiller professional)
4. Desenvolupar la seva capacitat a ser autònoms i responsables

Mitjans de desenvolupament

Obrir un trajecte diversificat a 5è sobre «Llengua i cultura àrab».

Establir un agermanament amb una escola del Marroc per fer intercanvis escolars amb alumnes del trajecte diversificat i els alumnes de 4art que escullen l'àrab com a llengua 2.

Realització d'un viatge a Meknes (octubre de 2001), fent estada a casa d'un família, i portant a terme l'estada a Nîmes l'any següent (aproximació cultural i econòmica).

Portar a terme una exposició sobre els autors de llengua àrab traduïts al francès, amb la participació d'escriptors, traductors, editors i personalitats.

Mecanismes d'avaluació

Es fa una avaluació trimestral dels coneixements adquirits en l'àmbit de la cultura i la llengua àrabs.

Es realitza una exposició o una pel·lícula després del viatge a Meknès i un jurat format per professors de diferents disciplines (àrab, francès, història, geografia, arts plàstiques, etc.) en fan una valoració.

Avaluació dels alumnes que han escollit l'àrab com a LV2.

Idees finals

Comparant l'estatus de les llengües minoritàries dins dels sistemes escolars d'aquests tres països de la UE, així com les pràctiques existents tant a l'educació primària com la secundària, podem apuntar alguns trets comuns (Extra, 2001).

En primer lloc, en tots els països s'ha detectat un increment important del nombre d'alumnes de minories immigrants que parlen a casa una llengua diferent a la llengua dominant parlada a l'escola. Davant d'aquest conflicte entre les dues llengües les escoles han reaccionat posant més l'accent en l'aprenentatge de la llengua estàndard nacional com a segona llengua. En aquest sentit, s'han invertit molts recursos de tot tipus en el desenvolupament de plans d'estudi i material didàctic per l'ensenyament d'una segona llengua, mentre que l'ensenyament de les llengües minoritàries ha rebut un escàs suport. A més, les llengües de les minories d'immigrants han estat vistes, en general, com a font de problemes i deficiències i no com a un enriquiment. Per contraposició, hi ha hagut un esforç del pares, professors i organitzacions de minories d'immigrants perquè s'inclougui l'ensenyament d'aquestes llengües minoritàries en els plans d'estudi.

L'evolució històrica també ha estat similar en tots els països estudiats: es comença a aplicar l'ensenyament d'idiomes de minories immigrants a primària, pensant en un retorn al país d'origen, i poc a poc es deixa de banda aquesta idea en comprovar que les famílies no tenen cap intenció de tornar als països d'origen. D'aquesta manera l'ensenyament de llengües minoritàries es va convertint en un "instrument per combatre els desavantatges", i per fer de pont entre la família i l'escola. Es va començar a posar èmfasi en l'ensenyament de les llengües dels immigrants des de tres perspectives: *cultural*, per la seva contribució al manteniment d'una societat plural; *jurídica*, ofereix la possibilitat d'exercir el dret de desenvolupar i mantenir la llengua materna; *econòmic*, les llengües i les cultures de les minories poden ser un conjunt important de coneixements en una societat cada cop més global.

Els grups als quals va destinat l'ensenyament d'idiomes de minories immigrades estan considerats en tots els països com a grups amb desavantatges.

Existeixen marcades diferències d'estatus entre l'ensenyament de llengües minoritàries a primària i secundària. Una comparació entre els grups de destí,

arguments, objectius, avaluació, requisits d'admissió, estatus dins el pla d'estudi, subveccions i material didàctic entre els dos nivells educatius posa de manifest que ha adquirit un estatus més alt a secundària que a primària. A aquesta darrera l'ensenyament de llengües de minories immigrades generalment no forma part del pla d'estudis "normal" o "nacional" i tendeix a convertir-se en quelcom negociable. Pel que fa a la secundària, l'ensenyament d'un o més idiomes diferents de l'idioma estàndard del país és un component habitual del pla d'estudis, tot i que és opcional. Dins del pla d'estudis, però, ha de competir amb idiomes que tenen un estatus més alt o una tradició més llarga (com l'anglès, francès o alemany).

Alguns països ofereixen la possibilitat de rebre l'ensenyament o realitzar els exàmens en varietats lingüístiques no estàndards. A França, per exemple, els alumnes poden fer l'examen en diferents varietats d'àrab o berber, l'educació primària holandesa ofereix un ensenyament en llengua malaia o moluquesa com alternativa a l'indonesi.

Un altre fet destacat en alguns països, especialment França, és que l'ensenyament de llengües de minories immigrades està finançada pels consolats o ambaixades dels països d'origen.

7. Respostes a la Diversitat Cultural

Consideracions prèvies i elements d'interpretació

Tot i que aquest capítol porta per títol la diversitat cultural, la majoria del bloc fa referència a les diferències entre les religions i els costums que es deriven d'elles. Tractarem com aquesta diversitat incideix en la societat i sobre quines respostes polítiques es donen des de les institucions. Per què on realment han hagut punts de fricció entre les comunitats i els poder públics ha estat en el tema religiós. I més concretament amb la religió islàmica tot i que no de manera exclusiva. Existeixen diferències que són evidents i a més, el gran nombre d'immigrants i ciutadans musulmans fa que aquesta religió sigui la que més sobresurti d'entre les minoritàries. Tot i que també sorgit alguns problemes amb la comunitat jueva no es pot comparar amb els "punts calents" que ha suscitat la religió musulmana. Cal matisar que no estem dient que la religió musulmana sigui la causa del problema.

Europa en general té arrels cristianes i tot i que no vol dir que la majoria de gent sigui religiosa i confessi aquesta religió, és cert que alguns costums i valors estan incardinats a la societat europea com ara les festes religioses. Els valors que aporta la religió musulmana a vegades és vist, per alguns, com un obstacle per la integració dels nous vinguts. Lògicament els musulmans demanen respecte i llibertat per poder practicar els seus valors i creences i el conflicte es pot donar quan veuen les seves legítimes aspiracions frustrades o no aconseguint en els termes que ells desitgen.

El cas és que l'Islam ha esdevingut ràpidament la religió minoritària més estesa d'Europa i en conseqüència la segona religió d'Europa. Això comporta una altra manera de concebre l'espai estat-religió, l'espai públic i també privat, amb els seus signes i símbols per part d'unes persones que ja no es poden denominar immigrants ja que han nascut, en la seva majoria i s'han sociabilitat a Europa. De fet hi ha alguns autors com Allievi que parlen d'un canvi del Islam en Europa a l'Islam d'Europa. I aquests canvis, com fan la majoria de canvis, han provocat conflictes.

En referència a això alguns autors parlen de que la integració dels musulmans passa per una reforma dels privilegis de les religions tradicionals i autòctones o una obertura,

o extensió, cap a les noves religions. En tot cas la majoria està d'acord en que la política d'integració no passa per decrets i si que en canvi necessita molt de diàleg amb els líders musulmans i la comunitat.

Sembla ser que en general s'accepta un cert discurs sobre la diversitat i la interculturalitat però sempre que aquesta no suposi un atac frontal al edifici estatal-nacional i és en aquest sentit, que l'element religiós que aportat l'Islam, ha posat en alerta als Estats i també a la societat.

En aquest apartat pràcticament no estudiarem l'àmbit de la UE ja que és un tema que es resol a nivell de països i moltes vegades a nivell local.

Existeixen normes i declaracions sorgides de les institucions de la UE que prohibeixen les discriminacions per raons de sexe, lloc de naixement, creences, ètnia,... i tot els països, de manera més o menys intensa, ho recullen en les seves normatives. També existeixen moltes recomanacions que inciten als Estats membres a tenir en compte la diversitat cultural i prendre determinades mesures per facilitar la integració. És el cas la directiva que abans hem vist sobre el tema de la llengua materna dels immigrants

En tot cas, i entrant en el factor religiós, el Consell d'Europa, a l'any 1991 reconeixia que determinats problemes en l'àmbit de les relacions interculturals podrien entendre's millor si es tingués en compte la dimensió religiosa.

Entrem ara sí en el contingut del present capítol. Tractarem solucions concretes que han donat les diferents administracions davant aquesta diversitat cultural. Avancem ara, que la majoria d'aquestes actuacions responen a polítiques reactives com el cas de l'afer del vel a França provocades per un conflicte previ.

Per poder emmarcar aquestes polítiques en un context més general donarem alguns apunts objectius que són molt importants de cara a situar les situacions concretes i que ens ajudaran a entendre certes situacions. Considerem que sense tenir-les en compte es perd molt camp de visió. També apuntarem certs elements més subjectius d'interpretació que han donat els estudiosos i experts del tema. Finalment entrarem en els temes concrets on es dóna la demanda d'intervencions per part de les comunitats musulmanes i les respostes per part de les institucions públiques.

Els tres elements objectius que formen aquest context general són el model de relació entre l'Estat i les confessions religioses, els països de procedència dels immigrants i les conseqüències que tenen afers de caràcter internacionals en les comunitats locals.

Començarem però amb alguns aspectes previs i també altres elements de valoració apuntats pels experts.

És molt difícil establir la xifra de musulmans a Europa donat que no existeixen censos en matèria religiosa (llevat d'algunes excepcions) i s'ha de calcular segons els països d'origen dels immigrants. Tot i així les xifres són més que esbiaixades. D'altra banda es té la sensació de que la presència de musulmans és molt nova.

Segons dades oficials de principis i mitjans de la dècada del 90 a França havia uns 2.600.000 musulmans, al Regne Unit una mica menys de 1.100.000, a Holanda no arribava al mig milió i a Itàlia passava una mica dels 200.000.

Per donar respostes polítiques al fenomen que suposa el món musulmà cada país ha de partir de la seva pròpia tradició i de com s'ha relacionant amb les institucions religioses i evidentment, tenint en compte el model estat-església que després tractarem.

Resulta clar que cada país ha adoptat formules diferents. Tot i així, cauríem en un error si ens penséssim que aquesta tradició i background es dona uniformement dins de cada país ja que a nivell local, en funció de la realitat més propera, les necessitats i respostes poden canviar i no tenen per què respondre necessàriament a la normativa o la tradició nacional. En aquest sentit serà important veure quin grau de descentralització administrativa existeix i quina administració té segons quines competències.

Altres elements a tenir en compte en la societat d'acollida seran els valors col·lectius; fins quin grau tenen els estrangers reconeguts els seus drets, és a dir, l'estatut legal de l'immigrant i quina és la concepció i organització de l'estat al marge dels equilibris polítics del moment. Tot això farà que les modalitats d'integració siguin unes o d'altres. D'altra banda cal tenir en compte les vies per assolir la nacionalitat i constatem ara que les concepcions fortes nacionals s'acostumen a acompanyar de mesures restrictives per assolir la nacionalitat.

Amb tot aquest rerafons es donen les respostes concretes que la comunitat musulmana planteja per resoldre els conflictes que puguin sorgir.

També caldrà tenir en compte la complexitat de la immigració que ve. En aquest sentit Rex, tot comentant la diversitat de l'Islam i la seva heterogeneïtat ens recorda que precisament gràcies a aquesta diversitat interna, l'Islam i les comunitats musulmanes poden fer front als condicionants europeus que la situen en minoria. I no només es pot parlar de complexitat i heterogeneïtat sinó també d'evolució, com demostren diversos estudis que relaten com les comunitats musulmanes canvien de pràctiques religioses. I els musulmans, les comunitats, conscients d'això, estudien i debaten sobre el que significa ésser musulmà a Europa i quins són els nous reptes quan els europeus continuant pensant en com integrar als musulmans. Sovint aquests debats queden tallats per les lluites fraticides que es donen a vegades en la comunitat musulmana.

Per la seva part molts musulmans creuen que hi ha molts prejudicis i que els europeus no coneixen bé la religió i declaren que la cultura musulmà que no és tan fonamentalista ni tant agressiva del que es creu.

Aquesta mena de reislamització o la seva evolució de la que ara parlàvem es pot donar bé des de dalt, a través de les institucions dels països d'origen dels immigrants, i en aquest cas no tindrà gaire efecte i pel contrari es pot impulsar des de la mateixa comunitat, a través del dia a dia, en l'àmbit quotidià i comunitari.

Així per exemple veiem que la pràctica religiosa de l'Islam en les comunitats musulmanes d'Europa es situa en taxes relativament baixes. Una enquesta de 1994 publicada per Le Monde explicava com el 27% dels entrevistats es declarava practicant quan en l'any 1989 aquells resultats parlaven del 37%. Tot i així continuen declarant-se com a musulmans. Alguns autors no veuen en això la pèrdua de la religió ni de la identitat personal sinó un procés de secularització i reinterpretació de la religió i la tradició. Cada vegada més es tracta d'una opció personal i no tant d'un dogma i això és més fort en les generacions joves.

Hi ha molts musulmans, sobretot de segona generació, que no consideren la seva identitat plenament musulmana sinó més aviat pluriètnica. De la mateixa manera hi ha molts immigrants que sense deixar de ser musulmans han optat per portar una vida

laica per facilitar la seva integració. Alguns autors consideren que molts fills d'immigrants es troben amb conflicte si la tradició cultural a casa seva o la comunitat és molt forta i a vegades poden defugir a grups d'amics i en el pitjor dels casos a bandes juvenils.

D'altra banda hi ha estudis que demostren que a major participació dels immigrants en la vida secular cultural, les pràctiques religioses, i fins i tot les creences, baixen.

Relacionat amb això hi ha informes que recomanen que es promogui encara més la participació de la comunitat musulmana alhora de tirar endavant les polítiques d'integració i que es fomenti l'ajuda per crear les organitzacions i associacions musulmanes. A més es remarca que la religió és un mitjà per assolir el desenvolupament i autonomia de les persones i les comunitats. Paral·lelament caldria crear tot una sèrie d'indicadors per veure si s'acompleixen o no les polítiques i això ajudaria a donar la sensació a la comunitat de que efectivament s'està treballant en aquest tema.

Cal constatar el canvi de perfil dels nous líders musulmans que cada vegada tenen menys vincle orgànic amb l'estranger i que tampoc tenen intenció de mediar entre les comunitats i els poders públics sinó que es caracteritzen per conèixer bé els problemes de la seva comunitat. El seu discurs es basa en fer veure la seva comunitat i en especial els joves quins són els seus drets i els seus deures i fer-los entendre que formen part de la comunitat on resideixen. Incita el seu discurs al compromís ciutadà però sense deixar de reclamar els drets i per tant té un efecte desacomplexador de la comunitat. En aquest sentit és important veure que el joves musulmans estan desenvolupant noves formes religioses i identitàries per crear un marc de pressió política i opinió pública.

Paral·lelament es pot veure com hi ha reaccions públiques contra els musulmans, cosa que no passava tant en les dècades dels 60 i 70 perquè es comportaven de manera més silenciosa. Però són moltes més les causes que expliquen aquesta reacció en contra (les conseqüències del 11 S, la societat canviant on els valors han estat els primers en canviar, la fallida de l'estat del benestar, més arribada d'immigrants, ...)

Tot això ha fet que des de fa anys, en alguns països, s'hagi deixat de fer polítiques de minories nacionals i ara es tendeixi més a les polítiques d'integració individualitzades.

Per últim i relacionat amb aquests aparent rebuig amb el món musulmà no cal oblidar que una part important dels joves, fills d'immigrants que pel fet de no haver entrat en el mercat laboral i viure al costat de la marginació moltes vegades han fugit cap a una radicalització de l'Islam i a vegades inclús s'han format bandes juvenils com és el cas dels bàndols asiàtiques a Bradford. Darrera de les baralles de l'estiu de l'any 2001 entre "immigrants i autòctons" s'amagava molta tensió degut a la pobresa, l'exclusió social i el delictes. S'ha d'anar amb compte alhora de catalogar amb aquests fets perquè no constitueixen la normalitat de les comunitats, ni de les musulmanes ni les dels autòctons.

Abans d'entrar en el bloc de les experiències concretes (ensenyament, mesquites, representativitat i altres aspectes sectorials relacionats amb la diversitat cultural) veurem tres paràmetres que hem subdividit en dos apartats, que ens ajudaren a situar-nos en un context més fidel a la realitat.

A. Model estat església

És molt important estudiar quin és el model que estableix l'Estat, normalment a través de la seva Constitució però també amb altres normatives o declaracions importants, amb les confessions, ja que marcaran molt la vida de les comunitats religioses. Aquest model situa o més aviat configura un espai on les confessions religioses sabran que poden o no poden fer, quines són les regles des de les quals es parteix.

Al **Regne Unit** el reconeixement oficial religiós es dona a l'església anglicana a Anglaterra i Gales i l'església presbiteriana a Escòcia.

El reconeixement per les altres comunitat ve donat a nivell municipal. Deguda a la manca de reconeixement, les comunitats musulmanes per obtenir ajudes i recolzament per part dels poders públics es configuren com a associacions de caire assistència i/o caritatives. De fet, la majoria de mesquites estan registrades com a organitzacions caritatives ja que per aquest tipus d'entitat no hi ha requisits legals per registrar-se. A més, això dona avantatges, sobre tot de exempcions fiscals i altres facilitats

Gràcies a la forta descentralització de l'Estat, els municipis tenen molta autonomia i això ha ajudat al desenvolupament de les minories ètniques i religioses i ha contribuït a conformar l'actual model de multiculturalitat que a vegades ha caigut en el risc de la guetització.

D'altra banda és important la Llei de Relacions Racionals de l'any 2000, que modifica la del 76 i que estableix la prohibició de qualsevol discriminació ètnica, racials,... Està marcada pel pragmatisme i així per exemple els Sikhs, com a comunitat reconeguda sota la llei poden utilitzar el seu turbant en comptes del casc a les obres, i la comunitat jueva té prerrogatives per obrir a determinades hores les seves botigues i els musulmans poden matar carn i vendre-la com a carn sacrificada, ...

El model francès és molt radical i **França** es defineix com a país totalment laic. Això sobre el paper significa la no intervenció en temes religiosos però tot i així l'Estat en moltes ocasions, com més endavant veurem, ha hagut d'entrar i intervenir en temes religiosos que han ocupat l'agenda pública.

El model **holandès**, que parteix de la llibertat religiosa i la seva igualtat és més complicat. Parteix de la intervenció estatal en matèria religiosa des d'un punt de vista de tractament igualitari tot i la separació d'església i Estat. Això es fa sota el principi d'interès públic o general que fa que l'Estat intervingui i col·labori amb els grups religiosos. D'aquesta manera es garanteix la llibertat religiosa. L'únic límit a la llibertat religiosa seran les lleis que amb el fi de protegir la salut i l'ordre públic podrà fixar els límits que regulin l'exercici dels drets en els espais públics.

L'Estat ajuda a que existeixin les mínimes condicions per que cada confessió pugui exercir les seves pràctiques i així per exemple atorga el permís de residència a l'Imam estranger que treballi en mesquites holandeses. De fet mitjançant una sentència del Tribunal Suprem de 1986 els imams estan reconeguts amb la mateixa posició legal que els ministres, pastors o rabins.

Però no cal oblidar el model de societat basat en la divisió per pilars, on les persones s'articulen en base a uns valors comuns (cristians, calvinistes,... i ara musulmans) i on l'Estat, gràcies al seu finançament fomenta aquesta autonomia i independència de cada comunitat ètnica. D'aquesta manera totes les parts de la societat, en principi per

igual, s'apropen a l'espai públic. És l'exemple de la comunitat musulmana, que al igual que les altres tenen un canal de televisió propi amb finançament públic.

D'altra banda és important destacar l'Informe de les Minories de 1983 que el govern holandès va publicar on es constata la diversitat ètnica i religiosa d'Holanda i la necessitat d'activar polítiques públiques per assegurar la igualtat d'oportunitats sota els principis de participació i autonomia.

Tot i que la postura oficial del govern en els darrers anys ha estat la desmantellament dels pilars hi ha diversos autors que creuen que això encara no s'ha donat.

A **Itàlia** els acords amb les confessions no catòliques (amb la catòlica existeix el Concordat entre l'Estat i el Vaticà) es fa amb el reconeixement previ que es té des de l'any 84 i a través de l'Intesa

A **Bèlgica** la relació Estat – Església és molt semblant al model holandès.

B. Els conflictes internacionals i les conseqüències en els països d'acollida segons el lloc de procedència.

Sota aquest apartat volem recollir la importància i l'impacte que han tingut els conflictes internacionals relacionats amb el món islàmic en general en els països d'acollida i a nivells bàsics locals i de convivència sobre la comunitat musulmana. A més, això s'accentua depenent del lloc de procedència majoritari dels immigrants.

Tots els autors coincideixen en afirmar que l'esdevenir de l'islam mundial marca l'esdevenir local i alguns autors van més enllà quan afirmen que un indicador vàlid per veure el grau d'assoliment d'integració és la reacció del les comunitats musulmanes davant determinats afers internacionals (Palestina, Iraq, Bòsnia,...).

No entrarem a fons amb aquest impacte però si descriurem alguns d'aquests grans conflictes i apuntarem de manera molt superficial fins quin punt han tingut incidència.

Ahora també mirarem breument quins són els països majoritaris de procedència dels immigrants ja que són molts els autors que defensen que els països de procedència

dels immigrants, és una variable important a l'hora d'estudiar els processos d'integració.

Això és el que explica Kepel en el seu llibre "Al Oeste de Alá", al parlar del multiculturalisme **britànic** que troba una de les explicacions del model a l'època en que l'Imperi Britànic dominava la Índia. La comunitat musulmana, per contraposar-se a la hindú i així poder regular-se pels seus costums va provocar dues societats separades. L'arribada dels musulmans al Regne Unit va fer que en part es reproduís el model de la Índia una vegada aquests immigrants tenien la ciutadania concedida. D'aquesta manera els immigrants, per extensió d'aquest model, eren distribuïts per comunitats amb la igualtat de drets que donava la ciutadania però les comunitats estaven separades entre elles tot i les necessàries relacions i inevitables per garantir la convivència i per interactuar amb els poders públics. Actualment es calcula que hi més d'un milió de musulmans, procedents de Pakistan, Bangladesh i l'Índia.

Passem ara a estudiar amb una mica de deteniment l'afer Rushdie. Quan va sortir publicada la polèmica novel·la "Los versículos satánicos" la major part comunitat es va aixecar en peu de guerra convocant manifestacions en protesta pel contingut. En un primer moment les comunitats musulmanes es van cohesionar encara més i els joves musulmans es van mobilitzar per defensar el que consideraven un atac a la seva identitat. Va ser el Consell de les Mesquites de Bradford qui va capitalitzar tots els rendiments gràcies a la seva forta capacitat de mobilització. Però quan es van mostrar les imatges dels manifestant cremant exemplars del llibre, que evocaven les cremes nazis de llibres, les reaccions arreu del món foren d'agressivitat i poc comprensió amb les iniciatives d'aquestes comunitats musulmanes.

Però tot l'afer va canviar amb la fatwa llençada per Jomeini que va situar el conflicte en un plànol internacional i va deixar sense protagonisme les comunitats musulmanes del Regne Unit que tot i que en un primer moment es van sumar a la iniciativa de Jomeini de seguida van rectificar; tot i que continuaven la seva campanya en contra del llibre no recolzaven la sentència de mort.

Tot aquest assumpte va provocar que la forta dinàmica de comunitarització que era un element de pau social a Regne Unit, es veiés trencada i es va posar en dubte l'aposta de l'Estat britànic per una societat articulada en torn a les comunitats tancades.

A d'altres països com **Holanda** o **Alemanya**, el fet de que molts dels residents estrangers i immigrants siguin d'uns països concrets (com Marroc i Turquia en el cas d'Holanda i Turquia en el cas alemany) ha provocat que els Estats d'acollida hagin signat acords de cooperació i de reconeixement de drets pels nacionals d'aquells països. La influència d'aquests països, i en particular Marroc i Turquia a través de la Presidència Turca d'Afers religiosos i la Missió Cultural de la Ambaixada marroquí respectivament, sobre els seus súbdits és més gran de la que els governs occidentals voldrien.

La majoria dels musulmans que viuen a **França** provenen del Magrib, majoritàriament Algèria. La meitat d'ells tenen nacionalitat francesa. La influència d'Algèria i els diferents processos legislatius que van situar al FIS al govern algerià s'ha fet sentir moltes vegades a França. De fet a l'any 1990 es creava el Consell de Reflexió sobre l'Islam a França (CORIF), creat pel govern com un òrgan que opinés sobre els assumptes importants de l'Islam i alhora preveïes les situacions de conflicte per què no es donessin més com va passar amb l'assumpte del vel. Estava compostat per membres de les associacions musulmanes més importants i per experts. Tot i que estava molt ben vist per les associacions el fet és que la majoria dels musulmans ni tant sols el coneixien.

Una gran raó que justifica la seva creació va ser el trobar un interlocutor vàlid de la comunitat musulmana pel govern, objectiu que no va aconseguir.

Però hi havia un altre motiu important pel qual es va crear. L'Estat havia creat el CORIF principalment per tallar els vincles entre Algèria i la Mesquita de Paris, que des de sempre havia volgut representar als musulmans de França i també perquè Algèria no tingués influència sobre la comunitat musulmana a França. Però l'assumpte es va enredar molt quan Tedjini Haddam, membre del CORIF i director de la Mesquita de Paris va ser anomenat un de les cinc persones per formar l'Alt Comitè d'Estat que va governar transitòriament a Algèria al 1992, tot esperant que fos el FIS qui assumís el poder. Alhora no cal oblidar l'esclat de la Guerra del Golf que també va dividir als membres en funció de les més o menys simpaties cap al regim de Saddam Hussein.

Això va provocar divisions internes i finalment el 1993 amb l'entrada al poder de la dreta, el ministre Pasqua va liquidar el CORIF. L'òrgan que havia nascut amb la intenció de rebaixar les tensions que moltes vegades naixien d'incomprensions, en

paraules dels responsables de la creació del CORIF, va desaparèixer fruit de la poca legitimitat que tenia entre la comunitat de base però també degut a la gran influència que els fets que passaven a Algèria tenien sobre França.

Passem a veure ara amb major deteniment temes sectorials tot començant per la diversitat cultural i religiosa i el seu tractament dins l'ensenyament

1. Ensenyament.

Els dos grans temes que tractarem en aquest apartat serà l'ensenyament religiós en els sistemes educatius dels diferents països i d'altra banda com s'ha tractat dins dels centres escolars la diversitat cultural que configuren les diferents comunitats. No oblidarem les referències al doble (o triple) sistema educatiu públic – privat.

Al **Regne Unit** la normativa bàsica en matèria d'ensenyament correspon a l'Estat però totes les competències de desenvolupament i implementació corresponen als municipis. Les escoles públiques del Regne Unit, on hi assisteixen pràcticament el 90% dels alumnes immigrants tenen cert caràcter confessional marcat per la religió estatal, la anglicana, tal i com recull la llei d'ensenyament de l'any 1988 i que per tant serà aquesta confessió la que tingui certa prioritat respecte a les altres. Però el fet de que l'ensenyament estigui tant descentralitzat fa que la realitat de cada municipi marqui el model a seguir en els centres escolars.

I es que donat l'arrelament de les escoles al seu entorn hi ha hagut molta cooperació entre les escoles i les organitzacions musulmanes, que s'han mostrat molt sòlides i organitzades alhora de tractar l'ensenyament religiós. En aquest sentit les comunitats musulmanes han demanat que molts aspectes canviessin per poder sentir-se còmodes al enviar als seus fills. Ho veurem més endavant quan estudiem el cas de les mesquites de Bradford.

En canvi, però, trobem que a d'altres llocs com Birmingham hi hagut molta cooperació entre els responsables educatius de l'ajuntament de Birmingham i la població musulmana i aquesta feina es va traduir en una guia per que totes les escoles la seguissin per donar resposta a les peticions dels alumnes musulmans (uniformes, classes d'esport, religió, carn halal,...). Al darrera hi va haver la feina d'una seixantena

d'associacions reunides en plataforma per reclamar els drets dels alumnes musulmans en les escoles municipals.

Certs aspectes sectorials, gràcies a la pressió, s'han adaptat a les necessitats marcades per la tradició i la cultura. En aquest sentit on més s'ha avançat és en el terreny del menú escolar. Moltes escoles donen menjar halal i sinó ofereixin alternativa vegetariana. També alhora de vestir es dona prou marge com per que les noies puguin portar vel. Això no treu que hagin sortit a vegades certs conflictes per què hi havia gent que reclamava un ensenyament més "laic".

De totes maneres l'ensenyament religiós islàmic no entra dins del currículum escolar. Però la unió de les comunitats i dels pares ha fet que s'organitzessin tallers alternatius de religió musulmana. Això s'ha donat principalment en aquelles escoles on la majoria d'alumnes eren musulmans. També s'ha donat aquesta formació a les mesquites.

Una de les grans polèmiques que hi ha hagut entorn a l'ensenyament religiós es la dificultat que han tingut les comunitats musulmanes per fundar centres escolar musulmans amb fons públic.

S'han creat escoles privades musulmanes però sense ajuts públics i l'alt cost que tenen, fa que només l' 1% dels musulmans estiguin inscrits en les 30 escoles musulmanes que existeixen (1995). El cert és que des de fa molt de temps s'han creat i existeixen moltes escoles protestants, catòliques, algunes jueves i de la església Metodista subvencionades per l'administració pel fet de complir amb certs requisits. Però no ha estat fins l'impuls del govern Blair que s'han creat centres musulmans subvencionats.

Fins fa no gaire s'havien presentat molts projectes per diverses comunitats musulmanes amb la denegació sistemàtica del Ministeri d'Ensenyament. Alguns d'aquests projectes tenien el suport dels ajuntament on es volia crear l'escola tot i que altres no tenien aquest recolzament. L'argumentació per contrarestar la proposta ha estat diversa: des de que la creació d'aquestes escoles fomentaria la segregació de l'alumnat passant per què el nivell educatiu seria molt baix. Aquest darrer argument es basava en el baix nivell d'ensenyament que es dona a les escoles musulmanes privades ja que donada la manca de recursos, aportats exclusivament per la comunitat musulmana, no s'assolien un nivell desitjable. Però, de totes maneres el primer

argument oblidava que si es dóna una segregació ètnica o religiosa serà en tot cas per la distribució geogràfica i urbanística de la població. En canvi, existeixen més de 4.500 escoles anglicanes, catòliques o jueves amb ajuts públics.

A **França** el cas més conegut va ser l'afer del vel. Però abans d'entrar-hi, només quatre línies sobre el sistema escolar francès.

Lògicament, i degut a laïcisme militant de la República Francesa, a les escoles públiques on acudeixen la immensa majoria dels alumnes musulmans no es donen classes de cap religió. Algunes escoles incorporen certs aspectes de l'islam dins dels programes multiculturals que es tenen en atenció a la realitat dels alumnes del centre. De totes maneres a França, l'ensenyament religiós, es dóna sobretot a les mesquites.

Existeixen les "escoles-lliures", escoles privades que sí donen classes de religió. Hi ha moltes escoles privades catòliques i també algunes jueves i protestants però, al menys fins l'any 97 no hi havia cap escola privada musulmana. L'alt cost que això suposa és prohibitiu per les comunitats islàmiques i per això la immensa majoria de musulmans acudeixen a l'escola pública. En tot cas, França és un país de tradició d'escoles públiques i només té el 15% del sistema educatiu està en mans de la privada.

Tornant a l'afer del vel, ens hem de situar al setembre del 89 quan va esclatar el conflicte en una escola pública de Creil, ciutat propera a París, on tres nenes que portaven el vel la escola van ser expulsades del centre pel fet de portar aquesta peça de roba.

Aquest conflicte entre el principi de laïcitat de l'Estat i el dret a la identitat pròpia dels musulmans que les associacions d'immigrants i moltes de defensa dels immigrants argumentaven, va fer que tot el país, en plena commemoració del bicentenari de la proclamació de la República, participés d'aquesta discussió.

La comunitat musulmana va fer costat a les tres noies i les seves famílies i varen convocar diverses manifestacions. Associacions pro-immigrants com SOS Racisme va dir que es tractava d'un cas de racisme. Les enquestes demostraven que el francès mitjà veia la petició de les noies com un atac a la identitat francesa per part del món islàmic. Per la seva banda el govern republicà va prendre mesures tot i la divisió interna que existia dins del govern. Lionel Jospin, el ministre d'Ensenyament en

aquella època, va prioritzar per sobre de tot el dret d'escolarització d'aquelles noies amb independència de que portessin o no vel.

Aquesta declaració va fer que la comunitat musulmana s'ho prengués com una victòria, en especial la Federació Nacional de Musulmans a França, que havia estat la més activa en la defensa de les nenes. Mitjans de comunicació amb gran influència com Le Monde afirmaven que només el món secular i laic garantien la emancipació i la integració dels immigrants. Però per la seva banda altres actors també molt importants provinents de l'àmbit cristià i jueu varen recolzar l'ús del vel ja que el consideraven un signe religiós i per tant formava part del dret de les minories culturals. D'altra banda no deixa de ser curiós que el 45% dels alumnes musulmans es declaraven en contra de portar el vel.

El Consell d'Estat, que es va pronunciar per interès de Jospin va recomanar que aquesta mena de conflictes fossin tractats cas per cas i segons les circumstàncies. Afegia, entrant a fons en l'assumpte, que la llibertat reconeguda als alumnes comportava per a ells el dret d'expressar i manifestar les seves creences religioses a l'interior de les institucions escolars, en el respecte al pluralisme i la llibertat dels altres i sense que això anés en contra de les activitats d'ensenyament, el contingut dels programes ni l'obligació de l'assistència assídua. Tot així es prohibia tot allò que constituís un acte de pressió, de proselitisme o de propaganda. D'aquesta manera es feia una crida ferma als principis de la llibertat individual i que l'assistència a l'escola no es podia limitar. A més deixava la valoració de que no hi hagués fanatisme i proselitisme a la subjectivitat dels directors de l'escola amb tota la problemàtica que això representava. De fet a l'any 94 va tornar a esclatar un altra vegada el conflicte vel i es va expulsar una alumna que portava vel.

Relacionat amb aquest tema no deixa de ser curiós que l'ús de la kippà dels alumnes jueus no ha suposat cap escàndol i això mostra que són molts els factors que varen intervenir en aquest conflicte, molts d'ells no relacionats directament amb el fons del tema.

És interessant veure com d'aquest conflicte va sorgir, com a rendiment evident, la creació del CORIF, un òrgan format per líders i experts del món musulmà per tractar temes que estiguessin a l'agenda política francesa i que preocupaven a la comunitat

musulmana a França. En tot cas aquest conflicte va fer que les organitzacions musulmanes entressin en l'arena política i pública de manera definitiva i permanent.

A **Holanda** l'afer del vel també va ocupar l'agenda pública i política arran de la prohibició d'usar el vel a unes nenes en una escola pública; la Cambra baixa, però va revocar la prohibició. Més tard la sentència d'un tribunal de justícia va entendre que el dret a utilitzar el vel, derivat de la llibertat religiosa, només es pot reclamar per part dels ciutadans a les institucions públiques; per tant a les escoles privades el que la nena pugui utilitzar el vel dependrà de la direcció però en tot cas no es podria prohibir l'ús del vel en l'escola pública. La opinió de gran part de la classe política és que no hi cap mena de raó per fer un escàndol pel fet de que una noia o dona vulgui utilitzar el vel a l'escola.

Passem ara a estudiar altres aspectes més generals d'Holanda. L'educació es dona bé en les escoles públiques, també anomenades neutres, o bé en les escoles confessionals. Totes elles reben ajuda de les institucions públiques.

En principi a les escoles públiques no es donen classes de religió però està previst per la normativa que si ha 12 pares que demanen l'ensenyament religiós aquest s'haurà de donar. Fora d'aquesta possibilitat l'ensenyament religiós, apareix al currículum escolar de diverses formes: història, geografia, projectes interculturals,... Des de 1985 s'ha incorporat l'assignatura de "assumptes espirituals" que consisteix en un mena d'història de les religions i que no deixa de banda l'Hinduisme, el budisme, l'Islam,...

A més, els alumnes provinents de minories ètniques tenen dues hores a la setmana de classes de llengua materna i de cultura de país d'origen i dues hores més fora de l'horari de classes. Això està recollit als acords entre Holanda i Turquia i Marroc.

Al contrari del que ha passat al Regne Unit, les comunitats islàmiques no han trobat tantes dificultats per crear les escoles musulmanes privades. La Constitució garanteix el dret dels grups religiosos a crear la seva pròpia escola sempre i quan ho facin dins dels paràmetres legals i amb determinades condicions de qualitat. Això no significa que no hagin hagut diverses dificultats marcades, entre altres, per una primera aprovació per part del municipi, per la manca de professorat musulmà preparat i sobre tot per una norma que demanava a les escoles privades estar federades en una

organització amb un mínim de 50 centres. De totes maneres la suavització d'aquesta norma ha facilitat la creació de les escoles musulmanes amb finançament públic.

L'altre gran problema, que acabem d'apuntar, és el de la manca de professorat per aquestes escoles i la manca de preparació d'aquest professorat. De fet, moltes vegades són els imams qui han d'assumir les tasques del professorat. D'altra banda hi ha estudis que demostren el desconeixement de l'idioma i la cultura holandesa per part del personal religiós que dona classes i per paliar aquesta situació les institucions públiques han endegat iniciatives per donar formació.

Val a dir que les escoles islàmiques han passat sense problemes els controls d'inspecció i de qualitat de l'ensenyament. Evidentment tenen les seves particularitats. Així, el professorat femení ha d'anar vestit d'una determinada manera (amb vel i roba fluixa), els nois i noies estan en classes separades i es celebren, lògicament, les festes religioses pròpies de l'Islam. Les classes, contràriament al que pensa molta gent, tal com marca la llei i el currículum, es donen en holandès. De totes maneres hi ha centres on es donen algunes classes en urdu o turc o en àrab segons el grup que confirmi l'aula.

A part de tot això, les mesquites donen classes de religió i de vegades han sofert les crítiques dels qui les acusen de fonamentalisme i d'impedir la normal integració dels alumnes musulmans.

A les escoles protestants i catòliques es segueixen tres models d'ensenyament religiós, fet que ve determinat per la independència que té cada escola per enfocar l'ensenyament. D'aquesta manera ens trobarem amb escoles que donaran a tot aquell alumne admès els ensenyaments cristians. Altres obvien qualsevol referència cristiana i no hi ha cap mena d'obstacle per ningú i per últim en alguns centres es donen classes de religió cristiana però també es possibilita el fet de rebre ensenyament islàmic amb cooperació amb l'imam local. Fins i tot a l'any 89 es va obrir una escola de cooperació entre cristians i musulmans.

Les estadístiques demostren que un gran nombre d'alumnes musulmans acudeixen a les escoles cristianes. Això està en la línia de les "escoles-trobament" on, tot i que les

escoles continuant sent cristianes es dedica part del seu ensenyament a la religió musulmana.

A **Bèlgica** des de l'any 78 existeix una normativa que recull el currículum de la educació musulmana però que encara no ha estat desenvolupada.

A les escoles públiques es permet escollir entre ensenyament religiós o ètica. És l'Estat el qui paga al professorat tot i que a finals del 80 i principis del 90 va donar-se una polèmica que criticava la manca de preparació dels imams (en unes condicions que recorda molt el cas holandès) i que va fer que el Centre Islàmic i Cultural de Brussel·les col·laborés en la formació dels professors musulmans.

2. Les Mesquites

La mesquita és sens dubte un tema central tant per la comunitat musulmana com per el poble o ciutat on es situa i en conseqüència per la totalitat de la població. Alguns autors senyalen el fenomen de comunitarització al voltant de les mesquites com el primer pas en l'adaptació dels musulmans a la estructura social i jurídica existent

No només serà important estudiar quines són les condicions per poder construir la mesquita sinó també no perdre de vista el moviment i les activitats que es generen al voltant de la mesquita. Segons com es configuren aquestes variables posteriors a la construcció i evidentment en el procés previ, es facilitarà o dificultarà la integració de la comunitat.

En aquest apartat estudiarem els condicionants previs a la construcció de la mesquita, que lògicament serà conseqüent amb els models de relació Estat - confessió religiosa que hem vist abans, i també, a través de casos concrets quines dinàmiques es donen entre els diferents actors sociopolítics que intervenen.

Abans d'entrar en l'estudi detallat, cal dir, tot i que resultat obvi, que no hi ha cap model preestablert per la construcció de la mesquita donat la multitud de variables que intervenen. Apart del model que ja hem esmentat entra en joc la influència dels països d'origen que moltes vegades han finançat la construcció d'un temple amb grans inauguracions posteriors, fet que contrasta amb les sales de pregàries i petits locals

que les comunitats amb menys recursos han fet. També és un element a tenir en compte el fet de que en una mateixa població (això es dóna principalment a les grans ciutats) existeixin varies comunitats musulmanes de diferents corrents ja que cadascuna d'elles voldrà una mesquita, tot provocant conflictes de cara a la relació amb les administracions públiques.

Algunes dades de la dècada dels 90 xifren d'aquesta manera el número de mesquites i locals de pregaria en aquests països europeus. A França 1.200 (94), a Itàlia 200 (90), a Bèlgica 209 (90), a Regne Unit 452 (90) i a Holanda 350 (90).

Al **Regne Unit** la posició dels poders públics enfront de la creació de mesquites ha patit una evolució molt important. Durant la dècada dels anys 70 era molt difícil que les administracions autoritzessin la construcció d'una mesquita o cedissin solars o locals. Això s'explica pel fet de que les mesquites no només tenien la funció, com sí passava amb les esglésies anglicanes, de ser l'espai per reunir als fidels alhora de pregar sinó que també eren l'espai per donar l'ensenyament religiós i altres activitats. Però un cop assumida la importància de les mesquites per la comunitat musulmana i donat la pressió que aquestes exercien, la posició de la administració va canviar i en conseqüència es van adoptar unes línies d'actuació per deixar que es construïssin mesquites. Fins i tot en alguns barris o ciutats com és el cas de Birmingham s'ha donat permís per què la mesquita central pugui a través dels altaveus cridar als seus fidels a la pregaria del migdia. En tot cas cal dir que aquest és un "privilegi" del que no gaires mesquites disposen.

Una vegada les comunitats tenen concedit els permís de construcció de la mesquita es registra la intenció d'aquesta construcció i no per què sigui obligatori sinó per què d'aquesta manera es tindran avantatges de tipus fiscal. Per poder realitzar determinades activitats, com ara contraure matrimoni musulmà amb efectes civils, serà necessari la inscripció de la mesquita. En tot cas la pràctica ens ensenya que només una minoria fan aquesta inscripció pública.

El cas **francès** és bastant més simple donat la separació radical entre l'Estat i els afers religiosos. És clara la estadística, que explicada pel principi de "neutralitat al carrer", ens mostra com només 8 de les més de 1.200 mesquites que té França, té construït un mirambell. Això evidència la manca de rellevància pública que tenen les mesquites a França. L'Estat no ofereix cap ajuda pública i són les comunitats qui, amb els seus

propis recursos han de construir una mesquita, i normalment lloguen un local o bé són construïdes gràcies al finançament dels països d'origen i també altres països més poderosos com pot ser Aràbia Saudita que d'aquesta manera amplien el seu poder d'influència vers la seva comunitat tot i estar emigrada.

De totes maneres, a meitats del 90 i conscients de la necessitat de que els imams estiguessin formats, s'han engegat proposicions i actuacions per la formació del personal religiós. Dins d'aquest context de noves necessitats s'explica la creació d'un Institut Europeu de Ciències Humanes, de la Gran mesquita de Paris amb un altre Institut d'ensenyament i finalment la Universitat Islàmica de França.

El cas **holandès** i la seva política sobre el tema de les mesquites és totalment diferent als estudiats fins ara. És cert que a priori, donat la separació entre Estat i confessions podria semblar que els poders públics ignoressin aquest tema però hi ha dos factors que fan que les administracions públiques col·laborin amb la construcció de les mesquites. La primera, com ja hem vist anteriorment pel fet de la divisió de la societat en pilars i la segona per què les comunitats reben ajudes i finançament per les mesquites donada la seva tasca social i cultural i no tant per la religiosa tot i que aquests dos conceptes sempre acaben barrejats. Això ha fet que entorn de les mesquites s'hagi consolidat tot un model de vida pels milers de musulmans que acudeixen a la mesquita.

En el marc de la normativa nacional, han estat els municipis qui han impulsat les polítiques necessàries per la instal·lació de les mesquites. I com és lògic, hi troben heterogeneïtat alhora de tractar el tema de les mesquites i també els diferents assumptes que sorgeixen en torn a la creació de les mesquites: la subvenció i millores, l'aplicació o no de les normes d'urbanisme, les protestes ciutadanes, la tolerància per permetre la venda de productes, les crides als fidels,...

En el cas d'Amsterdam es va crear una regulació pròpia per ajudar a les comunitats a trobar locals adequats per les seves mesquites amb ajudes pel trasllat. D'aquesta manera s'aconseguia l'objectiu doble d'ajudar a les comunitats d'immigrants i d'altra banda s'acomplia la legalitat dels plans urbanístics juntament amb altres millores. A Rotterdam varen quedar exemptes del impost municipal sobre bens immobles i es va crear una plataforma amb entitats islàmiques que era un òrgan consultiu per l'ajuntament per assumptes relacionats amb la comunitat islàmica. Alguns ajuntaments no varen donar cap mena de subvenció. Altres en una mena de rifa entre comunitats

ètniques varen provocar conflictes i altres per evitar conflictes amb els veïns van ajudar a trobar un lloc de consens per construir la mesquita.

En algunes excepcions, els conflictes han acabat en els tribunals, tot i que això ha passat molt poques vegades ja que l'ajuntament donava el permís de construcció tot i els conflictes que això provocava amb el veïnat. El cert és que moltes vegades s'estava construint en un lloc que no estava previst en els plans generals de urbanisme.

De totes maneres els jutges sempre han interpretat que les comunitats tenen el dret a construir les mesquites i entenen que la seva ubicació no provoquen ni deteriorament de l'entorn residencial ni pertorbació de l'ordre públic. Precisament aquest és un dels arguments pel quals es protesta, pel soroll que es fa a l'hora de cridar als fidels a les oracions.

Però això s'ha solucionat. Per una banda equiparant aquesta crida a les campanes de les esglésies cristianes i d'altra banda d'una manera molt pragmàtica: es a dir, s'autoritza la crida però amb determinada freqüència (només els divendres i festes religioses) i amb una durada de cinc minuts. Caldrà tenir en compte altres factors com ara el soroll ambiental i de tràfic de la localitat. Hi ha ajuntaments que han augmentat la durada i freqüència de la crida.

Del que no hi ha dubte és que cada vegada més les mesquites estan ocupant un paper destacat en la representació de la comunitat musulmana i que moltes vegades és l'òrgan que vehicula la participació social i política de molts ciutadans. Els ajuntament, consegüentment, donen el paper d'interlocutors a les mesquites pels afers relacionats amb la comunitat musulmana. De totes maneres, i seguint la línia de despilarització guanya força la idea de que la integració dels immigrants passa més per l'aposta de les polítiques fortes: educació, sanitat, habitatges, mercat laboral i cada vegada més es fa més prim l'estat assistencial i això repercuteix en els ingressos de les mesquites que cada vegada són menors.

Però no tots els ajuntament pensen o pensaven així. Tenim un exemple sobre aquesta situació en el cas de les dues mesquites de la localitat de Greenfield. Com tantes d'altres compleixen el seu paper de ser el referent cultural i religiós per els musulmans mancats de referents del seu país d'origen. Al voltant de la mesquita hi ha molta activitat que no és exclusivament entorn les pregaries i els ritus religiosos sinó que es

donen classes d'holandès, es fan debats i intercanvis d'informació, es dona formació al voltant de temes que interessen a la comunitat com l'assessorament jurídic, problemes amb les drogues,... En aquest sentit s'intenta equilibrar un entorn social i favorable pels immigrants i buscar un pont amb la societat d'acollida. Per la seva banda, a principis de la dècada dels anys 80 l'ajuntament enfocava la seva política local respecte als immigrants amb l'objectiu de que assolissin l'emancipació, la integració i la participació. L'ajuntament no volia comptar amb la mesquita, donat el seu caràcter religiós i va preferir crear comitès de comunicació entre l'ajuntament i els marroquins. Però això aviat va fracassar donat que aquests comitès estaven considerades com una cosa inútil. D'altra banda el fet de subvencionar associacions de marroquins tampoc va funcionar. Donat que la política de l'ajuntament local era la de no entrar en assumptes religiosos no hi havia cap mena de comunicació estructurada entre la comunitat musulmana i l'ajuntament.

Gran part d'aquest recel a establir punts de contacte amb la mesquita venia donat per què l'ajuntament veia les mesquites com a representants directes del Regne de Marroc. Aquesta dependència, s'argumentava, no era volguda per evitar situacions que no tenen a veure amb la realitat holandesa i per tant, segons els poders públics, per res ajuden a la integració dels marroquins.

Tot i així, finalment es va donar un augment de contactes més individuals amb la mesquita donat que era la millor manera d'arribar a la comunitat musulmana. Tot aquest conflicte deixava en l'aire un gran tema com és el de que efectivament l'islam s'ha consolidat com la base més important per la organització de les comunitats musulmanes i això sembla que la societat holandesa encara no ho ha acabat d'assimilar.

Els canvis provocats per l'aparent abandonament dels sistema de pilars per un de més secular ha fet que l'agrupació dels immigrants entorn a la religió musulmana no sigui ben vist per què torna al model de la pilartització. Això ha fet que des de alguns sectors de la població es veies a les mesquites i a les institucions religioses més com un obstacle per l'aparent canvi de model i no pas com una eina per facilitar la integració dels musulmans. El model pel qual van triar les institucions, de subvencionar i fomentar la creació d'organitzacions d'autoajuda d'immigrants no ha donat els resultats que s'esperaven donada la inevitable instrumentalització tot i que es pretengués que aquests associacions ajudessin a l'emancipació dels immigrants .

Respecte a aquest debat hi ha autors que opinen que els responsable polítics deuen desfer-se dels prejudicis vers les mesquites i les organitzacions islàmiques i col·laborar amb elles per impulsar les polítiques d'integració.

Tornat un altre cop al **Regne Unit** i per veure un cas on es veu la importància i el poder de l'articulació de la comunitat musulmana entorn a les mesquites ens aturarem a veure una etapa del Consell de les Mesquites de Bradford. A Bradford es concentra un gran número de musulmans. El Consell, agrupació de les mesquites de la localitat va ser formalment creat a l'any 81 és un dels òrgans musulmans d'Anglaterra més importants i amb més capacitat de mobilització i pressió sobre els poders públics donat el seu gran suport per part de la comunitat musulmana i per què ha sabut dotar-se d'un alt grau de representativitat (els seus fundadors representaven totes les tradicions de l'Islam presents a la ciutat) fet molt important per què a vegades les organitzacions musulmanes no representen a gairebé ningú.

L'Ajuntament de Bradford va contribuir en la seva creació amb una gran suma de diners conscients de la importància de l'associació. Ràpidament es va convertir en l'interlocutor vàlid per l'ajuntament en afers relacionats amb l'Islam i evidentment es va convertir en un referent comunitari pels musulmans. No només es donaven els oficis religiosos sinó que els seus més de 50 treballadors, assumien la gestió de dos centres per la tercera edats, assistents social, varies mesquites,...

Un dels grans afers en que més ha estat involucrat el Consell ha estat en el temes relacionats amb l'ensenyament religiós. Espectacular va ser el seu protagonisme a l'hora de demanar el menjar halal pels alumnes inscrits a les escoles municipals. A l'any 1984 aquest debat es va tractar en el Consell Municipal i el Consell de Mesquites es va mobilitzar amb tota una demostració de força. Els alumnes no van acudir a l'escola el dia del debat i es van manifestar davant de l'ajuntament. Finalment l'ajuntament, amb 59 vots a favor i només 15 en contra, va concedir el que es pogués menjar carn halal a les escoles en front de les protestes de les associacions de protecció als animals.

A **Itàlia** es dona un fenomen que el diferencia una mica de la resta dels països fins ara estudiats. En la majoria d'aquests països són els "immigrants de segona generació" els que comencen a plantejar la necessitat de la construcció de la mesquita i en canvi a Itàlia són els immigrants nous els que busquen sales per les pregàries. Donat

que no hi ha comunitats tan sòlides no hi ha grans construccions si exceptuem la Gran Mesquita de Roma finançada per països àrabs.

Un cas realment estrany és el de la mesquita de Palerm on una antiga església va ser reformada pel govern de Sicília i donada a la comunitat tunisiana per fer la seva la mesquita. Aquesta facilitat, que no es va donar per part d'altres municipis italians va ser deguda a les amistats personals i les bones relacions polítiques entres els líders polítics de Tunísia i les del ex-president del Partit Socialista, Craxi.

Per últim resulta interessant rescatar el cas de la mesquita de Manheimen a **Alemanya**. És el cas no d'una mesquita sinó d'una "mesquita oberta". Es tracta d'un edifici religiós que es va fundar amb paral·lel amb el Institut Turc - Alemany sobre estudis d'integració i diàleg interreligiós. L'Institut, gràcies a la seva informació i transparència (que va fomentar a la caiguda dels prejudicis) va aconseguir superar moltes de les suspicàcies dels autòctons es retiressin i acceptessin sense problemes la construcció d'una mesquita. Ara la mesquita s'ha convertit en punt de trobada per moltes iniciatives i activitats que contribueixen a la integració i cohesió de la ciutat.

3. Organitzacions musulmanes i problemes de legitimació.

És obvi que alhora que creix la immigració musulmana aquesta s'articula i s'organitza entorn estructures mínimament estables. Però la comunitat musulmana no és gens homogènia, de fet no hi ha cap líder o organització jeràrquicament superior a la resta en el món musulmà com si passa per exemple amb l'església catòlica. Això fa que la comunitat estigui articulada entorn amb moltes organitzacions que moltes sovint no tenen res en comú i que a vegades fins i tot tenen conflictes entre elles.

Paral·lelament també s'observa com moltes d'aquestes organitzacions tindran contactes més o menys estables amb institucions i fins i tot amb els governs dels seus respectius països d'origen que mantindran aquest contacte per donar ajuda i continuar sent el referent d'aquells immigrants. Això ha estat vist amb cert recel per molts dels governs d'Europa que veuen això com un obstacle per la normal integració dels immigrants.

I donada aquest heterogeneïtat les administracions públiques es queixen de que no tenen interlocutors per tractar els temes que preocupen a la comunitat musulmana.

Són varies les solucions que s'han intentat trobar i també varies les dificultats. A vegades no es troba cap interlocutor que aglutini a les organitzacions, altres vegades la organització a la que es consulta no és ben vista pels altres. Alguns governs europeus han apostat per centres d'estudis musulmans que porten els teòrics de l'islam més moderat o per anomenar comitès de consulta format per experts però han esdevingut els representants no reconeguts per les comunitats amb tots els problemes que això comporta.

També passa que les administracions s'escuden per no resoldre el problema en la manca de legitimitat o de representació de la comunitat musulmana i per tant diuen que no poden dialogar.

Cal tenir en compte els nivells territorials, ja que no és el mateix les organitzacions estatals que les locals. S'ha donat el cas que una organització musulmana a nivell estatal ha estat reconeguda com a vàlida pel govern central però això ha creat problemes a nivell local o regional on la realitat és diferent a l'estatal.

Al **Regne Unit** hi moltes organitzacions musulmanes, que a més es van multiplicar arrel del cas Rushdie. Potser la més important és la Unió de Organitzacions de Musulmans del Regne Unit i Eire creada a l'any 70. Va adquirir molt protagonisme a meitats dels anys 80 quan es va crear el Consell de Mesquites de Regne Unit i Eire amb el suport de la Lliga Mundial Musulmana i va servir com a xarxa i plataforma per diverses accions com ara la reacció musulmana davant de l'Informe del 85 sobre la Educació Multicultural que deixava en una situació de desigualtat als musulmans. La seva pressió i mobilització va fer canviar el discurs de l'Informe.

A banda d'això a varies ciutats, tenint en compte les majors facilitats per treballar a nivell local, s'han creat uns Consells Religiosos de Ciutats que són un pont de treball entre l'administració local i les comunitats musulmanes i religioses.

Però potser el cas més espectacular va ser el Parlament Musulmà Britànic creat al 1992 sota la influència de l'afer Rushdie. Impulsat per Kalim Siddiqui, un periodista musulmà britànic pretenia establir una institució, on estiguessin totes les associacions que donessin recolzament a la Fatwa contra Rushdie, per crear una cambra de diputats amb l'objectiu de consolidar a la població musulmana al Regne Unit com una

comunitat organitzada per poder perseguir els objectius de l'Islam. Evidentment existia tot un rerafons molt radical ja que recordava el deure dels musulmans de participar en la yihad encara que fossin britànics. La primera sessió estava formada per 155 MMP (membres del parlament musulmà) tot imitant els MP del parlament de Westminster amb l'objectiu real de crear una societat paral·lela a la britànica rebutjant l'entorn jurídic de l'Estat. Però el Parlament estava destinat al fracàs. La gran majoria de les comunitats musulmanes es declaraven en contra d'aquest Parlament. La poca serietat era la característica més cridanera del Parlament i no va tenir més seguiment que la dels amics de Siddiqui. Poc després va desaparèixer. Un cas apart va ser el representant que va situar el Partit Islàmic de Regne Unit al Parlament Britànic a l'any 91 però que aviat es va dissoldre per què no ocupava un espai polític que es sentís recolzat ni existia la sensació de que es necessités donat que les comunitats musulmans ja exercien el seu paper de lobby.

Baixarem a nivell municipal per estudiar una situació concreta d'**Holanda**.

El municipi de Groinchem té uns 31.000 habitants (1995) i veient l'increment d'immigrants l'equip de govern va mostrar la voluntat d'incorporar les minories ètniques a la vida de la ciutat. El primer pas es va materialitzar en la creació d'un Comitè per polítiques relacionades amb les minories on cada grup estava representat per una persona. Els dos grans objectius d'aquest Comitè consistia en assessorava a l'equip de govern sobre aquells aspectes que afectessin als immigrants i d'altra banda incentivar el contacte i cooperació entre les institucions i persones que treballassin en el camp de les minories ètniques.

El procés d'elecció dels seus membres era mixta: quatre escollits per l'equip de govern i els altres escollits de les associacions d'immigrants. Però al 1994 i una vegada constatat que el Comitè no havia assolit cap dels objectius i que s'havia quedat molt per sota de les expectatives que havia aixecat, l'equip de govern va decidir dissoldre'l.

Són varies les raons que expliquen el per què del seu fracàs com a Comitè. Les diferències entre les associacions marroquins i turques que aprofitaven la seva incorporació al Comitè per aprofitar-se personalment de la posició i de l'accés a les subvencions en comptes de mirar pel bé comunitari i la integració de les minories és una explicació.

D'altra banda dos factors originats a nivell estatal però donada la seva importància amb un gran impacte a nivell local. La introducció a l'any 1986 dels sufragi pels immigrants i les minories ètniques va fer que la participació dels immigrants no només passés pel Comitè sinó també per la presència en el consistori.

A l'any 1989 un Informe sobre Polítiques d'Immigració que indicava les línies a seguir en polítiques d'immigració, tot i ser a nivell estatal va fer, que donada la seva repercussió, moltes de les polítiques locals també canviessin. Així en l'Informe es donava un pas endavant, superant les polítiques de subsidis i ajudes als immigrants i s'apostava per fer èmfasis en les polítiques "dures", és a dir: l'ensenyament, el mercat laboral, l'habitatge,... D'aquesta manera a Groinchem, els efectes d'aquest informe es van notar en la baixada d'ajuda a les associacions d'immigrants fet que va fer perdre l'interès de les associacions que componien el Comitè.

A Itàlia les confessions religioses poden demanar pactar amb l'Estat els acords (Intesa) per regular el seu dret a la llibertat religiosa. El problema es planteja, com també ha passat a d'altres països europeus per la falta de legitimitat i representativitat de tots els musulmans en una sola institució.

Ens situem a l'any 1995, una vegada la comunitat religiosa musulmana està reconeguda per l'Estat (i des del 1984) i aquesta lluita per fer-se amb la posició de negociador per l'Intesa es va donar entre el Centre Cultural Islàmic de Roma i la UCOII (Unió de Comunitats i Organitzacions Islàmiques a Itàlia). El primer, reconegut com una organització sense afany de lucre (més semblant a un centre moral que no pas un centre religiós) i que representava el centre intel·lectual de l'islam era el que millor connexió tenia amb el govern i amb els països àrabs, però alhora el que més allunyat de la base es trobava. Per la seva part, l'UCOII és la federació més gran de les entitats musulmanes i per tant el que més representativitat té.

El primer text però, va ser signat per intel·lectuals musulmans, la majoria d'ells conversos. Però l'UCOII va entrar en escena i va monopolitzar el procés tot i l'enfrontament del Centre Cultural Islàmic de Roma que a més en aquella època estava amb la construcció i inauguració de la gran Mesquita de Roma (a l'any 1995). Aquesta es va construir gràcies a l'aportació de l'ajuntament de Roma que va fer una

donació del 30.000 metres quadrats que es necessitaven i les altres aportacions van venir del països àrabs. Les disputes van fer que el text no sortís endavant.

Tot i així cal dir que, contràriament amb altres països de Europa, a Itàlia no hi hagut un rol important de les organitzacions musulmanes amb un fort suport amb els països d'origen. Això es dona degut a que hi ha un grau més baix de concentració de musulmans del mateix país.

A **Bèlgica** per solucionar el problema de representativitat a l'any 89 una Comissió Reial va proposar un sistema de tipus electoral però va quedar viciat per les disputes internes i pels efectes de l'afer del vel a Franca i per tant no va servir per res. La resposta del govern va venir en boca del ministre de Justícia que va proposar un Consell d'Experts però degut al baix nombre d'experts, la manca de legitimitat i arrelament que aquests tenien a Bèlgica la creació del Consell va fracassar. El Consell es va convertir en un comitè format per professors de religió però les divisions internes van provocar la seva desaparició.

Per la seva part el Centre Islàmic va engegar un procés participatiu on participaren unes 25.000 persones per escollir un consell que els representes i tota la seva certa legitimitat no va ser pres en consideració per l'administració.

4. Altres aspectes relacionats amb la diversitat cultural

En aquest darrer apartat temàtic parlarem concretament de dos aspectes que preocupen a les comunitats musulmanes al trobar-se que no poden reproduir certs aspectes en la vida quotidiana sense entrar en cert conflicte. Estem parlant de la possibilitat de consumir carn halal, aquella que ha estat beneïda gràcies al seguiment d'un ritus religiós en el sacrifici de l'animal i del tema cementiri. Finalment relatarem i de manera molt testimonial, alguns casos en que també s'ha donat cert conflicte arrel de la diferència entre cultures.

Pel que fa al consum de la carn halal, val a dir que ha estat un dels grans camps de batalla per moltes comunitats musulmanes que el troben un tema fonamental per elles. La lluita s'ha centrat com hem comprovat abans, en el consum d'aquesta carn en les escoles però també a d'altres institucions públiques (hospitals, exercit,...) i també hi ha existit el problema de poder fer el sacrifici segons el ritus religiós corresponen.

Potser el cas més paradigmàtic és l'**holandès**, en el qual ens aturarem per estudiar l'evolució d'aquest conflicte.

El cas de la carn halal a Holanda ha estat precedit per les normes que permetien a la comunitat jueva fer el sacrifici dels animals segons els preceptes religiosos jueus.

Actualment es pot fer el sacrifici tant segons el ritu jueu com el islàmic però només es podrà realitzar en un nombre limitat de escorxadors i amb el control dels inspectors. És interessant repassar quina ha estat la evolució per que aquestes dues minories religioses poguessin sacrificar els animals sense haver-los colpejat abans tal i com marcaven les normes del país per matar als animals i que van canviar quan la comunitat jueva va fer pujar aquest tema a l'agenda política.

Per que efectivament, van ser els jueus, l'única comunitat religiosa de facto diferent a l'autòctona que existia abans de l'arribada d'immigrants de països de religió islàmica, el que varen introduir aquest tema.

Ja des dels primers anys del segle passat aquest tema ha estat present en la vida pública i política i no precisament exempt de polèmica. La comunitat jueva reclamava el dret de poder sacrificar els animals segons les seves lleis religioses però tot i que el govern no s'oposava sempre hi ha hagut una forta oposició dels col·lectius en defensa dels animals que consideren aquests sacrificis com una tortura innecessària.

Fins l'ocupació nazi era permès el sacrifici però amb l'arribada de l'exercit alemany, a la primavera del 1933 es va prohibir aquesta pràctica. Es van fer tancar totes les carnisseries jueves i això es va presentar com un èxit del règim que comandava un home que estimava als animals com era Adolf Hitler. Després de la guerra es va aixecar la prohibició però el sacrifici va restar limitat a un nombre petit d'animals que fossin els necessaris per satisfer el consum de la comunitat jueva i s'havia de fer en escorxadors públics i amb la prèvia petició del rabí de la comunitat.

Més endavant, i fins ara, aquestes mesures restrictives es van suavitzar sobre tot per l'entrada en el debat de la necessitat d'exportar la carn a Israel. Per poder donar

sortida a aquesta carn el govern va determinar en quins escorxadors es podia dur a terme aquest sacrifici.

Anem ara sí a veure com s'ha resolt aquest conflicte amb la comunitat musulmana. Els musulmans necessiten fer el sacrifici dels animals per acomplir dues finalitats. En primer lloc per poder celebrar les festes religioses i també pel consum ordinari de la carn. El sacrifici dels animals s'ha de donar en circumstàncies especials: l'animal ha de mirar a la Meca, s'ha d'invocar el nom d' Alà en el moment del tall, el ganivet ha d'estar ben esmolat per estalviar patiment a l'animal, etc.

Tot i que hi ha un seguit de tradicions i doctrines cal remarcar que hi ha certa divisió en el món islàmic sobre aquest tema; hi ha molta doctrina sobre aquest tema, alguna més rigorosa que d'altra. Alguns "savis" diuen que es pot menjar carn feta segons els canons occidentals si en el moment del seu consum s'invoca el nom d'Ala. Altres diuen que es pot fer el ritual del sacrifici després d'haver colpejat a l'animal sempre i quan aquest no mori. D'aquesta manera es podria fer el sacrifici d'acord el sistema tradicional aplicat a Holanda.

Algunes d'aquests opinions van ser preses en consideració per part del govern holandès i van prohibir el sacrifici sinó estava precedit del cop a l'animal. Però a meitat de la dècada dels 70 la Federació de Associacions Musulmanes d'Holanda va demanar poder fer el sacrifici per celebrar la festa del sacrifici. Aquest permís va ser denegat però la pressió i diversos informes favorables com ara els dels inspectors que proclamaven la hipocresia d'Holanda que permetia els sacrificis a les seves colònies i no a la Metròpoli, va fer que al desembre del 1975 s'autoritza els ritual de sacrifici. Més endavant al febrer del 1977 una norma permetia aquest sacrifici en determinats escorxadors públics establerts per aquesta funció pel govern holandès.

Immediatament es van sentir les protestes de les societats protectores d'animals i alguns dels municipis on estaven localitzats els escorxadors. Inclús a Warffum, un petit municipi, l'equip de govern es preguntava perquè els musulmans que considerava com convidats temporals no podien adaptar-se a les costums holandeses. El govern va respondre de forma contundent dient que els immigrants musulmans estaven com a

residents permanents i que d'acord als principis de llibertat religiosa que garantia la constitució holandesa podien dur a terme les seves pràctiques religioses.

Durant aquests anys, han continuat les protestes de les associacions protectores d'animals i dels partits d'ultradreta però també han entrat en joc nous elements a favor i en contra del sacrifici. Així per exemple han sortit estudis científics que demostren que els sacrifici ben fet no comporta més sofriment per l'animal que la seva matança i també han sorgit protestes de treballadors cristians ortodoxes que no volen treballar durant el diumenge a l'escorxador.

De totes maneres es continua donant permís per fer el sacrifici religiós però s'ha restringit l'exportació de carn per limitar el sacrifici a la carn de consum pels musulmans residents a Holanda. Hi ha més de 100 escorxadors on es permet el sacrifici musulmà i als carnisers musulmans resten exemptes de certs requisits per obtenir les llicències del negoci per garantir que hagi suficients establiments que puguin abastir diàriament les necessitats de la comunitat musulmana.

Al **Regne Unit** les comunitats musulmanes més o menys han hagut de passar pels mateixos " tràmits " que el de la comunitat musulmanes a Holanda i han trobat major oposició en els defensors dels drets dels animal. Com veiem abans, però, han aconseguit que des de l'any 89 es permet donar carn halal a les escoles.

A **França** des dels anys 60 l'escorxador de la Villette, a Paris, tenia reservada una secció per fer el sacrifici de la carn segons el ritu musulmà i d'aquí sortia la carn que anava a la majoria de restaurants.

Però amb el creixement numèric de la població potencial consumidora de carn i amb el gran volum de vendes que això suposava va sorgir el problema amb nous argument i interessos. D'aquesta manera quan a l'any 94 el Ministre d'Interior de l'època Charles Pasqua va concedir el monopoli de taxació de carn a la Gran Mesquita de Paris les federacions musulmanes van reaccionar i l'acord no es va fer efectiu. Finalment altres mesquites d'altres grans ciutats van poder obtenir la facultat de qualificar.

Turin a **Itàlia** constitueix un cas curiós però un bon exemple per facilitar la integració. Eens trobem amb moltes carnisseries halal que han obert i en un intent d'aproximar les cultures ofereixen cursos on es fomenta el diàleg interreligiós

L'altre gran tema és el dels cementiris i altres ritus que acompanyen a l'enterrament. Les comunitats musulmanes reclamen un cementiri per elles, no enterrar als morts en taüts i no superar les 24 de vigília en front de les 48 hores que s'acostuma. El tractament dels països europeus ha estat pràcticament el mateix.

Els municipis han cedit part del cementiri municipal per la comunitat. Les grans comunitats o aquelles amb més recursos s'han construït el seu propi cementiri i les més petites, que és el que ha passat en la majoria de casos tenen un espai en el cementiri municipal. Val a dir que darrerament, sobretot al Regne Unit, la majoria de ciutadans amb origen estranger enterren els seus mort al país d'acollida i s'està invertint aquella tendència, encara elevada de fer el trasllat dels morts als països d'origen. Dels altres dos aspectes no s'ha canviat res.

Un cas curiós és la fugida de noies musulmanes que escapen de casa. A **Holanda** unes 25.000 noies joves "autòctones" s'escapen de casa i la majoria torna. En els darrers 10 anys hi hagut força escapades de noies musulmanes que fugen de la seva família i comunitat. Per facilitar el retorn a casa i a fi de crear un mitjà més propi per la noia que s'ha marxat s'han creat albergs per noies musulmanes on es respecten els costums islàmics i els treballadors socials són d'origen estranger i també autòctons. Aquesta és una iniciativa del govern holandès però es rebutjada per les mesquites i associacions musulmanes. En canvi al **Regne Unit** aquests albergs els han fomentat les pròpies comunitats musulmanes. També és cert que hi ha noies adolescents que han fugit que no volen anar aquests albergs especials.

A Turin, **Itàlia**, ciutat on es concentra una gran nombre de musulmans han treballat molt els aspectes sanitaris. D'aquesta manera es procura que les dones musulmanes puguin ser ateses per una doctora i que el menjar que es serveixi als hospitals sigui el adequat per les creences religioses. A més s'ha creat una oficina sobre Informació Sanitària als Immigrants on s'informa dels serveis.

Bèlgica ha entrat en alguns aspectes del dret civil i de la llei personal ja que, tot i estar prohibida al poligàmia, en el cas que un marit es mori i si abans d'arribar a Bèlgica s'hagués casat amb més d'una dona, les prestacions de viduitat aniran per totes les dones. Això resultat una excepció.

En darrer lloc parlarem de **Suècia**. No es tracta d'un país que haguem estudiat prèviament però hi ha certs elements que poden resultar interessants; de manera molt breu i ràpida passem ara a examinar-los.

Es tracta d'un país on en el primer any de residència d'un estranger ja pot obtenir el permís de residència permanent i per obtenir la nacionalitat només es necessiten cinc anys. A partir de 1975 i després de la feina feta per un equip d'investigador es va adoptar una política basada en la multiculturalitat, on l'objectiu era la plena igualtat entres suecs i immigrants i on, per sobre de tot, es posaven els principis de solidaritat i cooperació dins de la elecció lliure de la cultura de cadascú.

A partir del 1976, els estrangers amb tres anys de residència tenien dret al sufragi actiu i passiu; durant els anys 80 aquest dret va fer-se encara més fàcil d'obtenir. Tot i així cal recordar que a vegades es van donar conflictes alhora de construir les mesquites.

Alguns dels empleats de les grans empreses com la SAAB tenen llocs reservats per les seves pregaries. L'Estat finança les comunitats religioses, a través de les seves federacions una vegada estan constituïdes com a tal, és a dir, amb un mínim d'infraestructura i coordinació. El fet de estar reconeguda com a Comunitat dona una sèrie d'avantatges. Una primera facilitat és la de negociar amb les autoritats, per exemple alguns aspectes relatius al matrimoni religiós o alhora de l'enterrament.

El sacrifici dels animals pel ritus musulmà, no està permès i les comunitats musulmanes han d'importar la carn. A les escoles públiques no s'imparteix islam però sí història de les religions, on hi entra l'Islam. També s'han contractat professors que pertanyen a les minories ètniques i que van ser formats per poder donar classes en llengua materna als fills dels immigrants. D'aquesta manera els nens quan comencen en els primers cursos reben les classes en la llengua materna i a mesura que avancen cursos es redueix aquest ensenyament de la llengua materna i la predominant passa a

ser la sueca. De totes maneres hi ha crèdits reservats per la l'aprenentatge de la llengua i la cultura materna.

8. Política d'Habitatge.

En aquest apartat analitzem la política d'habitatge.

Hem de dir que, tal i com constaten els experts en la matèria, hi ha molt poca bibliografia especialitzada en aquest tema i en general no s'ha dut a terme una política específica d'habitatge per a immigrants.

En aquest context, l'anàlisi el basem en el sistema d'habitatge que duen a terme els països objecte del nostre estudi.

Així, en un primer bloc definim la política general d'habitatge de les persones immigrades. Seguidament passem a analitzar la política d'habitatge en l'àmbit europeu així com les iniciatives més destacades a diferents estats de la Unió Europea. En aquest punt fem èmfasi en els principals plantejaments polítics que es plantegen.

Finalment fem referència a algunes experiències concretes dutes a terme en matèria d'habitatge.

Política general d'Habitatge.

La responsabilitat primera d'atenció a l'allotjament de la població immigrada recau generalment sobre el sector públic i és aquest el que assumeix la direcció del procés d'integració a través de l'habitatge mitjançant:

- Parcs d'habitatge de lloguer social
- Parc de lloguer privat conveniat i convenis amb gestors privats
- Ajudes al lloguer

Es tracta de dissenyar instruments per a que tothom tingui un habitatge digne, tot sabent que la demanda de lloguer és molt superior a l'oferta.

Les principals conseqüències de la manca d'habitatge públic i de la seva gestió com a resposta a la problemàtica de l'allotjament de la població immigrada, són la ocupació de les cases amb falta de conservació, més segregació, amuntegament, subarrendament, qüestions totes que dificulten la convivència.

L'objectiu ha de ser més habitatge públic que no porti a la segregació i allotjaments transitoris per als nouvinguts.

Política d'habitatge en l'àmbit europeu.

La UE no té competències en el camp de l'habitatge i es limita a un paper de subsidiarietat en les decisions dels Estats membres. En aquest context sorgeixen 2 problemàtiques:

- Les polítiques nacionals o regionals d'habitatge poden ocasionar contradiccions i incoherències en els objectius generals de la Unió.
- Les polítiques europees, no precisament d'habitatge, poden introduir condicionants sobre les polítiques d'habitatge dels països.

L'atenció al problema d'habitatge per a la immigració és un àmbit difícil i que preocupa a la majoria de països europeus.

Des de els anys 80s es constata a Europa l'augment de problemàtiques d'habitatge que no troben resposta adequada per part de les polítiques públiques.

Segons l'informe elaborat l'any 1998 per FEANTSA (Federació europea d'organitzacions nacionals que treballen amb els sense sostre), amb finançament de la Comissió Europea (DG V), un nombre creixent de ciutadans i residents a la Unió Europea ha de fer front a obstacles per accedir a un habitatge digne a preus assumibles. L'observatori dels sense sostre (*The European Observatory on Homelessness*, creat per FEANTSA any 1991), ha establert que prop de 3 milions de persones no tenen un domicili fix propi, i uns altres 15 milions viuen en condicions d'infrahabitatge o en habitatges sobreocupats (amuntegats).

Iniciatives destacades a diferents estats de la Unió Europea.

Tots els Estats membres reconeixen que l'accés a un habitatge digne és una condició essencial per a la integració i la participació social.

El mercat de l'habitatge difereix considerablement entre els Estats membres. A la UE, la majoria de les persones viuen en habitatges que poden qualificar-se de dignes a bons i disposen d'un subministrament fiable d'aigua, electricitat i calefacció.

No obstant això, per a certs col·lectius el funcionament del mercat és menys satisfactori i la situació s'està deteriorant.

El descens de la oferta d'habitatge a preus raonables en la part baixa del mercat immobiliari tendeix a situar a un creixent nombre de persones que no disposen d'un poder adquisitiu adequat en el segment residual del mercat. L'habitatge en aquest segment residual és de baixa qualitat, s'està deteriorant, sovint no disposa de l'equipament bàsic i els lloguers segueixen una tendència a l'alça degut a l'augment de la demanda.

Entre les noves formes d'allotjament precari figura lloguer d'habitacions amoblades o de matalassos en habitacions superpoblades, l'ocupació d'edificis, estacions i altres espais públics i els habitatges informals com les caravanes, les xaboles, els vaixells i els garatges.

Tenint en compte la importància de la despesa en habitatge en el pressupost global de les famílies, els lloguers alts tenen fortes repercussions en els ingressos residuals de les famílies amb ingressos baixos, pel que sovint aquestes famílies es situen per sota del llindar de la pobresa.

Els governs reconeixen que en general les condicions d'habitatge dels immigrants que porten temps al país són pitjors que les dels autòctons, i que hi ha discriminació en el mercat privat de lloguer.

Malgrat aquesta necessitat de no discriminació, a ningú no li escapa el fet que hi ha un moment, una etapa o fase inicial, de manca absoluta d'habitatge que és pròpia de la immigració i no d'altres col·lectius amb rendes baixes, i que, fins i tot, és independent del nivell de renda de l'immigrant.

Tots els que reben sol·licituds en la fase d'arribada de la immigració saben que en molts casos les dificultats de l'immigrant per trobar habitatge no són estrictament de caràcter econòmic sinó que en la major part dels casos es produeix desconcert pel desconeixement dels mecanismes que regulen l'oferta (idioma, condicions, tràmits, etc.) i, en molts altres casos, independentment del nivell econòmic, es constata un recel dels propietaris per llogar a persones immigrades. La manca d'oferta pública en aquesta fase es tradueix, de forma immediata, en vida al carrer, en ocupació "il·legal"

d'habitatges o espais a l'abric, o en sobreocupació d'habitatges, normalment en pèssimes condicions d'habitabilitat. De fet, tot un submercat de lloguer compartit, de relloguer o de lloguer d'habitacions per hores acaba constituint la via de solució que es multiplica en determinades zones urbanes.

Es reconeix que els únics programes específics destinats a facilitar als immigrants l'accés a l'habitatge privat els porten a terme associacions privades.

La idea central de les iniciatives exposades per els Estats membres és la de superar les deficiències dels mercats nacionals de l'habitatge per a que les franges de la població amb ingressos baixos tinguin accés a habitatges dignes i preus assequibles. La majoria de les iniciatives es poden agrupar en tres plantejaments polítics principals:

- 1- Augmentar l'oferta d'habitatges i allotjament assequible: mesures per complementar i estimular la oferta d'habitatges econòmics i renovar els habitatges que estan en mal estat, el que inclou iniciatives destinades a les regions i barris desafavorits.

A Irlanda, Finlàndia i Portugal i en certa mesura a Bèlgica, l'accés a un habitatge digne i assequible per a persones amb ingressos baixos és especialment restringit degut a factors estructurals.

Els Estats membres recorren a una sèrie de mesures per estimular i augmentar la oferta de habitatge digne i barato. Es tracta, per exemple, de subsidis socials a l'habitatge que es destinen a la edificació o es concedeixen directament a les persones; inversions per renovar i millorar els habitatges en les zones urbanes desafavorides (Dinamarca, Finlàndia, Portugal, Espanya, Suècia, i el Regne Unit) així com en zones rurals (Espanya i Portugal), allotjaments per persones itinerants (Irlanda)

- 2- Garantir la qualitat i la adequació al preu dels habitatges de la part baixa del mercat immobiliari: mesures destinades a controlar i regular millor el mercat de l'habitatge, especialment quan comencen a sorgir problemes d'explotació o exclusió

La majoria d'Estats membres reconeixen la necessitat d'adoptar mesures que protegeixin als consumidors més vulnerables de possibles abusos i explotacions en el mercat de l'habitatge, entre elles:

- demolició d'habitatges o urbanitzacions indignes combinada amb el reallotjament dels inquilins en habitatges de millor qualitat (Bèlgica, Espanya i Portugal)
- regulació, seguiment i control de les normes en matèria d'habitatge (Bèlgica i França)
- Seguiment i control de la relació entre els lloguers i les normes mínimes en matèria d'habitatge (Bèlgica, França i Països Baixos)

- 3- Millorar l'accés i la protecció dels consumidors vulnerables: mesures per reforçar la situació en el mercat de l'habitatge de les persones amb ingressos baixos o de consumidors especialment vulnerables.

Els Estats membres desenvolupen una ampla varietat de mesures per fer front a la creixent precarietat que afecta a la part baixa dels seus mercats immobiliaris. Entre ells figuren les següents:

- Agències de facilitació públiques, no lucratives o cooperatives que ofereixen informació i serveis de mediació als consumidors vulnerables en el mercat de l'habitatge (Bèlgica, Dinamarca, Finlàndia, França, Alemanya, Luxemburg, Espanya i Suècia)
- Subsidis de lloguer o avantatges fiscals per als grups amb ingressos baixos (Àustria, Bèlgica, Dinamarca, Finlàndia, França, Alemanya, Grècia, Luxemburg, Països Baixos, Portugal i Suècia)

Diversos Estats ofereixen atenció als grups especialment vulnerables per mitjà de centres d'acollida (França, Alemanya i Espanya), la rehabilitació dels habitatges de treballadors immigrants (França)

El punt en comú de cada un dels Estats membres de la Unió Europea és que l'habitatge és una barrera a la mobilitat de mà d'obra ja que no existeixen lligams entre el mercat de la mà d'obra i el de l'habitatge, a excepció feta del Regne Unit, Holanda i França.

"Housing Provision for Immigrants and Refugees as a Tool of Social Integration" (6th Meeting of the European Ministers of Housing, 1994, és un document que exposa els

resultats d'un qüestionari omplert pels ministres d'habitatge. A grans trets es pot concloure que en matèria d'habitatge:

- Els països del nord europeu tenen programes més generosos que els del sud.
- Els únics programes específics sobre habitatge per als immigrants estrangers que existeixen fan referència només a:
 - o Immigrants estrangers però amb la mateixa llengua i cultura que el del país d'acollida.
 - o Ajuts estatals per l'allotjament o allotjaments específics per a refugiats polítics i demandants d'asil en general. La majoria dels programes adreçats a refugiats són temporalment limitats i integrals.

En conclusió, per als immigrants econòmics no hi ha programes públics especials tot i que es reconeix que aquest grup social enfronta desavantatges específics, però es poden acollir independentment de la seva nacionalitat als programes generals d'habitatge social.

Malgrat que les polítiques d'habitatge no contemplen explícitament la immigració com a destinatari de polítiques i programes específics, moltes vegades la "qüestió immigrant" acaba entrant als programes d'habitatge (com objecte d'atenció específica) per la porta del darrere. Així, degut a que els immigrants solen enfrontar una important discriminació en el mercat privat, les pressions sobre el parc d'habitatge social públic són molt grans. Però com al mateix temps, la concentració excessiva d'immigrants en determinats barris és vista com a un problema, s'acaben adoptant determinades mesures per tal d'impedir que aquesta concentració augmenti.

A vegades, es fan explícites determinades quotes (a Frankfurt les minories ètniques no poden superar el 30% al parc social públic), altres vegades, a països on la ideologia del dret comú és molt forta s'aplica, segons diversos autors, una discriminació *de facto* segons la qual els immigrants només poden ocupar els habitatges que deixin lliures altres immigrants, la qual cosa contradiu la política del dret comú. Alguns investigadors parlen d'una gestió "ètnica" de l'habitatge social.

La segregació urbanística, però, no és enterament atribuïble a l'habitatge social. Als països més liberals (Bèlgica, Regne Unit, per no parlar dels Estats Units) els índex de segregació són notablement més alts que als països amb més tradició d'intervenció pública a l'habitatge. El mercat per si mateix genera, doncs, més segregació que els programes públics d'habitatge per a les famílies de baixa renda.

Tot i això, a Europa la preocupació per no augmentar la segregació a través dels programes d'habitatge social ha estat darrerament un important fre al desenvolupament d'aquests últims. En aquest sentit, cal fer-se ressò de la Llei de Solidaritat i Renovació Urbana que l'últim govern francès va aprovar l'any 2000. Aquesta llei intenta donar un impuls decisiu als programes d'habitatge social a la vegada que intenta reequilibrar la segregació urbana.

La Llei de Solidaritat i Renovació Urbana estableix l'obligatorietat per als municipis francesos amb més de 1.500 habitants situats a la regió d'Île de France o de més de 3.500 habitants en altres grans aglomeracions urbanes de més de 50.000 habitants que tinguin algun municipi de més de 15.000, que, amb un horitzó de 20 anys, disposin d'un 20% d'habitatges de lloguer social del seu parc total d'habitatges principals. Aquesta mesura afecta principalment als municipis que presentaven dèficits de programes d'habitatge social situats en grans aglomeracions urbanes.

En municipis grans, com ara Paris, on hi ha una forta segregació intramunicipal, l'Ajuntament ha aplicat la llei de manera que cada districte ha de reequilibrar el seu propi parc d'habitatges. En aquest sentit, l'Ajuntament de Paris ha iniciat adquisicions (per compra o lloguer) d'immobles al centre i l'oest de la ciutat, les zones amb més dèficit d'habitatges de lloguer protegit i que havien experimentat majors pujades de preus, la qual cosa havia produït a les últimes dècades un efecte d'expulsió sobre les capes socials econòmicament més febles.

Tot i que encara és d'hora per fer una avaluació de la implementació de la llei de solidaritat urbana, al que s'ha d'afegir la incertesa política provocada pels resultats de les últimes eleccions, aquesta legislació intenta fer compatible el creixement de l'habitatge social i la disminució de la segregació urbana, per la qual cosa apareix com a un model a tenir molt en compte.

9. Participació Pública.

En aquest capítol no ens centrarem en el dret al sufragi (recordar que els països que han atorgat aquest dret als immigrants amb permís de residència són Suècia, Dinamarca, Noruega i Holanda) sinó que parlarem de tres experiències que faciliten la participació dels estrangers en l'esfera pública i política.

El cas de Bèlgica ens ensenya com l'augment de nacionalitzacions gràcies a les reformes normatives, a permès a molts ciutadans belgues, d'origen immigrant, votar a les eleccions municipals i com això ha fet que perdés una mica d'importància i de vigència els Consells Consultius d'Immigrants. No només serà aquest l'efecte d'aquesta nacionalització massiva sinó que també, gràcies als resultats, s'està posant l'accent en els barris més marginals, on la població d'origen immigrada és majoria.

Sobre els Consells d'Immigració, potser la fórmula de participació més estesa a tota Europa, estudiarem el cas d'un d'Alemanya. En tot cas, donada la similitud tant en composició com en tasques (són només consultius sense efecte vinculant), podríem haver agafat qualsevol altre.

Per acabar farem referència a una iniciativa que es desenvolupa a Zuric i que està obtenint molt bons resultats.

Les eleccions municipals a Brussel·les, Bèlgica.

A Bèlgica han existit durant molt de temps els Consell Consultius Locals d'Immigrants que a vegades estaven compostats per immigrants com a resultat d'un procés electoral i altres cops la seva composició venia configurada per la presència dels dirigents de les associacions d'immigrants més importants.

Tot i així el seu poder era molt relatiu i en cap cas les seves peticions tenien caràcter vinculant. Així per exemple, en aquests Consells, durant tota la dècada dels 70 es va demanar amb insistència la necessitat de garantir un espai als cementiris municipals per enterrar als musulmans. Però no es va fer cas de la proposta fins que arrel de dos assassinats, al 96 i al 97 de dos nens musulmans, el problema va pujar a l'agenda

pública i política (donat que els pares volien enviar els cadàvers al seu país d'origen). Just després, les administracions varen accedir a les demandes.

Però, a l'any 2000 aquest esquema de participació va canviar per què a l'octubre es van celebrar les eleccions locals amb un element diferent respecte a les altres eleccions. Tot i que els immigrants extracomunitaris residents no poden votar, (cal destacar que la proposta de donar el dret al vot que va impulsar el govern de socialistes, liberals i ecologistes no va prosperar) si que es va donar un ascens del que s'anomena com a vot ètnic (nacionals belgues d'origen extracomunitari). Això s'explica degut a la facilitat d'adquirir la nacionalitat gràcies a les diferents reformes legislatives que va permetre que els belgues d'origen immigrant o amb ascendents d'altres països poguessin votar i també ser escollits. I en aquest sentit això va ser un èxit. En l'actualitat entre un 20-25% dels representants municipals dels municipis de la regió de Capital de Brussel·les són d'origen marroquí o turca. I això no és lo sorprenent sinó el fet de que els belgues d'origen immigrant extracomunitari representen el 9% de l'electorat.

D'altra banda els votants estrangers comunitaris pràcticament no van participar d'aquestes eleccions tot i que fos la primera vegada que tenien l'oportunitat. D'aquesta manera, la capital europea, on es troben les grans institucions de la UE com la Comissió, el Parlament,... només un 9.6% dels ciutadans comunitaris van votar.

Per tornant a l'augment dels representants d'origen immigrant escollits, cal dir que no només van tenir l'important recolzament del vot ètnic sinó que forçosament, tal i com de manera irrefutable ens ensenyen les estadístiques, va haver-hi molts autòctons no immigrants que també van votar a nacionals belgues d'origen immigrant. I d'aquesta manera s'explica que regidors d'origen estranger que estaven en una posició molt baixa a la llista electoral sortissin escollits. Gràcies al vot preferencial, sistema que adopten els belgues per pujar de posició a la llista al seu candidat preferit, molts belgues d'origen immigrant van resultar escollits.

És un rendiment important per la participació i integració per la població d'origen immigrant el fet de que hi hagi un percentatge tan elevat, o millor dit, normalitzat de representants del poble d'origen immigrants. A més el fet de que hagi entrat amb tanta força aquesta nova "fornada" de polítics ha fet que el clàssic eix de la política belga centrada la divisió lingüística entre francòfons i flamencs quedi complementada com a mínim per la necessitat d'actuar, gràcies a la voluntat política dels nous regidors, en

els barris on hi ha més població immigrada degut a l'alt percentatge d'exclusió social que pateixen.

D'aquesta manera per una banda han crescut els plans d'intervenció en relació als barris desfavorits amb alta concentració de immigrants i paral·lelament han crescut les tensions dins dels mateixos partits polítics entre els polítics autòctons i els de les minories culturals.

Consell Municipal d'Immigració a Manheim, Alemanya.

A Manheim la participació política dels immigrants s'articula al voltant del Consell d'Assumptes per Immigrants i un Comitè d'Integració. El primer està compost per 30 representants escollits per la població estrangera resident. D'aquesta manera el Consell representa als immigrants de la població.

El seu poder és limitat i la seva funció és la de donar consell entorn a tots els temes que tracten la immigració. 11 membres d'aquest consell juntament amb 12 del Consell Municipal conformen el Comitè de la Integració que treballa amb aquells temes que milloren el temes relacionats amb la integració dels immigrants. Alguns creuen que aquesta iniciativa dona resposta a la prohibició estatal de deixar sense sufragi als estrangers i tot i que aquests canals no son vinculants si és cert que obren un espai per la participació política. El Comitè de la Integració garanteix un vincle fort entre el govern del municipi i la plataforma i representants immigrants.

Diversitat i espai públic a Zuric, Suïssa.

Suïssa és un país multicultural des de fa moltes generacions. En la mateixa Confederació conviuen 4 llengües (l'alemany parlat pel 63.6% de la població, el francès, 19.2%, l'italià 7.6 % i el romanç 0.6%). Cadascuna d'aquestes llengües es troba en un territori diferent però tenint en compte aquesta barreja sumades a les dues confessions, trobem un país que ja ha hagut de afrontar la diversitat cultural. L'equilibri no és fàcil i contínuament s'ha d'estar reinventant. Les emigracions europees per una banda i l'arribada de milers d'exiliats de diferents guerres ha fet que aquest equilibri es trenqués i que s'hagués de treballar per trobar-ne un de nou.

Donada la gran autonomia que tenen els 26 cantons que componen la Confederació Helvètica, trobem diferents solucions a l'hora de donar respostes per la integració dels nouvinguts. Així per exemple el Cantó de Neuchâtel va concedir als estrangers amb permís de residència el dret al vot a les municipals i a les eleccions cantonals amb l'entrada en vigor d'una llei innovadora a l'any 1997 i en canvi el març de 2001 els cantons de Schaffhausen i Ginebra es van negar a dotar de més drets als estrangers residents. Contràriament, fa no gaire, el Cantó de Jura va aprovar una normativa semblant a la de Neuchâtel.

És dins d'aquest marc que s'insereix un projecte que s'està desenvolupant a Zuric des de fa ja bastant de temps i que està impulsat per una associació de barri i que ha tingut importants repercussions com ara diversos projectes semblants impulsats per institucions com la UNESCO i el Consell d'Europa.

Es tracta d'una activitat lúdica, de base local, i de fet en la territorialitat reduïda es basa gran part de l'èxit, que consisteix en la celebració els diumenges al matí de diverses activitats lúdiques al carrer com poden ser la dansa, els concerts, debats, activitats infantils, tallers,... on participen tant persones nouvingudes com autòctones. És per tant una manera de ocupar l'espai públic per aconseguir que es redueixin les possibles tensions interculturals i les pròpies de les noves realitats entre els habitants d'un territori comú. El fet de que les activitats estiguin encaminades aconseguir la participació de tothom fa que el coneixement mutu dissipi els típics prejudicis que en moltes ocasions estan determinats per la ignorància.

L'apropiació de l'espai públic amb aquest fi per part de la població de tota la vida i de la que acaba d'arribar té conseqüències positives i que conviden a que es reproduïxin en altres aspectes de la vida quotidiana.

10. Bibliografia

MARC GENERAL DE POLÍTQUES I LEGISLATIU

- AJA, E. (coord). "Normativa d'estrangeria a Europa" en Pla Interdepartamental d'Immigració 2001-2005. Generalitat de Catalunya, 2001.
- HECKMANN, Friedrich. "Integración y política de Integración en Alemania" en Migraciones, Madrid, 1999.
- INSTITUT CATALÀ DE LA MEDITERRÀNEA. Apunts bàsics de la Política d'Immigració a Itàlia, Alemanya, Holanda i França. Curs sobre les polítiques d'immigració a Catalunya. Barcelona, 2001.
- OLIVIERI, Mabel. Migraciones, Estereotipos y prejuicios ayer y hoy: el caso Italiano" en Migraciones, Madrid, 1999.
- PASCALE, Alessia. "The new Regulations on Immigrations and the Status of Foreigners in Italy" en European Journal of Migration and Law. 71-77. Netherlands, 2002
- RODRIGUEZ, Omar. "Ciudadania i Immigració a Alemanya (1945-1999)" en L'Avenç 236 Barcelona, 1999.
- YOUNG, Jock. Recent Immigration policy in the UK. Paper presentat a les I Jornades Europeas sobre Immigracio, CCCB. Barcelona, 2002

ESTAT DEL BENESTAR I POLÍTQUES D'INTEGRACIÓ D'IMMIGRANTS

- Managing Migration in the European Welfare State. Herbert Brücker, Gil Epstein, Barry McCormick, Gilles Saint-Paul, Alessandra Venturini and Klaus Zimmermann. Juny 2001 Institut Alemany de Recerca Económica, Berlin
- Interactions Between International Migration And The Welfare State. Assaf Razin and Efraim Sadka. (paper that draws on Chapters 4 and 5 in A. Razin and E. Sadka, Cross-Border Flows: Labor, Capital, Finance, Cambridge University Press, forthcoming.)
- Migration, Belonging And The Shrinking Inclusive Capacity Of The National Welfare State. Michael Bommers. 1999, Universität Osnabrück
- Migration as a Problem of Transnational Social Policy. Roswitha Pioch. Max Planck Institute for the Study of Societies. Köln. Abril 2000.

- Economia delle migrazioni: Immigrazione e sistemi di welfare. CERI. Migrazioni. Scenari per il XXI secolo
- Migration and social change. Change in Australia, France and Germany. M. Bommers, Ch. Wihtol de Wenden, Stephen Castles.
- IMIS Beiträge. Universität Osnabrück. The economics of immigration. G.J. Borjas. Journal of Economic Literature. Vol. XXXII. Desembre 1994
- Los nuevos fenómenos migratorios: retos y políticas. Dolado, J.J., i Frnández-Yusta, C. Treball preparat per a la Quarta Jornada del CREI sobre "Noves fronteres de la Política Econòmica" Universitat Pompeu Fabra, Octubre de 2001. www.econ.upf.es/crei/meet/Cuarta%20Jornada/Dolado.PDF
- "Choisis, controles, placés" Renouveau de l'utilitarisme migratoire". Alain Morice. Revista Vacarme. Gener 2001
- EU-Osterweiterung: Abschottung oder regulierte Öffnung? Zu den Übergangsfristen für die Arbeitnehmerfreizügigkeit. H. Brücker; Ch. Weise. Informe setmanal n°31 2001. Institut Alemany de Recerca Econòmica.
- Arbeitsmarkteffekte der Zuwanderung nach Deutschland. Th. Bauer. Informe setmanal n°21 2000. Institut Alemany de Recerca Econòmica
- Desintegration or Tranformation: The Crisis of the State in Advanced Industrial Societies. H.M. Schwartz. Political Science Quarterly;1996. Academy of Political Science, University of Virginia.
- Sozialstaat und Migration-Empirische Evidenz und wirtschafts-politische Implikationen für Deutschland. Von Ch.M. Schmidt. Institut Alemany de Recerca Econòmica; 2002.
- Immigration Policy, Assimilation of Immigrants and Natives? Sentiments towards Immigrants: Evidence from 12 OECD-Countries. Th.K. Bauer; M. Lofstrom; K.F. Zimmermann. Discussion Paper N°187. Agost 2000
- Who is Afraid of Globalisation? The Challenge of Domestic Adjustment in Europe and America. A. Sapir. Paper preparat per la Conferència sobre "Eficiencia, equitat i legitimitat: el sistema de multilateral de comerç cara el mileni", organitzada en honor del professor Raymond Vernon, duta a terme a la Kennedy School of Government, Harvard University. Juny 2000.

POLÍTIQUES D'OCUPACIÓ

- BALLESTER PASTOR, Amparo "La evolución del derecho a la libertad de circulación de personas y trabajadores: la incompleta culminación de Ámsterdam" Noticias de la UE 204. 2002.
- BLAZQUEZ RODRIGUEZ, Irene "Los nacionales de terceros países y el mercado interior". Comunidad Europea Aranzadi 12, 2001.
- CASTRO OLIVEIRA: "Workers and other persons: step by step from movement to citizenship. Common market law review vol. 39 núm. 1, 2002
- CHANONA BURGUETE, Alejandro / DOMÍNGUEZ RIVERA, Roberto. "Europa en transformación. Procesos políticos, económicos y sociales. 2000
- COMISSIÓ EUROPEA. Comunicació de la Comissió al Consell, al Parlament Europeu, al Comitè Econòmic i Social y al Comitè de la Regions "Proyecto de informe conjunto sobre la integración social". COM (2001)565 final
- COMISSIÓ EUROPEA. Comunicació de la Comissió "sobre una política comunitària de migració". COM(2000)757
- COMISSIÓ EUROPEA. Comunicació de la Comissió "relativa a un método abierto de coordinación de la política comunitaria en materia de inmigración"
- COUSSEY, Mary: « Cadre des politiques d'intégration ». Estrasburg, Consell d'Europa 2000.
- Decisión del Consejo de 16 de diciembre relativa al seguimiento de los actos ya adoptados por el Consejo en materia de inmigración ilegal, de readmisión, de empleo ilícito de nacionales de terceros países y de cooperación en la ejecución de órdenes de expulsión (D.O.L 342, 31/12/1996)
- DELCLÓS AYATS, Carme: "La regulació dels drets dels nacionals de tercers països en la UE". PCPE 2000
- Directiva 2000/78/CE del Consejo, de 27 de noviembre de 2000, relativa al establecimiento de un marco general para la igualdad de trato en el empleo y la ocupación (DO L303, 2/12/2000)
- ECOTEC, research & consulting. "Admission of third country nationals for paid employment o self-employed activity". 2000
- FERRER I GÓMEZ, Albert. "libre circulación de nacionales de terceros estados y miembros de la familia en la Unión Europea". 2001.
- GENSON, Roland: Avancées au Conseil Européen de Séville en matière de justice et affaires intérieures". Revue du marché commun et de l'Union Européenné, 460. 2002.

- HEDEMAN-ROBINSON, Martin. "An overview of recent legal developments at Community level in relation to third country nationals resident within the European Union". *Common Market Law Review*, vol. 38, núm. 3. 2001
- INSTITUT D'ESTUDIS AUTONÒMICS. "Immigració, autonomia i integració". Seminari, Barcelona: 23 i 24 d'octubre de 2000. Barcelona: 2002 (Col·lecció Institut Estudis Autònoms 35)
- ONU. Informe demogràfic de la ONU sobre la UE de la Divisió de Població de la ONU. Febrer 2001
- PAMPILLON OLMEDO, Rafael "la economía de la emigración". *Boletín ICE* 2720, 2002.
- Propuesta de directiva del Consejo relativa a las condiciones de entrada y residencia de nacionales de terceros países por razones de trabajo por cuenta ajena y de actividades económicas por cuenta propia. COM(2001)386.
- Recomendación del Consejo de 27 de septiembre de 1996 relativa a la lucha contra el empleo ilegal de nacionales de terceros estados. (DO C304, 14/10/1996)
- Recomendación del Consejo de 22 de diciembre de 1995 sobre la armonización de los medios de lucha contra la inmigración y el empleo ilegales y sobre la mejora de los medios de control previstos a tal fin. (DOC 005, 10/1/1996)
- Resolución del Consejo de 20 de junio de 1994 sobre las limitaciones de la admisión de nacionales de países no comunitarios para trabajar en el territorio de los estados miembros (DOC C274, 19/9/1996)
- TERRÓN CUSI, Anna. "Ciudadanía europea e inmigración (Recull d'articles) *Revista CIDOB d'Afers Internacionals* 53, 2001.

POLÍTIQUES EDUCATIVES

- AMATUCCI, Luciano, "L'impegno del ministero nell'ultimo decennio", a *Educazione Interculturale nella scuola dell'autonomia*, 1998-1999, en línia (<http://www.educational.rai.it/cosiformazione/intercultura>)
- BBC News, "Putting anti-racism into the curriculum", 24 de febrer de 1999
- BBC News "«White» schools lack interest in racism", 27 de febrer de 1999
- BBC News "School racism «alive and kicking»", 8 d'abril de 1999
- BESALÚ, Xavier, "Educación intercultural en la perspectiva europea", a *Revista de Educación Especial*, núm. 30, 2001, pàg. 96-113

- BLEICH, Erik, "Re-imagined communities? Education policies and national belonging in Britain and France", a A.GEDDES i A. FAVELL, *The politics of Belonging: Migrants and Minorities in contemporary Europe*, Ashgate, 1999
- BOURGAREL, Alain, *Qu'est-ce qu'une ZEP?*, a *Observatoire des zones prioritaires*, 1998 (<http://association-ozp.net>)
- CHALOFF, Jonathan, "Intercultural education policy in Italy", ponència dins del *Curs Internacional Politiques d'educació intercultural a Europa*, organitzat per l'Institut Català de la Mediterrània, febrer-maig 1999
- CHAUVEAU, G. et ROGOVAS- CHAUVEAU, E. (1999) "ZEP et pédagogie de la réussite", *Ville- École- Intégration*, 117, pp. 16-27, (www.cndp.fr)
- CHELZEN, Hélène, "Un bilan de 4 anys passés en ZEP au collège Camille Claudel à Villepinte (93)", a *Les cahiers pedagogiques*, 407, octobre 2002.
- CODINA, Eugenia i BARENDRECHT, Gerrit, "Líneas de actuación y programas de integración en Holanda", ponència del *Congreso sobre Educació Intercultural*, Valladolid, 25/06/2002
- Comité des Régions, *Education Interculturelle dans l'Union Européenne. Activités locales, régionales et interrégionales. Exemples de bonne pratique*. Communautés européennes, Luxembourg, 1999
- DIVEROS AUTORS, *Una Scuola a colori : temi di educazione interculturale*, Torino, L'Harmattan Italia, 1997
- ETXEBARRIA, Felix, *Políticas educativas en la Unión Europea*, Ariel, Barcelona, 2000
- EURYDICE, The information network on education in Europe, (www.eurydice.org)
- FAVARO, Graziella, *Il Mondo in classe : dall'accoglienza all'integrazione: i bambini stranieri a scuola*, Bologna, Nicola Milano, 1992
- GARRETA BOCHACA, Jordi. "Models i polítiques d'Educació Intercultural", a *Societats pluriculturals i educació: la interculturalitat com a resposta*, Girona, Aula d'Humanitats (2001), p. 135-150.
- GUNDARA, Jagdish, "Cuestiones y problemas de la educación intercultural en Gran Bretaña", a *Revista Española de Educació Comparada*, 2 (1996), 201-215
- GRANT, Nigel, "Intercultural education in the United Kingdom", a WOODROW, D. i K.VERMA, G. *Intercultural Education: Theories, Policies and Practice*, Ashgate, 1997
- HATCHER, R and LEBLOND, D, "Education Action Zones and Zones d'Education Prioritaires", a RIDDELL S and TETT L (eds) *Education, Social Justice and Inter-Agency Working: Joined-up or fractured policy?* London: Routledge, 2002

- IL CENTRO INTERCULTURALE della Città di Torino
(<http://www.comune.torino.it/cultura/intercultura/cic/chisiamo.html>)
- NANNI, Antonio, "L'educazione interculturale oggi in Italia", *Quaderni dell'interculturalità*, n.6, Brescia, 1997
- OFSTED, Framework for the Inspection of Educational Action Zones, 2000
(www.ofsted.gov.uk)
- Observatoire européen des innovations en éducation et en formation, Institut National de Recherche Pédagogique, (www.inrp.fr/Access/Innova/)
- PHALET, Karen: "Minority families and educational investment: Turkish youth in Dutch schools", paper presentat al *Colloque européen Les jeunes issus de l'immigration turque: Etat des lieux et perspectives*, Paris, 2001
- PHILIPP, Marie-Gabrielle, "De la educación intercultural al enfoque intercultural en la educación: estado actual y prospectiva de futuro; el caso francés", a *Revista Española de Educación Comparada*, 3, 1997, p. 179-214
- ROBERTSON, Susan L., «*Redesigning Policies/Redefining Rights: The WTO/GATS, National Education Systems and Citizenship Regimes*», University of Bristol, ponència presentada a *Education Session: Globalisation, School and Citizenship* de la Globalisation Conference organitzat per Instituto Polytecnico de Leiria, Leiria el 8 i 10 de maig de 2002 (elaborat en base a un treball fet conjuntament amb Xavier Bonal i Roger Dale).
- SALES CIGES, Auxiliadora, "Educación Intercultural y atención a la diversidad: programas y estrategias", *Revista de Educación Especial*, núm. 30, 2001
- VOLLKRINGER, Claude, "Retour historique: de la zones au réseau", a *Les cahiers pédagogiques*, 407, octubre 2002
- WARD, Stephen, "Intercultural Education and Teacher Education in the United Kingdom: a case of reversible decline" a *European Journal of Intercultural Studies*, Vol. 9, núm. 1, 1998
- WOODROW, D., K. VERMA, G. i altres autors, *Intercultural Education: Theories, Policies and Practice*, Ashgate, 1997

RESPOSTES A LA DIVERSITAT LINGÜÍSTICA

- Academie de Montpellier, site de la Langue Arabe (<http://www.ac-montpellier.fr/pedagogie/disciplines/arabe/index.htm>)
- CAUBET, Dominique «Maghrebine Arabic in France», a EXTRA, Guus i GORTER, *Durk The other languages of Europe*, Multilingual Matters, 2001
- CODINA, Eugenia i BARENDRECHT, Gerrit, "Líneas de actuación y programas de integración en Holanda", ponència del *Congreso sobre Educació Intercultural*, Valladolid, 25/06/2002
- EDWARDS, Vivian «Community languages in the United Kingdom», a EXTRA, Guus i GORTER, *Durk The other languages of Europe*, Multilingual Matters, 2001
- ETXEBERRIA, Félix, *Políticas educativas en la Unión Europea*, Ed. Ariel, 2000
- EXTRA, Guus, «Grups minoritaris d'immigrants i llengües minoritàries a l'ensenyament a Europa: principis i pràctiques», a AZNAR, Sílvia i TERRADELLAS, Rosa, *Segon simposi: llengua, educació i immigració. Incorporació tardana de l'alumnat estranger*, Quaderns per l'anàlisi 12, 2001
- EXTRA, Guus i GORTER, Durk, «Comparative perspectives on regional and immigrant minority languages in multicultural Europe», a EXTRA, Guus i GORTER, *Durk The other languages of Europe*, Multilingual Matters, 2001
- EXTRA, Guus & VERHOEVEN, Ludo, *Immigrant languages in Europe*, Clevedon [etc.] : Multilingual Matters, 1993
- Gruppo Operativo a supporto della Commissione Nazionale per l'Educazione interculturale, Ministero della Pubblica Istruzione, *Educazione Interculturale nella scuola dell'autonomia*, 1998-1999, en línia (<http://www.educational.rai.it/cosiformazione/intercultura>)
- Ministère de l'Education, France, (<http://www.education.gouv.fr>)
- PARLEMENT EUROPEEN, *Étude sur l'éducation: l'enseignement des immigrés dans l'Union Européenne*, Direction Générale des Études, EDUC 100 Fr, 1998
- VAN DER AVOIRD, Tim, BROEDER, Peter i EXTRA, Guus, «Immigrant minority languages in the Netherlands», a EXTRA, Guus i GORTER, Durk, *The other languages of Europe*, Multilingual Matters, 2001

RESPOSTES A LA DIVERSITAT CULTURAL

- ABUMALHAM, Montserrat. Comunidades Islámicas en Europa. Trotta, Barcelona, 1995.
- BEMELMANS, Yvone and FREITAS, Maria José. Situation of Islamic Communities in five European Cities. Examples of local initiatives. ECWS, The Netherlands. 2001
- BISTOLFI, Robert y ZABBAL, François (dir). Islams d'Europe: Integration ou Insertion Communautaire?. La Tour d'aigües, 1995.
- CESARI, Jocelyne. "Integration et statut des religions: Islam American, Islam Européen" en Le Monde Diplomatique 565 París, 2001.
- CESARI, Jocelyne. L'islam d'Europe. Esprit, París, 1998.
- HAKALA, Johanna. Right to Different?" in Muslim Immigrants and Multiculturalism in Western Europe. 127-147. Tampere Peace Research Institute, 1997.
- KEPEL, Gills. Al Oeste de Alá. Paidós, Barcelona, 1995.
- LACOMBA, Joan. "La Inmigración musulmana y el Islam institucionalizado: La figura de los imanes inmigrados" en Migraciones. Madrid, 2000.
- LAYTON-HENRY, Zig (ed) i JOLY, Danièle (ed). Towards a European Islam. Macmillan Press, London, 1999.
- LEWIS, Bernard; SCHNAPPER, Dominique (dir). Musulmans en Europe. Actes Sud, França, 1992.
- LEWIS, Philip. Islamic Britain. Taurus, London, 1994.
- MORERAS, Jordi. "El Islam en Europa" en Musulmanes en Barcelona. CIDOB, Barcelona.
- NIELSEN, Jorgen. Muslims in Western Europe. Edinburgh University Press, Edinburgh, 1995.
- NONNEMAN, Gerd y NIBLOCK, Tim (ed). Muslim communities in the new Europe. Ithaca Press, UK, 1996.
- PHÁLET, Karen. Constructing and mobilising Islam: The case of Muslim youth in Rotterdam. Paper for the International Conference on Immigration in Europe. Barcelona, 2002.
- SHADID, Wasif y VAN KONINGSVELD, Sjoerd (ed). Muslims in the margin: Political responses to the presence of Islam in Western Europe. Pharos, Netherlands, 1996.
- SHADID, Wasif y KONINGSVELD, Sjoerd (ed). Islam in Dutch society: Current developments and future prospects. Pharos, Netherlands, 1992.
- SHADID, Wasif y KONINGSVELD, Sjoerd (ed). The Integration of Islam and Hinduism in Western Europe. Pharos, Netherlands, 1991.

POLÍTICA D'HABITATGE

- ASOCIACIÓN ESPAÑOLA DE PROMOTORES PÚBLICOS DE VIVIENDA Y SUELO *La problemática del alojamiento para los inmigrantes*, Igloo España (2000) Boletín Informativo, 60. Valencia.
- COMISSIÓ EUROPEA. Comunicació de la comision al consejo, al parlamento europeo, al comité economico y social y al comite de la regiones "Proyecto de informe conjunto sobre la integración social" COM (2001)565 final
- FEANTSA. Informe 1998 *Flashes de Feantsa*, i als *Newsletters* de European Network for Housing Research,
- FUNDACIÓ FOMENT DE L'HABITATGE SOCIAL, "Vuit anys d'activitat 1992-1999", "Memòria d'activitas any 2000 ».
- MARTÍNEZ, U (1999). *Pobreza, segregación y exclusión espacial. La vivienda de los inmigrantes extranjeros en España*. Barcelona, Icaria
- MUSTERD & DE WINTER "Conditions for Spatial Segregation: Some European Perspectives" International Journal of Urban and Regional Research, 1998.
- MUSTERD & OSTENDORF (eds.) Urban Segregation and the Welfare State. Routledge, 1998. Gallisot, R., & Moulin, B. (eds.) *Les quartiers de la ségrégation. Tiers monde ou Quart monde?* Karthala, 1995.
- OFRIM SUPLEMENTOS (2000) *Vivienda e inmigración*, Madrid
- PROJECTE XENOFILIA, « Memòria d'activitats en l'àmbit de l'ahbitage », 1999
- SIMON, P "Politiques de l'habitat et logement des immigrés", Tribune de l'Immigration, 1998.
- TRILLA, Carme "La política d'habitage en una perspectiva europea comparada" Col· lecció Estudis Socials, núm 9, Fundació La Caixa.
- 6th Meeting of the European Ministers of Housing. "Housing Provision for Immigrants and Refugees as a Tool of Social Integration", 1994

PARTICIPACIÓ PÚBLICA

- BEMELMANS, Yvone and FREITAS, Maria José. Situation of Islamic Communities in five European Cities. Examples of local initiatives. ECWS, The Netherlands. 2001
- JACOBS, Dirk; MARTINIELLO, Marco i REA, Andrea. "Cambios en la participació política de los inmigrantes en la región de Bruselas Capital" en Migraciones, Madrid, 2002.
- RELLSTAB, Ursulla. Atenció social i Participació Ciutadana. Suïssa. Curs sobre les polítiques d'immigració a Catalunya. Institut Europeu de la Mediterrànea. Barcelona, 2001.
- VERMORGEN, Gauke. "De una Política de Integración a una Política de Diversidad" en Migraciones. Madrid, 2002.

Nom i cognoms ENCARNA MOLINA HIT A

Adreça CARTELLÀ, 178 ESC.A - 4R 1ª

Codi Postal 08031 Població BARCELONA

NIF 51572360N

Telèfon 933588752 e-mail emolina6@xtec.net

Data _____

Fundació Jaume Bofill

Provença, 324, 1r.

08037 BARCELONA

NIF G-08241036

Factura núm. _____

Concepte:

Participació al Consell Assessor CON-ciudadania INTER-cultural

Import brut d'aquest pagament (en lletres i xifres):

(Atès que es tracta d'una feina a la qual no em dedico habitualment, no s'haurà d'aplicar l'IVA en aquesta minuta)

Base imposable

Retenció IRPF 15% _____

Líquid a percebre _____

Us prego que em feu transferència al compte següent, del qual sóc titular:

Entitat (4 dígits)	Oficina (4 dígits)	Control (2 dígits)	Número de compte (10 dígits)
-----------------------	-----------------------	-----------------------	---------------------------------

2100	3145	76	2100137665
------	------	----	------------

Titular Mª ENACARNACIÓN MOLINA HIT A

Signatura

Conformitat bancària a la signatura
i dades del compte

(no cal si ja l'heu enviada i no heu canviat de compte)

la Caixa

Turó de la Peira - 3145
Paseo Fabra i Puig, 324
08031 BARCELONA

